परिच्छेदः एक परिचय

१.१ वर्तमान अवस्था

भौगोलिक अवस्थितिः

नेपालको सन्दर्भमा गाउँपालिका स्थानीय सरकार हो । यसले स्थानीय स्तरमा जनताहरुको आवश्यकताको पहिचान, वजेट निर्माण, वजेटको विनियोजन, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनका साथै जनतालाई तोकिएको सेवाहरु प्रवाह गर्दछ । नेपालमा रहेका गाउँपालिकाहरु स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५, स्थानीय शासन संचालन ऐन २०७४ तथा यस अन्तर्गत जारी भएका नियामावलीहरुद्धारा निर्देशित भएका छन्। यस ऐन तथा नियमावलीमा गाउँपालिकाहरुले वस्तुगत विवरण तयार गरी त्यसैका आधारमा योजना छनौट गर्नु पर्ने व्यवस्था उल्लेख गरेको छ । वस्तुगत विवरण तयारीका लागि सूचना संकलन र विश्लेषण गर्नु पर्दछ । संकलन गरिएका सूचनालाई यथार्थपरक ढंगले राखी वस्तुगत विवरण तयार गर्दा त्यसले गाउँपालिका लगायत अन्य सरोकारवालाहरुलाई विकास क्रियाकलाप संचालन गर्न अत्यन्त सहयोग पुर्याउँदछ ।
कुनै पनि व्यक्ति, संस्था, घटना, प्रक्रिया वा चिजविज वारेको तथ्य वा विस्तृत विवरणलाई सामान्यतः सूचना भनिन्छ ।सुचना संकलनका आधार दुई प्रकारका हुन्छन् । प्राथमिक र द्वितीय सूचना प्राथमिक सूचना आफैले सम्बन्धित क्षेत्रमा गएर संकलन गरिन्छ भने अरुले संकलन गरेको सूचनालाई द्वितीय सूचना भनिन्छ । यी सूचनाहरुलाई संकलन, प्रशोधन (तालिकीकरण, व्याख्या वा विश्लेषण) तथा प्रकाशन गर्ने सम्मका सम्पूर्ण कार्यहरु सूचना व्यवस्थापन अन्तरगत पर्दछन। आवश्यकता अनुसार चाहिएको मात्रामा र समयमा सूचना प्राप्त गर्न सकियोस भन्ने उद्देश्यले सूचना व्यवस्थापन गरिन्छ । व्यवस्थित गरिएको सूचनालाई आवश्यक मात्रामा निकाल्न र प्रयोग गर्न सकिने हुनु पर्दछ। सूचना व्यवस्थापन नगरी सवै वा अनावश्यक मात्रामा दिंदा मुख्य विषय छुट्ने वा ओझेलमा पर्ने सम्भावना हुन्छ। त्यसकारण सूचनाको व्यवस्थापन गरिनु पर्दछ ।
गाउँको विकास निर्माण र सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा स्थानीय सरकारको भूमिका बढिरहेको सन्दर्भमा गाउँमा विकास सम्बन्धी सूचना व्यवस्थापन गाउँपालिकाले गर्नुपर्ने एक महत्वपूर्ण कार्य हो । तर हालसम्म गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण तयारीका लागि स्पष्ट खाका नभएको हुनाले तयार गर्न चाहने तथा प्रयास गर्ने गाउँपालिकाहरुका वस्तुगत विवरणहरु अपूर्ण र एकरुपताको अभावका कारण विभिन्न कार्यमा कठिनाई उत्पन्न भएको देखिन्छ । परिवर्तित नविनतम परिवेशमा स्थानीय सरकारले संविधान प्रद्धत अधिकार बमोजिमको अभिभारा पुरा गर्न गतिशिल विकास प्रक्रियालाई अनुशासित गराई

सुशासन र संमृद्धिका लागि अर्थपूर्ण पहल हुन जरुरी छ ।यस कार्यका लागि नवनिर्वाचित पदाधिकारीको कुशल नेतृत्वमा शासन संचालन र विकास प्रकृयालाई प्रभावकारी रुपले दिशानिर्देश गर्नु आवश्यक छ।स्थानीय सरकारका गतिविधीहरुबाट जनतामा स्वायत्तताको महसुस हुने गरी संघीय समावेशी शासन व्यवस्थाको मर्मलाई जीवन्त तुल्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

नेपालको संघीय संरचना अनुसार देशको उत्तरी भागमा पर्ने सुदुरपश्चिम प्रदेश, बझाङ्ग जिल्लाको उत्तर मा अवस्थित सुर्मा गाउँपालिका २७०.८० वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा फैलिएको छ ।समुन्द्री सतहको २९°३१'४८" देखि २९°३६'६६" उत्तरी अक्षांस सम्म र ८१°१४'२४" देखि ८१° २४'१२" देशान्तर उत्तरतर्फ रहेको छ ।समुन्द्र सतह देखि १५०० मिटर देखि ६५२३ मिटर सम्म उचाईमा रहेको यो सुर्मा गाउँपालिकाले बजार क्षेत्र, ग्रामिण क्षेत्र र दार्चुल्ला जिल्ला सम्म फैलिएको छ ।

पूर्वमा तलकोट गाउँपालिका, पश्चिममा छबिसपाथीभेरा गाउँपालिका र बुगल गाउँपालिका, दक्षिणमा छबिसपाथिभेरा गाउँपालिका र सुर्मा गाउँपालिकारहेको यस सुर्मा गाउँपालिकाको उत्तर तर्फ दार्चुल्ला जिल्ला र साईपाल गाउँपालिका रहेका छन ।५ वटा वडाहरू मिलेर बनेको सुर्मा गाउँपालिकामा साविकका सुर्मा र दौलिचौर गा.वि.स.को मिलान भएको अत्यन्तै धार्मीक, पर्यटकिय मनमोहक हिमाल क्षेत्र र चरिचरनका ठुलाठुला पाटन तथा चरन क्षेत्रहरु रहेका छन् ।यस भुमिमा पवित्र सुर्मा देवीले वास गरेको भन्ने किवदन्ती तथा पौराणीक रितीरीवाजका आधारमा उनकै नामवाट पंचायतकालमा सुर्मा गाउँ पञ्चायतको नामाकरण र हाल सुर्मा गाउँपालिका रहन गएको छ ।वाउली खोला, सुर्मा सरोवरको काखमा रहेको यस गाउँपालिकामा अधिकतम् तापक्रम ३५ डिग्री सेल्सियस माथि रहेता पनि न्युनतम तापक्रम माइनसमा गएको पाईन्छ । औषत तापक्रम १५ डिग्री सेल्सिएस रहेको देखिन्छ ।२०७८ सालको जनगणना अनुसार यस सुर्मा गाउँपालिकामा ११०८२ जम्मा जनसँख्यामा (५५७३ महिला र ५,५०९ पुरूष) रहेका छन् । जनसंख्या बृद्धि दर ०.९७ प्रतिशत रहेता पनि तिब्र गतिको बसाइसराइ र सहरीकरणले जनघनत्व र जनसंख्या वृद्धि दर न्युन रही सेवा प्रवाह र वितरणमा असन्तुलन रहेको देखिन्छ ।

(ख) जनसांख्यिक संरचना

सूर्मा गाउँपालिका भौगोलिक रूपमा विकट हिमाली क्षेत्रमा अवस्थित पालिका हो। नेपालको जनगणनाको प्रतिवेदन २०७८ अनुसार १८२३ घरधुरीहरू रहेका छन। यस पालिकामा गाउँ बस्तिहरू छरिएर रहेका छन। यहाँका मानिसहरू तिब्र बसाइ सराइको कारणले दोघरे भएर बसि रहेका छन। अधिकांश मानिसहरू बसाइ सराइ गरेर धनगढी तथा बझाङको सदरमुकाम चैनपुर र कामको शिलशिलामा अन्य देशहरूमा जाने गर्दछन। जसको कारणले जनसङख्या घट्दो क्रममा रहेको छ। नेपालको जनगणना २०७८ अनुसार सुर्मा गाउँपालिकाको जम्मा जनसँख्या ११०८२ रहेको छ। जसमा महिला ५५७३ र पुरूष ५५०९ रहेको छ। सुर्मा गाउँपालिकाको वडागत रूपमा तपसिल बमोजिमको जनसङख्या रहेको छ ।

वडा नम्बर	वडागत घरधुरी संख्या	पुरूष	महिला	जम्मा
१		६५९	६०६	१२६५
२		१३६८	१४२८	२७९६
३		१२६२	११७१	२४३३
४		१४४७	१५२७	२९७४
५		७७३	८४१	१६१४
जम्मा		५५०९	५५७३	११०८२

यसरी हेर्दा सुर्मा गाउँपालिकाको सबै भन्दा बढी जनसङख्या भएको वडा नम्बर ४ हो भने सबै भन्दा कम जनसङख्या भएको वडा नम्बर १ रहेको छ। भौगोलिक रूपमा विकट र हिमाली जिल्ला भएकोले मानिसहरू गर्मीमा लेकाली भेगतिर बस्ने र चिसोयाममा वेशीतिर बसाइ सर्ने गर्दछन। सुर्मा गाउँपालिकाको जनसङख्या ११०८२ जसमा पुरूषको ४९.७१ प्रतिशत छन भने महिलाको जनसङख्या ५०.२९रहेको छ। सुर्मा गाउँपालिकाको जनसङख्या वृद्धिदर स्थिर (०) रहेको छ।

सामाजिक तथा साँस्कृतिक अवस्था

(ग) सामाजिक तथा सांस्कृतिक हिसाबले यो गाउँपालिका विविधतापूर्ण छ। यहाँ बिभिन्न जातजातिका मानिसहरु बसोबास गर्दछन। यहाँ विशेष गरी क्षेत्री (वोहरा, पुजारा, जेठारा र लकण्डी) र दलितमा (वि .क, दमाई, चदारा) तथा सिह आदि जस्ता जातजाति तथा समुदायका मानिसहरु बसोबास गर्दछन। यहाँ हिन्दु धर्मालम्बिहरुको वसोवास रहेको छ। यहाँका स्थानीयहरुले मुख्यगरी विरीजात, काँक्रि औसी, बिसु गाभेसंक्रान्ति, गौरा, दशै, तिहार, भुवोभस्वो, माघी, होली, चैते दशै, आदि जस्ता चाँडपर्व तथा मेलाहरु मनाउने गर्दछन ।चाँडपर्व बिशेषमा यहाँ देउडा खेल खेल्ने, माँगल गाउने, भारिखेल खेल्ने, धामीझाँक्रि नचाउने तथा खानाका विविध परिकार खाँदै शुभकामना आदानप्रदान गर्ने गरिन्छ । सुर्मा गाउँपालिका ऐतिहासिक, प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक रुपले महत्वपूर्ण क्षेत्र हो । देवी देवताहरु वझाङ्गको नोविस थलीमा वसिसकेपछि महालिङ्गलाई कुष्टरोग लागेछ ।महालिङ्गलाई कुष्टरोगवाट निको पार्नका लागि लसुन प्रयोग गर्नु पर्ने भएकोले उनकी २ रानी मध्य छिपिल्ली सुर्माले लसुन प्रयोग गर्न नमाने पछि सुर्मा र दुर्गा वीच विवाद भयो । त्यसपछि सुर्मा नौविस दुर्गा मन्दिरमा रहेको पाङरको रुखको आधा भाग आफुसंग लगि थारको भेष धारणा गरी सुर्मा देवी खोरी घट्टे हुँदै थकुन्नाडा चौगाउ वसेकी हुन् भन्ने किंम्वदन्ती छ । थली नौविस दुर्गा मन्दिरमा रहेको पाङरको रुखको आधा भाग र थकुन्नाडा सुर्मा मन्दिरमा रहेको आधारुख एउटै रुखवाट चुडालिएका जस्ता छन् भने थलि र थकुन्नाडाको जीउलो र डाडाँहरु एउटै लाग्छन् । पछि ठकुन्नाडामा पनि लसुनको वास्ना आँउने भएकोले सुर्मा देवीले एकान्त सुन्दर भूमि सुर्माताललाई रोजी उक्त ठाउँमा वस्ने गरेको भनाई छ । सुर्मा सरोवरको तिर्थ यात्रा गर्दा आफुले चिताएको कुरा पुरा हुने जनभावना अनुसार ठाउँ ठाउँमा भेटी चढाउने, वर माग्ने, नाङ्गो खुट्टाले हिड्ने, आगो नजलाउने, छाता नओढ्ने, धुम्रपान नगर्ने तथा १५ दिन अगावै देखि शुद्ध वस्ने चलन छ ।

सुर्मा गाउँपालिकाको मातृभाषाको रूपमा बझाङ्गी भाषा प्रयोग गरिन्छ। यहाँका मानिसहरू अल्लो भाङ्गोको प्रशोधन गरी विभिन्न प्रकारका कपडाहरू तयार पार्दछन । बाँस र निगालाबाट विभिन्न प्रकार घरायसि सामग्रीहरू निर्माण गरी प्रयोगमा ल्याउने गर्दछन। परम्परागत पानीघट्ट, जितारोको प्रयोग गरी दैनिक जिवनयापन गरि रहेका छन

(घ) आर्थिक अवस्था :

अधिकांस गाउँवासीको मुख्य पेशा नै कृषि हो । तथ्याङ्क अनुसार यहाँका झण्डै ८३ % मानिसहरु कृषि पेशामा, वैदेशिक सरकारी तथा गैरसरकारी नोकरी ब्यवसाय तथा बाँकी रहेको जनसँख्या विविध खालका व्यापार आदिमा संलग्न रहेको देखिन्छ । सुर्मा गाउँपालिकाले ओगेटेको सम्पुर्ण क्षेत्रफलको झण्डै १५ प्रतिशत भुभाग खेती योग्य छ भने झण्डै १३ % प्रतिशत भुभाग जमिनमा यो वा त्यो रुपमा सिंचाई गर्न सकिने सम्भावना छ। सुर्मा गाउँपालिकाको खेति योग्य जग्गा मध्ये अधिकांश जग्गामा आलु लगाउने र धेरैमा मात्रामा फलाउने गर्दछन। गाउँपालिकाको मुख्य पेशा रोजगारी, कृषि, जडिवुटी, उद्योग तथा व्यापार व्यवसायमा संलग्न रहेका छन। सुर्मा गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने मानिसहरू खेतिपाती र अन्यमा ७५ प्रतिशत संलग्न छन भने व्यापार तथा व्यवसायमा १५ प्रतिशत, नोकरीमा १ प्रतिशत, दैनिक ज्यालादारीमा ८ प्रतिशत र अन्यमा १ प्रतिशत मानिसहरू संलग्न रहेका छन। यहाँका अधिकांश मानिसहरु कृषि व्यबसायमा संलग्न रहेको भएता पनि आफूले गरेको उत्पादन बाट बर्षभरि खान पुग्ने घरधुरी संख्या भने निकै न्युन छ। परिणाम स्वरुप यहाँका स्थानीयहरु आफूलाई अपुग भएको अन्न बजार बाट किनेर पुर्ति गर्ने गर्दछन। यहाँका स्थानीहरुले आ-आफ्नो घरमा पशु चौपायाहरु जस्तै आआफ्नो घरमा जस्तै गाई भैसी बाख्रा तथा पशुपक्षीहरु पाल्ने गरेका छन । भन्दा सुगम यहाँका प्रचलन यो दुर्गम बस्तिहरुका घरधुरीहरुले अप्नाउने गरेको पाईन्छ ।

(ङ) शैक्षिक अवस्थाः

शिक्षा हरेक व्यक्तिको मर्यादित एवम् परिष्कृत जीवन र सम्मानित रोजगारी तथा उद्यम विकासको आधार हो। नेपालको संविधानले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । आधारभूत शिक्षामा पहुँच, आधारभूत तहसम्मको अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा तथा माध्यमिक तहसम्मको निःशुल्क शिक्षा पाउने हक प्रत्याभूत गरेको छ । नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको जिम्मेवारी दिएको छ । गाउँवासीलाई उत्पादनशील जीवन बिताउन आवश्यक पर्ने जीवनोपयोगी सीपको विकास र सिकाइको अवसर प्रदान गर्दै सक्षम र समावेशी जनशक्तिको विकासद्वारा मुलुकको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सहयोग पुर्‍याउनु पर्दछ। यो योजना बालबालिकालाई गुणस्तरीय र समावेशी शिक्षण सिकाइको वातावरणमा सहभागी हुने अवसरको सुनिश्चितता प्रदान गरी दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने महत्वपूर्ण माध्यम बन्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

सुर्मा गाउँपालिकाको साक्षरता दर ६५ प्रतिशत रहेको छ । शिक्षाको तहगत अवस्था हेर्दा बालविकास / पूर्व प्राथमिकमा अध्ययन गरिरहेका बच्चाहरू १.१ प्रतिशत, प्राथमिक तह अध्ययन गर्ने ३५.४ प्रतिशत, माध्यामिक तहमा ८.२ प्रतिशत, उच्च माध्यामिक तह अध्ययन गर्ने १२.१ प्रतिशत रहेको छ भने स्नातक तह अध्ययनरत ४ प्रतिशत, स्नातकोत्तर वा सोभन्दा बढी अध्ययन गर्ने १.४ प्रतिशत रहेका छन् भने करिब १५.५ प्रतिशतको हाराहारीको जनसंख्या निरक्षर रहेको देखिन्छ। सुर्मा गाउँपालिका क्षेत्र भित्र हाल १ वटा निजी बिद्यालय र २१ वटा सरकारी बिद्यालयहरु संचालित रहेका छन् ।

सामुदायिक विद्यालयहरुमा दरबन्दी अनुसारका शिक्षक पदपूर्ति हुन सकेको छैन । राहत कोटाबाट अध्यापन कार्य अगाडी बढेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको शिक्षा प्रभावकारी सञ्चालन गरी गुणस्तर युक्त प्रदान गर्नको लागि विद्यायलहरु मर्जगरी शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्न सकिने देखिन्छ ।गाउँपालिकाले विभिन्न समयमा अभिमुखिकरण तालिमहरू सञ्चालन गरिएको भए पनि शिक्षकहरूलाई प्रयाप्त मात्रामा विषयगत तथा प्रमाणिकरण तालिम सञ्चालन गर्ने सकिरहेको छैन। शिक्षकहरूलाई विद्यार्थीहरूको सिकाइ दिगो तथा विद्यार्थीमैत्री बनाउन तालिमको खाँचो पर्दछ। तालिमले नयाँ परिवेश तथा ज्ञानको विकास गर्दछ। शिक्षामा सुधारको लागि शिक्षक तालिम तथा पुन:ताजकिय तालिम अत्यावश्यक हुन्छ।

नेपालमा शिक्षालाई मुख्य गरी दुइ तहमा बर्गिकरण गरिएको छ विद्यालय शिक्षा र उच्च शिक्षा विद्यालय शिक्षालाई पुनः दुइ तहमा विभाजन गरिएको आधारभूत तह कक्षा) १ देखि ८ सम्म(र माध्यमिक तह कक्षा) ९ देखि १२ सम्म। त्यसैगरी(उच्च शिक्षालाई अन्डर ग्राजुयट स्नातक) तह,(ग्राजुयट स्नातकोत्तर) तह(र पोष्ट ग्राजुयट अनुसन्धान) तह(गरी तीन तहमा विभाजन गरिएको छ। विद्यालय तथा उच्च शिक्षालाई आम रुपमा संचालन, नियमन तथा व्यबस्थापन गर्ने सबैभन्दा माथिल्लो निकाय नै शिक्षा मन्त्रालय हो। विद्यालय शिक्षालाई प्रत्यक्ष रुपमा नियमन गर्ने काम शिक्षा विभागले गर्दछ भने उच्च शिक्षालाई विश्वविद्यालय अनुदान आयोगले गर्दछ। संविधान तहः आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य र निशुःल्क तथा माध्यमिक तहको शिक्षालाई निशुल्क रुपमा प्रदान गर्ने कुरा मौलिक हक अन्तरगत उल्लेख गरेको छ।

नेपाल सरकारले विद्यालय तहको शिक्षालाई व्यबस्थापन गर्ने जिम्मा सम्बन्धित स्थानीय तहलाई दिइएको छ। स्थानीय तहले नै विद्यालयहरुको अनुगमन तथा मूल्यांकन, परीक्षा संचालनमा सहजिकरण, शिक्षककर्मचारीहरुको- तलब व्यबस्थापन, आदि गर्दछ। सुर्मा

गाउँपालिका भित्र हाल २१ वटा सामुदायिक, १ वटा निजि विद्यालयहरु संचालनमा छन। सामुदायिक विद्यालयहरुमा ५ वटा मा.वि. तथा १६ वटा आधारभूत तहका विद्यालयहरु छन भने निजि क्षेत्र बाट संचालित विद्यालय आधारभूत तह सम्म मात्र छ। यस स्थानीय तहका माध्यमिक विद्यालयहरु मध्य सुर्मा मा. वि,. दौलिचौर मा. वि. र आधावगर मा. वि., ईश्वर मा वि र धौलदेउ मा वि हरुले साधारण तर्फको मात्र शिक्षा प्रदान गर्दै आएका छन। तथ्यांक अनुसार, यहाँका झण्डै ७५% विद्यालयहरु संग मात्र कम्पाउन्ड तथा ३% विद्यालयहरुमा इन्टरनेटको सुबिधा रहेको छ। त्यसैगरी, शैक्षिकसत्र २०८००८/१ मा यहाँका विद्यालयहरुमा ३९२६ विद्यार्थीहरु भर्ना भएको विवरण छ। जसमध्ये ५०%८. छात्रा छन भने ४९%२. छात्र रहेका छन।

यस सुर्मा गाउँपालिकामा शिक्षक दरबन्दि संख्या आवश्यकता भन्दा कम छ। कुनै विद्यालयमा विद्यार्थीको चाप बढि छ तर त्यस अनुसार शिक्षक दरबन्दि प्रयाप्त छैन भने कुनैमा विद्यार्थीको संख्या कम तर शिक्षक संख्या बढि छ। तात्कालिक आवश्यकतालाई परिपूर्ति गर्न गाउँपालिकाले रकम विनियोजन गरी निजि क्षेत्रबाट शिक्षक नियुक्ति गर्ने व्यबस्था गर्दै आएको छ। यसबाट पनि परिपूर्ति हुन नसकेका ठाउँमा विद्यालयहरु स्वयमले आवश्यकता अनुसार निजि शिक्षकहरु नियुक्त गर्दै आएका छन। यस समस्याको दिर्घकालिन समाधानका लागि गाउँपालिकाले विद्यालय मर्ज तथा दरबन्दी मिलान सम्बन्धी नीति निर्माण गरी यथासिघ्र अगाडि बढ्ने कुरा बताएको छ।

विद्यालय तहको शैक्षिक गुणस्तर विकासका लागि गाउँपालिकाले विभिन्न तालिम, गोष्टी, कार्यशाला, अतिरिक्त क्रियाकलाप, नियमित अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्दै आएको छ। समाजमा अंग्रेजी भाषा प्रतिको बढ्दो क्रेज तथा राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी गाउँपालिकाले सरकारी विद्यालयहरुलाई क्रमशः अंग्रेजी माध्यम बाट अध्ययन अध्यापन\ गराउने नीति लिने वताएको छ। परिणाम स्वरुप केहि रुपमा भए पनि यहाँका अभिभावक तथा सरोकारवालाहरु शैक्षिक गुणस्तर कायम हुने कुरामा निश्चिन्त भएका छन। तर, अंग्रेजी माध्यम बाट पढाइ सुरु गर्नुपूर्व त्यसका लागि आवश्यक पर्ने पूर्व तयारी जस्तै तालिम प्राप्त शिक्षक, शैक्षिक सामाग्री, भौतिक पूर्वाधार, आदिको उचित व्यबस्थापन हुन नसक्दा यस अभियानमा केहि असहजता आउन सक्ने कुरामा चाँसो र चिन्ता सहितको बहस बढ्न थालेको छ।यसका लागि सरोकारवाला निकायहरुले यथोचित ध्यान दिइ आवश्यक कार्यान्वयनका साथ अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ।

राज्यले प्राविधिक धारको शिक्षालाई प्राथमिकता दिए संगै यहाँका विद्यालयमा साधारणका साथै प्राविधिक धारको शिक्षा पनि दिन थालिएको भए तापनि सुर्मा गाउँपालिका अन्तर्गत

कृषि बालिविज्ञान अन्तर्गत विद्यालय सञ्चालन भए पनि हाल विद्यार्थी सङ्ख्या अभावले बन्द भइ सकेको छ। दुर्गम स्थानमा दक्ष जनशक्तिको अभावले अभिभावकहरूले विद्यालय प्रतिको विश्वास कायम गर्न नसक्दा प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्न नजिकको पालिका गएर अध्ययन अध्यापन गर्ने गरि रहेका छन।

यस स्थानीय तह अन्तरगत संचालनमा रहेका शैक्षिक संस्थाहरुको विवरण यस प्रकार रहेको छः

क्र.सं.	तह	सामुदायीक	संस्थागत	जम्मा
१.	आधारभूत तह १)–३(	४	०	४
२.	आधारभूत तह १)–५(	७	१	८
३.	आधारभूत तह १)–८(	०	०	०
४.	माध्यमिक तह १)–१०(	२	०	२
५.	माध्यमिक तह १)–१२(	३	०	३
६.	वालविकास केन्द्र	१०	०	१०
७.	सामुदायीक सिकाइ केन्द्र	२	०	२

वडागत शैक्षिक संस्थाहरुको विवरण

वडाहरु	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	वालविकास केन्द्र	आधारभूत तह		माध्यमिक तह		उच्च तह	कैफियत
			सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत		
१	१	२	२	०	१			
२		४	३	०	२			
३		१	४	०	०			
४	१	२	५	१	१			
५		३	२	०	१			
जम्मा	२	१२	१६	१	५			

शैक्षिक तहगत शिक्षक दरबन्दी विवरण

क्र.सं.	तह	दरबन्दी	राहत	अनुदान	गाउँपालिका स्वयमसेवक शिक्षक	जम्मा
१.	प्राथमिक	२५	१६	०	२६	६७
२.	निम्नमाध्यमिक	३	६	१	९	१९

३.	माध्यमिक	५	०	९	६	२०
४.	उच्च माध्यमिक	१	३	०	१	५
जम्मा		३४	२५	१०	४२	१११
५.	वालविकास केन्द्र	१२	०	०	०	१२
६.	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	२	०	०	०	२
७	लेखा सहायक	५	०	०	०	५
८	वालसहजकर्ता	१२	०	०	०	१२

सुर्मा गाउँपालिका अन्तर्गत २०८१ सालमा विद्यालय भर्ना भएका कक्षागत विद्यार्थी विवरण

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
बालकक्षा	२९९	२५९	५५८
१	३६८	३०२	६७०
२	२३३	१८५	४१८
३	१६८	१६१	३२९
४	१५३	१४४	२९७
५	१७०	१५८	३२८
६	१२९	११३	२४२
७	९४	८९	१८३
८	९४	७७	१७१
९	७७	१११	१८८
१०	११७	१३८	२५५
११	४९	९१	१४०
१२	७७	७०	१४७
जम्मा	२०२८	१८९८	३९२६

G1-5		
Girls	Boys	Total
१०६२	९५०	२०१२
G6-8		
Girls	Boys	Total
३१७	२७९	५९६
G9-10		
Girls	Boys	Total
१९४	२४९	४४३
G11-12		
Girls	Boys	Total
१२६	१६१	२८७
Total		
Girls	Boys	Total
१५७३	१६३९	३२१२

१२. मुख्य समस्याहरु तथा चुनौतीको विश्लेषण

क) सबल पक्षहरु

- हरेक गाउँबस्तीहरुमा विद्यालयहरु संचालनमा आएका छन, फलस्वरुप स्थानीयतहहरु सबैले विद्यालय सम्मको पहुँच सहजै पाएका छन ।
- यस स्थानीय तहको साक्षरता दर निरन्तर बढ्दो गतिमा छ । यसले संख्यात्मक रुपमा स्थानीयहरुको शैक्षिक स्तर बढेको देखाउँछ ।
- स्थानीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी सरकारी विद्यालयहरुमा समेत नेपाली र अंग्रेजी दुबै माध्यममा क्रमशः अध्ययनअध्यापन/ गराउँने व्यबस्था गरिएको छ ।

ख) मुख्य समस्याहरु

यस सुर्मा गाउँपालिका भित्र शिक्षाको विकास संग सम्बन्धित मुख्यमुख्य- समस्याहरु यस प्रकार रहेका छन :

- विद्यालयहरुमा आवश्यकता अनुसार भवनहरु, शौचालय, खानेपानी, फर्निचर, खेलमैदान, आदि नभएको अवस्था छ ।
- विद्यालयहरुमा भएका पुराना भवनहरु भूकम्प प्रतिरोधि नहुनु र जिर्ण हुनु ।
- विद्यार्थीको बढि चाप हुने विद्यालयहरुमा कक्षा कोठाको आकार आवश्यकता अनुसार नहुँदा अटाइ नअटाइ बस्नु पर्ने बाध्यता छ ।
- विद्यार्थीहरुको अनुपातका आधारमा शिक्षकहरुको व्यबस्थापन हुन नसक्दा कुनै विद्यालयमा विद्यार्थीको संख्या बढि र शिक्षकको संख्या कम तथा कुनैमा शिक्षकको संख्या बढि र विद्यार्थीको संख्या कम रहेको अवस्था छ ।
- स्थानीय तह भरि एउटा पनि अपाङ्गमैत्री विद्यालय संचालनमा आएको छैन ।
- यस स्थानीय तहको बढ्दो साक्षरता दर संगै शैक्षिक गुणस्तर नबढेको अवस्था छ ।
- विद्यालयमा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त नहुनु ।
- सामुदायिक विद्यालय शिक्षा प्रति अभिभावकको विश्वास नहुनु ।
- विद्यालयमा स्वच्छ तथा प्रयाप्त खानेपानीको व्यवस्था नहुनु ।
- प्रस्तावित आधारभूत, माध्यामिक विद्यालयहरु स्थापना हुनु ।
- भौगोलिक रुपमा विकट तथा घरहरु छरिएर रहेकाले विद्यालय स्थापना गरि सञ्चालन गरि सबै बालबालिकाहरुलाई शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न ।
- साविक उच्च माध्यामिक विद्यालयमा शिक्षक दरबन्दी अभाव हुनु ।
- परिवर्तित पाठ्यक्रमको समयमै प्रवोधिकरण नुहुनु ।
- राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत भौतिक सुधारको लागि सधै एउटै विद्यालय छनौट हुनु ।

- विद्यालयमा पुस्तकालय, बिज्ञान प्रयोगशाला तथा ICT Lab को संरक्षण तथा व्यवस्थापन नहुनु ।
- विद्यालय प्रति अभिभावक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समिति उदासिन रहनु ।
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति छनौट तथा गठन प्रक्रियामा राजनितिकरण हुनु ।
- शिक्षकहरुले विद्यालयमा प्रयाप्त समय उपलब्ध नगराउनु ।
- शैक्षिक योजना निर्माण भइ शिक्षक सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन नहुनु ।
- शिक्षक विभिन्न राजनितिक दलका भातृ संगठनमा व्यस्त रहनु ।
- पाठ्यक्रमले तोकिएका कार्यघण्टाको अनुसरण गरि शिक्षण नहुनु ।
- शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग नहुनु ।
- शैक्षिक सामग्रीको रुपमा निर्माण गरिएका शिक्षक निर्देशिका तथा अन्य सामग्रिको शिक्षकले प्रयोग नगर्नु ।
- विद्यालयमा अनावश्यक राजनितिकरण हुनु ।
- विद्यार्थीहरुलाई प्रयास्त खेलमैदान तथा विद्यालय घेरवारको अभाव हुनु ।
- विद्यालयमा छात्र/छात्रा शौचालयको अभाव हुनु ।
- नेपाल सरकारबाट निःशुल्क सेनिटरि प्याड वितरण भए पनि प्रयोग गरिएका सेनिटरी प्याडको उचित व्यवस्थापन नहुनु ।
- दिवा खाजा व्यवस्थापनको लागि भान्साकोठा तथा खानेपानीको अभाव हुनु ।
- दिवा खाजाको लागि प्रयास्त सामग्री तथा भाडाकुडाको व्यवस्थापन नहुनु ।
- विद्यालयहरुको समय समयमा नियमित अनुगमन तथा निरीक्षण नहुनु ।
- पाठ्यक्रमले तोकिएको विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन नहुनु ।
- संघियताको कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त नियम तथा कानुन निर्माण नहुनु आदि ।

ग) शिक्षा क्षेत्रका चुनौतिको SWOT विश्लेषण

उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा सुर्मा गाउँपालिका शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरु निम्न बमोजिम रहेका देखिन्छन :

- सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरिय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र समायोजन तथा पुनर्वितरण गरि मापदण्ड अनुसार सञ्चालन गर्ने ।
- प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा चार वर्ष उमेर समुहका बालबालिकाहरुलाई मात्र सहभागी गराउनु ।

- नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालय स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरि सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु
- सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याइ विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु ।
- आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यामिक शिक्षालाई निःशुल्क गरि गुणस्तरिय सिकाइ सुनिश्चित गर्न आवश्यक स्रोत व्यवस्था र संरचना तथा क्षमता विकास गर्न ।
- गाउँपालिकाको जीवन र जगतलाई सम्मानपूर्वक समेट्दै सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग आवद्ध गर्न पाठ्यक्रम तथा सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गरि शिक्षाको प्रयोजन र सान्दर्भिकता बढाउनु ।
- माध्यामिक तहमा व्यावसायिक तथा प्राविधिक शिक्षाका लागि उपयुक्त संरचना तथा कार्यक्रम विकास तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु ।
- आवश्यकताका आधारमा पर्याप्त सङख्यामा पेसाप्रति समर्पित, दक्ष र जवाफदेहि शिक्षकहरुको व्यवस्था गरि वालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।
- सबै प्रकारका सिकारुहरुको गुणस्तरिय शिक्षामा सहज पहुँच र सोको व्यवस्थापनको लागि आवश्यक कानुन र सस्थागत संरचनाको स्थापना गर्नु ।
- सम्भावित जोखिमको पूर्वानुमान गरि उक्त जोखिमबाट सुरक्षित हुनका लागि आवश्यक पूर्वतयारी गरी बालबालिका र विद्यालयलाई सबै प्रकारका हिंसा, विभेद, प्रकोप र महामारी जन्य जोखिमबाट सुरक्षित गरि सिकाइलाई निरन्तरता दिनु ।
- सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच वढाइ सिकाइमा प्रयोग गर्नु ।
- बालबालिकाको स्वास्थ्य अवस्थाको हेरचाह गरि दिवा खाजा, पोषण तथा सरसफाइ लगायतको शिक्षा विद्यालय मार्फत दिनु ।
- छात्रबृत्ति तथा अन्य सहायता प्रणालीलाई गरिब, सुविधा विहिन र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना गरि सिकाइ निरन्तरता दिनु ।
- गाउँपालिका भित्र साक्षरता सम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन गरि वैकल्पिक शिक्षाको व्यवस्थापन गर्नु ।
- विद्यालय शिक्षाको पहुँच, सहभागिता र सिकाइ सुधारको लागि शिक्षक अभिभावक लगायतका सरोकारवालाहरुको शिक्षामा सहभागिता अभिबृद्धि गर्नु ।
- सार्वजनिक विद्यालयको सिकाइ प्रति अभिभावकको आकर्षण तथा विश्वास कायम गर्नु

- विद्यार्थीहरुको टिकाउ दर कायम गरि सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्नु, कक्षा दोहोर्याउने र छाड्ने दर कम गर्नु ।
- आधारभूत तहको पठन सिपको विकास गरि सिकाइ अभिबृद्धि गर्नु ।
- कक्षाकोठा व्यवस्थापन, शिक्षक नियमितता र व्यवस्थापन समितिको संलग्नता अभिबृद्धि गर्नु ।
- विषम परिस्थितिमा (बाढी,पहिरो, हावाहुरी, हिमपात) मा शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।
- विद्यार्थिहरुको मूल्याङ्कनको लागि अभिलेख कायम गरि माथिल्लो कक्षामा स्थानान्तरण गर्नु ।
- सबै विद्यालयको भौतिक संरचना विकास र विस्तार गर्नु ।

१उल्लिखित चुनौतीहरु सामना गर्नका लागि सुर्मा गाउँपालिकालाई तपसिलका अवसरहरु उपलब्ध हुनेछनः

१. आधारभूत तहमा निःशुल्क तथा अनिवार्य र माध्यामिक तहमा निःशुल्क शिक्षाका लागि संवैधानिक,कानुनी तथा नीतिगत आधार तयार भएको हुने।
२. दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिका राष्ट्रिय एवम अन्तराष्ट्रिय परिवेश सहकार्य तथा सहयोगको निम्ति प्रतिवद्ध भएको।
३. शिक्षामा सरकारको लगानी वृद्धिका लागि राजनितिकरुपमा सहमति देखिएको।
४. संघिय सरचनामा विद्यालय शिक्षाको विकास र शासकिय तथा व्यवस्थापकिय प्रवन्धका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाइ तीनै तहका सरकारको सहकार्य तथा समन्वयको स्वरुप प्रारम्भ भएको र तीनै तहबाट लगानी हुन सक्ने व्यवस्था रहेको।
५. संविधानले स्थानीय सरकारलाई माध्यामिक तहसम्मको अधिकार प्रदान गरेको कारणले आफ्नो गाउँपालिकाको आवश्यकता अनुकुलको माध्यामिक तहसम्मको शिक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि स्थानीय सरकारलाई उपयुक्त अवसर प्राप्त भएको।
६. गाउँपालिकाको प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा अग्रस्थानमा रहेको।
७. विद्यालय भर्नादर, साक्षरता, लैङ्गित समता सूचक शिक्षामा समावेशीकरण जस्ता पक्षहरुमा उत्साजनक सुधार हुनुको साथै सामुदायिक विद्यालय सुधार प्रतिको चासो र जनअपेक्षा बढ्दै गएको छ।

८. यस योजना प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट गाउँपालिकामा सार्वजनिक शिक्षा प्रतिको विश्वास तथा सहयोग पुग्न सक्ने
९. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ विकास भइ कार्यान्वयन प्रारम्भ भएको र सोही अनुसार गाउँपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिरहेको।
१०. तीनै तहको सरकारका शिक्षा सम्बन्धि संस्थागत संरचना कायम गरि विकास भएको।

योजना निर्माणका आधार

यस योजना निर्माणको तर्जुमा गर्दा देहायका दस्तावेजहरुलाई मुख्य आधार लिइएको छ

- ❖ दिगो विकासको लक्ष्य नं. ४
- ❖ नेपालको संविधान २०७२
- ❖ सोह्रौं योजना २०८०/०८१- २०८५/८६
- ❖ विद्यालय क्षेत्र योजना
- ❖ राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६
- ❖ राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारुप.२०७६
- ❖ स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, २०७६
- ❖ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगाएत अन्य संघिय कानुनहरु
- ❖ पास्वचित्र सुर्मा गाउँपालिका
- ❖ शिक्षा ऐन २०२८ संसोधन सहित
- ❖ शिक्षा नियमावली २०५९ संसोधन सहित
- ❖ शिक्षाको सोचपत्र २०७८

योजना निर्माण प्रक्रिया

विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न योजना निर्माण गरि कार्यान्वयन निर्माण भइ शिक्षा व्यवस्थित गर्ने काम हुदै आएका छन। विद्यालय शिक्षा क्षेत्रमा २०६५ सालबाट शिक्षा क्षेत्रमा विद्यालय सुधार कार्यक्रम र हालको विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाको समावधि सम्पन्न हुन लागेको अवस्था छ। संघियता र शिक्षा क्षेत्रको पुनसंरचना सँगै तीनवटा तहहरुमा एउटै ढाँचा र एकै साथ नयाँ शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गर्ने नेपाल सरकारको निर्णयानुसार योजना निर्माणको कार्य अगाडी बढेको छ ।

सुर्मा गाउँपालिकाको १० वर्षे शिक्षा योजना निर्माण गर्नको लागि पालिकाको नीति अनुरुप विश्वखाद्य कार्यक्रम र विश्व शिक्षा संस्था मार्फत प्राविधिक एवम आर्थिक सहयोगबाट

यो योजना निर्माण गरिएको हो। आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ मा गाउँपालिकाले समग्र शिक्षा क्षेत्रको अवस्था विश्लेषण गरि पालिकास्तरिय कार्यशालाको आयोजना गरि विद्यालयका प्रधानाध्याप, शिक्षक, पालिका कर्मचारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रका व्यक्तित्वको संलग्नतामा योजना निर्माण गरिएको हो। योजना निर्माणको लागि शिक्षा शाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा प्राविधिक समिति गठन गरि विभिन्न वडाबाट शिक्षा सम्बन्धि समस्या तथा सुझाव संकलन गरियो। सुर्मा गाउँपालिकाको समग्र शिक्षाको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण यी समस्या समाधानका लागि रणनीतिकरुपमा क्रियाकलाप तय गरि लागत अनुमान सहित व्यवस्था गरिएको छ। शिक्षा विकासको लागि गाउँपालिकाले मात्र लागेर सोचेर मात्र पुरा नहुने भएको संविधानले व्यवस्था गरिएको सहअस्तित्वको सिद्धान्त अनुसार भौगोलिक रुपमा विकट समुदायहरुमा पनि गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने उदेश्यका साथ योजना निर्माण गरिएको छ।यो योजना तयारीका क्रममा समितिले निर्माण गरेको विषयवस्तुको आधारमा सम्बन्धित विषयवस्तुको ज्ञान तथा रुचि भएका सुर्मा गाउँपालिकामा उपलब्ध जनशक्तिको प्रयोग गरी योजना निर्माण गरिएको हो।

परिच्छेद २

दुरदृष्टि, उद्धेश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण :

२.१ परिचय (Introduction)

योजना भन्नाले वर्तमानमा भविष्यका लागि अपेक्षित उपलब्धी हासिल गर्नको लागि तयार गरिने खाका हो। योजनाले भविष्यमा सुर्मा गाउँपालिकालाई कहाँ र कुन अवस्थामा पुर्याउने भन्ने कुराको निक्यौंल गर्ने भएकाले परिच्छेद १ मा उल्लेख गरिएको सुर्मा गाउँपालिकाको साङ्गोपाँगो परिवेशको समिक्षा सहित उठान गरिएका अवसर र सम्भावनाहरुले गाउँपालिकाको शिक्षाको आगामि १० वर्षको मार्ग पहिचानका लागि आधार सिर्जना गरेका हुन् । यहि सन्दर्भलाई दृष्टिगत गरि यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको माध्यमबाट यस गाउँपालिकाले वि.स. २०९२ सालसम्ममा प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरुलाई समेट्ने गरि यस परिच्छेदमा योजनाको दुरदृष्टी, ध्येय, उद्देश्यहरु रणनीतिहरु तथा प्रमुख उपलब्धि सूचकहरु प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिदच्छेदमा अबको १० वर्षपछि पुग्न सकिने सुर्मा गाउँपालिकाको शिक्षाको गन्तव्यलाई अनुमान गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

२.२ दिर्घकालिन सोच (Vision)

“शिक्षामा सुधार सिपयुक्त भविष्य निर्माण”

२.३ ध्येय (Mission)

सवैको पहुँचमा गुणस्तरीय जिवन उपयोगी प्रविधियुक्त शिक्षा सुनिश्चित गर्दै सुर्मा गाउँपालिकालाई शिक्षामा सिर्जनशिल जनशक्ती उत्पादन गर्ने केन्द्रको रुपमा विकास गर्ने ।

२.४ लक्ष्य तथा उद्देश्य (Goal and Objectives)

यस योजनाको लक्ष्य शिक्षालाई अधिकारका रुपमा स्थापित गरी मानव मूल्यमा आधारित गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा सबैको सहज पहुच, सहभागिता, सामाजिक न्याय र निरन्तरताको सुनिश्चितता सहित समता र समावेशीकताको प्रवर्दन गर्नुका साथै उच्च तथा प्राविधिक शिक्षालाई गाउँको समुन्नतिका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिको उत्पादन गर्ने गरि निर्धारण गरिएको छ । उक्त लक्ष्य पुरा गर्नका लागि निम्नलिखित उद्देश्यहरु निर्धारण गरिएको छ :

सबै बालबालिकाहरुका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको सुनिश्चित गर्न ।

अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न।

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्न ।

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तरमा प्रवर्धन गर्न ।

सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रका विद्यमान असल अभ्यासलाई सम्मिलत गर्दै निजी लगानीका शिक्षण सस्थाहरुको प्रभावकारी परिचालन नियमन एवम् सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणको सवलीकरण गर्नु ।

सार्वजनिक शिक्षालाई गुणस्तरिय बनाई नागिरक समाजको सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षणमा अभिवृद्धि गर्नु ।

ज्ञानमा आधारित समाज र अर्थतन्त्र निर्माणका लागि उच्च शिक्षाको माध्यमबाट विभिन्न क्षेत्रमा सक्षम नवप्रवदानात्मक गर्न सक्ने योग्य,दक्ष, वैज्ञानिक, नवप्रवर्तनात्मक, प्रतिस्प्रधि,प्रतिवद्ध र अनुसन्धानमुखि मानव संसाधन विकासमा सहयोग गर्नु ।

प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरलाई विस्तार गरी सबै इच्छुक नागरिकहरुका लागि समावेशी एवम् समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै गाउँपालिकाको विकासका लागि सक्षम र उद्यमशिल जनशक्ति तयार गर्नु ।

शैक्षिक सस्थाहरुमा शुशासन प्रवर्धन गरी विद्यार्थीहरुको सिकाई प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्नु

पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा मुल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक सक्षमता सहित सिर्जनशिल निरन्तर सिकाईप्रति प्रतिवद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार गर्नु ।
समतामुलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चित गर्नु ।
शैक्षिक क्षेत्रलाई भय, विभेद र दुर्व्यवहार मुक्त तथा सुरक्षित र विविधता अनुकुल बनाई विद्यार्थीलाई प्रविधिमैत्री वातावरणमा सिकाई क्रियाकलापमा सहभागी हुन सक्ने गरी आपतकालिन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चत गर्नु ।

२.५ रणनीतिहरु (Strategies)

उल्लेखित उद्देश्यहरु प्राप्त गर्नका लागि यस योजनाका केही रणनितिक प्राथमिकताहरु रहेका छन् । ती रणनितिक प्राथमिकताहरु अन्तर्गत विद्यालय शिक्षामा सबैका बालबालिकाको सहज पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार तथा सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई समतामुलक र समावेशी बनाउने, गाउँपालिकाको समुन्नतिसँग प्रत्यक्ष जोड्दै शिक्षामा सुशासन तथा उत्तरदायित्त्व अभिवृद्धि गर्ने रहेका छन् । यी रणनितिक प्राथमिकताहरुमा आधारित भई यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि निम्न रणनितिहरु तय गरिएको छ :

१) प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्गको रुपमा विकास गरी यसलाई सबै बालबालिकाका निम्ति अनिवार्य गरिने छ ।

२) नक्साङ्कनका आधारमा गाउँपालिका क्षेत्रभित्र विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितता गरिने छ ।

३) अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रत्याभूति गर्न गाउँपालिकाका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गरी गराई तथा भर्ना भएका सबै बालबालिकालाई अध्ययनमा निरन्तरता दिन र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नका लागि उत्प्रेरणामूलक उपायहरु अवलम्बन गरिने छ ।

४) सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारको सहयोग र सहजीकरणमा गाउँपालिकाको नेतृत्त्वमा विद्यालयहरुले भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक तथा मानवीय व्यवस्थापन र विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको प्रबर्धन गरिने छ ।

५) नि:शुल्क माध्यमिक शिक्षामा सहज पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयात्मक कार्यढाँचामा माध्यमिक विद्यालयहरुको क्षमता सुधार गरिने छ

६) अनिवार्य तथा नि:शुल्क आधारभूत शिक्षा तथा नि:शुल्क माध्यिमक शिक्षाको विकास तथा व्यवस्थापनका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानिय सरकार बिच समन्वयात्मक कार्यढाँचा र उत्तरदायित्त्व प्रणालीलाई प्रभावकारी र सुदृढ बनाउने सवालमा सहयोग र सहकार्य गरिने छ ।अपनत्वको सिर्जना,नेतृत्वको सवलीकरण,शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार, पेसागत नैतिकताको प्रबर्धन र लगानी अभिवृद्धिद्धारा सार्वजनिक विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवद्धि गरिने छ। प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा विपन्न एवम् पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेटन विशेष सहुलियत दिने नीति अख्तियार गरिने छ ।

७) अपाङ्गता भएका बालबालिकाको आवश्यकता र समावेशीकरणको सिद्धान्तको आधारमा विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शिक्षक अवसरहरु उपलब्ध गरिने छ

८) बालबालिकाको पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सहयोग पुग्ने गरी दिवा खाजाको प्रबन्धका साथै स्थानिय स्वास्थ्य तथा अन्य सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरुसँग सहकार्य गरी सरसफाई तथा स्वच्छता,आधारभूत स्वास्थ्य र पोषण सेवा तथा सुरक्षाको सुविधा विद्यालय मार्फत प्रदान गरिने छ ।

९) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने गरिब, सुविधा विहीन, कठिन परिस्थितीमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबिलकाहरुलाई विद्यालयमा भर्ना हुन, निरन्तरता दिन र सिकाइमा सहभागि भई उपलब्धी सुधारमा सहयोग गर्नका लागि आवश्यक सहयोग प्रणालीको विकास गरी लागु गरिने छ ।

१०) निजी लगानिका शिक्षण संस्थाहरुलाई नियमन र अनुगमन गरी सोही अनुसार स्तरीकरण गरिने छ ।

११) सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अंगको रुपमा एकीकृत गर्दै सिकाइलाई प्रविधि मैत्री, व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाइने छ ।

१२) शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण संस्थाहरुको अनुगमन, निरिक्षण तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।

१३) आपतकालिन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि शैक्षिक गतिविधिलाई निरन्तरता दिनका लागि आवश्यक पर्ने संरचनागत, प्रविधिगत एवम् मानवीय श्रोतको उचित किसिमबाट व्यवस्थापन गरिने छ ।

१४) स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्य सामाग्रीको निर्माण तथा विकास गरी सोको कार्यान्वयन पक्षलाई प्रभावकारी बनाइने छ ।

१५) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको क्षेत्रमा लागत साझेदारीको सिद्धान्तका आधारमा गाउँपालिका द्धारा श्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन गरिने छ ।

१६) सङ्घ, प्रदेश र स्थानिय सरकारको समन्वयात्मक कार्यढाँचाका आधारमा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा प्राविधिक/व्यावसयिक) तथा साधारण(मा पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न माध्यमिक विद्यालको क्षमता सुधारका लागि आवश्यक सुधार गरिने छ।

१७) सबै तहको शिक्षाको सान्दर्भिकता गुणस्तर विकासका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामाग्री परिमार्जन तथा सान्दर्भिकरण सहित शिक्षक शिक्षा तथा तालिम र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा गाउँपालिकाद्धारा आवश्यक सहयोग सहजीकरण गरिने छ ।

१८) साक्षरता शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइको अवसरलाई पेसा एवम् व्यवसाय, सामाजिक जीवन र सहभागितासँग आवद्ध गर्नुका साथै सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको कार्यक्षमतामा सबलीकरण गरिनेछ।

१९) विभिन्न उद्देश्यका साथ विभिन्न तहको शिक्षा हासिल गर्न सहज वातावरणको सिर्जना गरिने छ ।

२०) शिक्षा प्राप्तिको संवैधानिक र कानुनी दायित्व पूरा गर्न गाउँपालिकाको प्राथमिकताका अधारमा प्रयाप्तता, समन्यायीकता र प्रतिफलमुखी हुने गरी शिक्षक लगानी सुनिश्चित गरिनेछ ।

२१) गाउँपालिकाको शिक्षा हेर्ने निकाय र सम्पूर्ण प्रकारका शैक्षिक संस्थाहरुमा सुशासन प्रवर्द्धन गरी तिनको सुदृढीकरण र सबलीकरणका माध्यमबाट बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गरिने छ ।

२२) विद्यालय शिक्षामा सुशासन प्रवर्द्धन गर्नका लागि विद्यालयको नेतृत्त्व प्रणालीमा सुधार, सूचना प्रविधिमा अधारित व्यवस्थापन,कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन र नतिजामा आधारित उत्तरदायित्व प्रणालीको विकास गरिने छ ।

२३) सङ्घिय र प्रदेश कानुन सँग नबाझिने गरी शिक्षा सम्बन्धी आवश्यक पर्ने निति तथा कानुनको तर्जुमा गरी प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गरिने छ ।

२४) प्रारम्भिक कक्षाहरुमा पठन सिपको विकास गर्न मातृभाषामा सिकाई लगायतका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न विद्यालयहरुलाई अभिप्रेरित गरिने छ ।

उल्लेखित उद्देश्यहरु प्राप्त गर्नका लागि यस योजनाका केही रणनितिक प्राथमिकताहरु रहेका छन्। ती रणनितिक प्राथमिकताहरु अन्तर्गत विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार तथा सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई समतामुलक र समावेशी बनाउने, गाउँपालिकाको समुन्नति सँग प्रत्यक्ष जोड्दै शिक्षामा सुशासन तथा उत्तरदायित्त्व अभिवृद्धि गर्ने रहेका छन् । यी रणनितिक प्राथमिकताहरुमा आधारित भई यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि निम्न रणनितिहरु तय गरिएको छ :

२.६ कार्यनीति

२.७ अपेक्षित उपलब्धी

यस योजनाको अन्त्य सम्म निम्नानुसारको उपलब्धी प्राप्त हुने गरी अपेक्षा गरीएको छ :

१. सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

२. अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागितामा सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुनेछ।

३. माद्यामिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुनेछ ।

४. गाउँक्षेत्रमा बसेबास गर्ने सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुनेछ ।

५. शिक्षा प्रशासन संचालन गर्ने निकाय तथा सबै विद्यालयहरुमा सुशासन प्रवर्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीमा विकास भएको हुनेछ ।

६. राष्ट्रिय तथा स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।

७. विद्यार्थीको समग्र समुन्नतिका लागि समर्पीत परिक्षकहरुबाट सरजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गरी विद्यार्थीहरुको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुनेछ ।

८. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरिय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

९. बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भई सिकाइमा सुधार हुनेछ ।

१०. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा इच्छुक नागिरकको सहजै पहुँच पुगेको हुनेछ ।

११. उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाहरुलाई संस्थाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा भरमग्दुर सहयोग र समन्वय प्राप्त भएको हुनेछ ।

१२. उच्च शिक्षाबाट स्थानीय तह एवम् समग्र मुलुकको समुन्नतिका लागि अवश्यक दक्ष, सक्षम र समर्पित जनशक्तिको उत्पादन भएको हुनेछ ।

१३. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुलाई विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शिक्षाका अवसरहरु प्राप्त भएको हुनेछ ।

१४. विद्यालयको निरीक्षण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रभावकारी र नतिजा मूलक हुनेछ।

१५. विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरुलाई पेसागत विकास र सहयोग प्राप्त हुनेछ ।

१६. संस्थागत विद्यालयहरुको प्रभावकारी र न्याय सङ्गत ढङ्गले नियमन हुनेछ ।

१७. सम्पूर्ण तहमा आवश्यक पर्ने न्युनतम विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन हुनेछ ।

१८. नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालयहरुको स्थापना, पुनरवितरण तथा समायोजन हुनेछन।

१९. शिक्षाका सबै निकायहरुमा सुशासन प्रवर्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

२०. विद्यालय तह एवम् उच्च शिक्षाको पाठ्यक्रम सान्दर्भिक र जीवनोपयोगी तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भइ दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार हुनेछन।

२१. बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था एवम् मनोसामाजिक कुशलता (well-being) मा सुधार र अभिवृद्धि कायम भएको हुनेछ ।

२२आपतकालिन. तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थिति विद्यार्थीको शिक्षा प्राप्त गर्ने सुनिश्चितता हुनेछ ।

२३. सबै विद्यार्थीहरुलाई सुरक्षित र उपयुक्त भैतिक अवस्था सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर हुनेछ ।

२४. विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भइ सिकाइलाई असहज परिवेशमा समेत प्रभावकारी, गणस्तरिय तथा सान्दर्भिक बनाउन सहयोग हुनेछ ।

२५. शैक्षिक क्षेत्रलाई प्राथमिकताको क्षेत्रमा स्थापित गरी पालिका र समग्र मुलुकका अब्बल नागरिकहरु शैक्षिक क्षेत्रमा रोजगारीका लागि आकर्षक हुनेछन ।

२६. अभिभावक र शिक्षक बिचको निरन्तरको अन्तक्रिया र सहकार्यको माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुनेछ ।

२७. प्रारम्भिक कक्षाहरुमा पढाइ सिप तथा सिकाइ उपब्धि विकास हुने वातावरण सिर्जना भएको हुनेछ ।

२८. आधारभूत तहका विद्यार्थीहरुको पठन सिप सस्कृतिको विकास गरि पठन योग्य वातावरण कायम भएको हुनेछ ।

सूचकहरु को क्षेत्र	मुख्य कार्य सम्पादन सूचक/आर्थिक बर्ष	इकाई	सूचकहरूको बिगतको प्रगती प्रबित्ती				आधार वर्ष २०८१	योजना कार्यान्वयनका आ.ब.हरू						योजनाको अन्तिम आ.ब.हरू	
			19/20	20/21	21/22	22/23	23/24	24/25	25/26	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32
			७७/७८	७८/७९	७९/८०	८०/८१	८१/८२	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६	८६/८७	८७/८८	८८/८९	८९/९०
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा														
१.१	ECED मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER in ECED)	जम्मा	95.5	89.5	88.8	90.4	80.8	80.4	80.1	79.7	79.4	79.0	78.7	78.3	78.0
		छात्र	98.6	81.6	80.9	98.6	81.1	80.5	79.9	79.3	78.7	78.1	77.5	77.0	76.4
		छात्रा	92.2	99.4	98.7	82.0	80.5	80.4	80.4	80.4	80.4	80.3	80.3	80.3	80.2
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
१.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकामध्ये ECED को अनुभव लिई आएका बालबालिकाको प्रतिशत	जम्मा	82.7	83.2	85.6	95.7	35.6	35.9	36.2	36.5	36.8	37.1	37.4	37.7	38.0
		छात्र	79.8	80.5	85.2	97.6	28.1	28.3	28.6	28.8	29.0	29.2	29.5	29.7	29.9
		छात्रा	85.9	86.0	86.0	93.8	42.6	42.9	43.3	43.6	44.0	44.3	44.7	45.1	45.4
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)														

२.१	कक्षा १ मा सहजै देखिने प्रवेश दर (GIR Grade 1)	*जम्मा*	96.4	104.9	107.8	102.5	151.2			160.9	164.3	167.7	171.2	174.8	178.5
		छात्र	96.8	107.0	107.4	100.6	135.2			143.9	146.9	150.0	153.1	156.3	159.6
		छात्रा	96.1	102.9	108.1	104.6	169.7			180.6	184.3	188.2	192.1	196.2	200.3
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेश दर (NIR Grade 1)	*जम्मा*	95.0	95.0	97.7	95.6	-46.1			-55.8	-59.5	-63.4	-67.5	-72.0	-76.7
		छात्र	95.3	95.3	98.1	97.0	-41.9			-51.0	-54.5	-58.2	-62.2	-66.4	-70.9
		छात्रा	94.6	94.6	97.3	94.1	-51.0			-61.2	-65.1	-69.2	-73.6	-78.2	-83.2
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.३	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	*जम्मा*	100.2	104.9	105.7	102.5	130.8	132.9	135.0	137.1	139.3	141.6	143.8	146.1	148.5
		छात्र	100.2	107.0	102.5	100.8	114.7	117.0	119.3	121.8	124.2	126.7	129.3	131.9	134.6
		छात्रा	100.2	102.9	109.1	104.3	148.9	150.6	152.4	154.2	156.0	157.8	159.7	161.5	163.4
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.४	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (NER)	*जम्मा*	97.1	97.1	97.1	95.3	74.4	78.6	83.0	87.6	92.5	97.7	103.1	108.9	114.9
		छात्र	97.0	97.0	97.0	95.4	65.9	69.9	74.0	78.5	83.2	88.1	93.4	99.0	104.9
		छात्रा	97.2	97.2	97.2	95.2	84.0	88.4	92.9	97.7	102.8	108.1	113.7	119.6	125.7
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	0	0	0	0	109.6	112.2	112.2	114.8	117.5	120.3	123.1	126.0	129.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	0	0	0	0	-3.3	-3.8	-3.8	-4.4	-5.1	-5.8	-6.7	-7.7	-8.9
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.७	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ सम्म पुग्ने बालबालिकाको दर (Survival Rate to Grade 5)	*जम्मा*	86.9	96.3	96.3	98.2	81.3	81.7	82.1	82.5	82.8	83.2	83.6	84.0	84.4
		छात्र	85.6	94.3	94.3	99.4	81.3	81.7	82.1	82.5	82.8	83.2	83.6	84.0	84.4
		छात्रा	88.2	91.6	98.2	96.7	81.3	81.7	82.1	82.5	82.8	83.2	83.6	84.0	84.4
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.८	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थीमध्ये कक्षा ५ तथा अधारभुत्तह (कक्षा १-५) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-5)	*जम्मा*	80.3	89.6	89.6	94.5	70.1	70.8	71.5	72.3	73.0	73.7	74.5	75.3	76.0
		छात्र	79.5	87.9	87.9	94.8	70.1	70.8	71.5	72.3	73.0	73.7	74.5	75.3	76.0
		छात्रा	81.2	91.1	91.1	94.0	70.1	70.8	71.5	72.3	73.0	73.7	74.5	75.3	76.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	*जम्मा*	0	0	0	0	56.3	44.3	44.3	34.9	27.5	21.6	17.0	13.4	10.5
		छात्र	0	0	0	0	48.7	38.3	38.3	30.1	23.7	18.6	14.6	11.5	9.1
		छात्रा	0	0	0	0	64.9	51.1	51.1	40.2	31.6	24.9	19.6	15.4	12.1
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१	आधारभूततह (कक्षा १-५) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	स्थानीय	1.00	0.96	1.06	1.03	1.30	1.29	1.28	1.27	1.26	1.25	1.23	1.22	1.21
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	*जम्मा*	99.4	104.3	108.3	106.5	103.7	96.9	96.4	99.4	100.6	101.9	103.2	104.5	105.8
		छात्र	99.3	105.9	106.6	105.3	94.8	88.5	88.0	91.0	92.3	93.6	94.9	96.3	97.7
		छात्रा	99.6	102.6	110.2	107.8	112.9	106.3	105.8	108.6	109.8	111.0	112.2	113.4	114.6
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर (NER)	*जम्मा*	96.3	96.3	96.3	94.5	54.8	51.8	52.9	57.8	61.1	64.5	68.2	72.0	76.1
		छात्र	95.5	95.5	95.5	94.3	51.4	48.5	49.5	54.2	57.4	60.7	64.3	68.0	72.0
		छात्रा	97.1	97.1	97.1	94.6	58.4	55.8	57.0	62.0	65.4	68.9	72.6	76.6	80.7
		प्रदेश													

		राष्ट्रिय													
२.१३	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 8)	*जम्मा*	76.4	85.2	85.2	95.2	59.8	60.6	61.4	62.2	63.0	63.8	64.7	65.5	66.4
		छात्र	75.8	83.2	83.2	96.1	56.9	57.6	58.4	59.1	59.9	60.7	61.5	62.3	63.1
		छात्रा	77.1	87.5	87.5	94.9	61.8	62.6	63.4	64.3	65.1	66.0	66.8	67.7	68.6
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१४	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ तथा अधारभुतह (कक्षा १-८) पुरा गर्नेको दर (Cycle Completion Rate at Basic Level:-G1-8)	*जम्मा*	71.1	81.6	81.6	90.1	59.2	60.4	61.6	62.8	64.0	65.3	66.6	67.9	69.2
		छात्र	69.9	79.5	79.5	89.4	56.3	57.4	58.6	59.7	60.9	62.1	63.3	64.6	65.9
		छात्रा	72.2	84.0	84.0	91.1	61.2	62.4	63.6	64.9	66.2	67.5	68.8	70.2	71.6
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१५	आधारभूततह (कक्षा १-८) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	*स्थानीय*	1.00	0.97	1.03	1.02	1.19	1.20	1.19	1.19	1.19	1.19	1.18	1.18	1.17
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१६	कक्षा ३ मा अध्ययनरत बिद्यार्थीहरुले	स्थानीय	Reading				47.7	50.9	54.3	57.9	61.8	65.9	70.3	75.0	80.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

	हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय	Numeracy				61.3	63.9	66.5	69.3	72.2	75.2	78.3	81.6	85.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१७	कक्षा ५ मा अध्ययनरत बिद्यार्थीहरुले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय	Reading				56.0	59.4	63.1	66.9	71.0	75.3	79.9	84.8	90.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
		स्थानीय	Numeracy				67.5	70.0	72.5	75.2	77.9	80.8	83.8	86.8	90.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.१८	कक्षा ८ मा अध्ययनरत बिद्यार्थीहरुले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving	स्थानीय	Nepali				56.6	60.0	63.6	67.4	71.4	75.6	80.1	84.9	90.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
		स्थानीय	Math				42.9	46.4	50.1	54.2	58.6	63.3	68.5	74.0	80.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

	minimum proficiency)														
२.१९	*आधारभूततह (कक्षा १-५ मा बिद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)*	*जम्मा*	0	0	0	0	18.6	11.1	11.1	6.7	4.0	2.4	1.4	0.9	0.5
		छात्र	0	0	0	0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
		छात्रा	0	0	0	0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
	आधारभूततह (कक्षा १-८) मा बिद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको दर (OOSC)	*जम्मा*	0.7	2.3	2.8	5.0	16.9	16.0	15.9	14.2	13.3	12.4	11.5	10.6	9.6
		छात्र	0.9	4.2	4.3	5.4	20.6	19.7	19.5	18.0	17.2	16.3	15.4	14.5	13.6
		छात्रा	0.4	0.1	1.1	4.6	13.1	12.2	12.1	10.3	9.4	8.4	7.4	6.5	5.5
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.२०	आधारभूततह (कक्षा १-८) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	36.5	37.6	37.85	39.00	8.0	8	8	8	8	8	8	8	8
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.२१	आधारभूततह (कक्षा १-५) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	44.0	44.6	46.60	47.20	10.0	10	10	10	10	10	10	10	10
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
२.२२	आधारभूततह (कक्षा ६-८) मा महिला	स्थानीय	28.9	30.5	29.10	30.80	0.0	0	0	0	0	0	0	0	0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

	शिक्षकको प्रतिशत														
३	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)														
३.१	माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) मा सहजै देखिने भर्ना दर (GER)	*जम्मा*	67.2	72.3	83.0	73.4	67.7	73.6	77.5	86.6	94.2	102.6	111.8	122.2	133.6
		छात्र	66.6	75.2	91.2	71.3	76.0	83.0	87.2	100.7	111.3	123.2	136.6	151.7	168.8
		छात्रा	67.9	69.7	75.4	75.4	59.4	72.6	76.3	84.1	90.6	97.7	105.4	113.8	122.9
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.२	माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (NER)	*जम्मा*	50.1	52.1	57.1	51.6	9.3	11.0	12.3	15.1	17.8	20.9	24.6	29.0	34.3
		छात्र	49.5	51.2	56.6	49.6	12.2	11.4	12.7	15.7	18.5	21.9	25.9	30.7	36.4
		छात्रा	50.7	52.9	57.7	53.4	6.5	7.7	8.6	10.3	11.9	13.8	16.0	18.5	21.5
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.३	माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचांक (GPI in GER)	*स्थानीय*	1.02	0.93	0.83	1.06	0.78	0.87	0.87	0.83	0.81	0.79	0.77	0.75	0.73
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.४	आधारभूततह बाट माध्यमिकतहमा संक्रमण दर	*जम्मा*	91.0	96.8	96.8	94.4	72.2	84.10	98.01	#####	#####	#####	#####	#####	#####
		छात्र	94.7	96.0	96.0	92.4	85.8								
		छात्रा	88.1	97.6	97.6	96.1	55.7								
		प्रदेश	प्रदेश												

	(Transition rate from Basic Level to Secondary Level)	राष्ट्रिय	राष्ट्रिय												
३.५	कक्षा १ का जम्मा बिद्यार्थीमध्ये कक्षा १० सम्म पुग्ने दर (Survival Rate to Grade 10)	*जम्मा*	72.9	80.9	80.9	91.4	64.7	66.6	68.5	70.5	72.5	74.6	76.8	79.0	81.3
		छात्र	70.1	79.8	79.8	91.3	61.5	63.3	65.1	67.0	68.9	70.9	73.0	75.1	77.2
		छात्रा	75.3	82.1	82.1	92.0	66.7	68.6	70.6	72.7	74.8	76.9	79.2	81.5	83.8
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.६	*कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)*	स्थानीय	0	0	0	0	33.8	36.6	36.6	39.7	43.1	46.7	50.7	55.0	59.6
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.७	माध्यमिकतह (कक्षा ९-१२) मा महिला शिक्षकको प्रतिशत	स्थानीय	17.4	18.6	18.65	20.00	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.८	जम्मा सामुदयिक बिद्यालयमध्ये कक्षा ९-१२ मा प्राबिधिक धार सहित सन्चालन गर्ने बिद्यालयहरुमा	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	12.3	14.6	17.2	20.4	24.1	28.4	33.6	39.7	46.9
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

	भर्ना भएका जम्मा बिद्यार्थी सङ्ख्या														
	सामुदायिक माध्यमिक बिद्यालयहरुमध्ये कक्षा ९-१२ मा बिज्ञान बिषयमाभर्ना भएका जम्मा बिद्यार्थी प्रतिशत	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	7.7	8.7	8.7	9.9	11.2	12.7	14.4	16.3	18.5
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
३.९	कक्षा १० मा अध्ययनरत बिद्यार्थीहरुले हासिल गरेको तोकिएका न्युनतम सक्षमताहरूको प्रतिशत (Achieving minimum proficiency)	स्थानीय_Nepali	0.0	0.0	0.00	0.00	63.0	65.9	68.9	72.0	75.3	78.7	82.3	86.1	90.0
		प्रदेश_Nepali													
		राष्ट्रिय_Nepali													
		स्थानीय_English	0.0	0.0	0.00	0.00	49.0	52.1	55.4	58.9	62.6	66.6	70.8	75.2	80.0
		प्रदेश_English													
		राष्ट्रिय_English													
		स्थानीय_Math	0.0	0.0	0.00	0.00	54.0	57.2	60.5	64.0	67.7	71.7	75.9	80.3	85.0
		प्रदेश_Math													
		राष्ट्रिय_Math													
		स्थानीय_Science	0.0	0.0	0.00	0.00	37.0	40.7	44.9	49.4	54.4	59.9	66.0	72.7	80.0

		प्रदेश_Science													
		राष्ट्रिय_Science													
४	जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा														
४.१	५ बर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्यामध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	65.6	67.09	68.64	70.22	71.84	73.49	75.19	76.92	78.69
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
४.२	१५ बर्ष र सो भन्दा माथिका जनसङ्ख्यामध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	88.3	90.84	93.44	96.11	98.87	#####	#####	#####	#####
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
४.३	१५ देखि २४ बर्ष उमेरका जनसङ्ख्यामध्ये साक्षर जनसङ्ख्या	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	84.7	84.79	84.89	84.98	85.08	85.18	85.28	85.38	85.47
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
४.४	१५ बर्ष र सो भन्दा माथिको साक्षर दरमा	स्थानीय	0.0	0.0	0.00	0.00	0.52	0.53	0.55	0.56	0.57	0.59	0.60	0.62	0.63
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

	लैङ्गिक समता सूचांक														
५	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास तालिम														
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	स्थानीय													
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह)उत्तीर्णजन शक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	स्थानीय छात्रा													
		स्थानीय छात्र													
		प्रदेश छात्रा													
		प्रदेश छात्र													
		राष्ट्रिय छात्रा													
		राष्ट्रिय छात्र													
६	सुशासन तथा व्यवस्थापन														
	सामुदायिक बिद्यालयमा स्वीकृत र राहत														

	दरबन्दीमा तहगतरूपमा कार्यरत शिक्षक र बिद्यार्थीको अनुपात (STR):-														
६.१	बालविकास तथा पूर्व प्र.बि.मा (ECED)		0.0	0.0	0.00	0.00	47	49	51	54	57	59	62	65	69
६.२	आधारभूततह (कक्षा १-५)		0.0	0.0	0.00	0.00	146	166	190	216	246	281	320	365	416
६.३	आधारभूततह (कक्षा ६-८)		0.0	0.0	0.00	0.00	66	68	70	71	73	75	77	79	81
६.४	आधारभूत (कक्षा १-८)		0.00	0.00	0.00	0.00	120	132	146	160	177	194	214	235	259
६.५	माध्यमिकतह (कक्षा ९-१०)		0.0	0.0	0.00	0.00	111	116	121	126	132	138	144	151	157
६.६	माध्यमिकतह (कक्षा ११-१२)		0.0	0.0	0.00	0.00	57	61	64	67	71	75	79	83	88
६.७	माध्यमिक बिद्यालय (कक्षा ९-१२)		0.00	0.00	0.00	0.00	81	85	89	94	99	104	109	114	120
७	शिक्षामा लगानी														
७.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	स्थानीय													
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
७.२		स्थानीय													

	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	प्रदेश													
		राष्ट्रिय													
७.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय													
		प्रदेश													
		राष्ट्रिय													

परिच्छेद ३

शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्र

यो शैक्षिक योजनाको तेस्रो खण्डको रुपमा विद्यालयसँग सम्बन्धित मुख्य मुख्य उपक्षेत्रहरु समावेश गरिएका छन । यस उपक्षेत्रमा प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा,आधारभूत शिक्षा,माध्यामिक शिक्षा,पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन,साक्षरता र जीवन पर्यन्त शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको वर्तमान अवस्था समग्र समीक्षा गरि सम्बन्धित अन्तर सम्बन्धित उप-क्षेत्रहरुका उदेश्य, रणनीति, उपलब्धिहरु, नतिजाहरु, मुख्य क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण जस्ता ७ वटा उपशिर्षकहरुमा विभाजन गरि विश्लेषण देहाय बमोजिम गरिएको छ।

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.१.१ वर्तमान अवस्था

बालबालिकामा प्रारम्भिक बालविकास उमेरमा उपलब्ध सकारात्मक वातावरणले उनीहरूको स्वास्थ्य, भविष्यको पढाइ, रोजगारीको अवसर र उत्पादनशीलतामा अभिवृद्धि गर्दछ । बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार, संरक्षणको अधिकार, विकासको अधिकार र सहभागी हुन पाउने अधिकारको सुनिश्चितताले उनीहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा टेवा पुयाउँछ । सिकाइ मानव विकासको एउटा पक्ष हो।यो गर्भावस्था देखि मृत्यु पर्यन्त जारी रहन्छ।मानव जीवनको आधारशिलाका रूपमा रहेकाले प्रारम्भिक बाल्यावस्था वा बाल्यकालको विकास महत्व पूर्ण हुन्छ । दिगो विकासका १७ ओटा लक्ष्यहरू मध्ये ११ ओटा लक्ष्यहरू प्रत्यक्ष रूपमा प्रारम्भिक बालविकास सँग सम्बन्धित रहेका छन्। अतः दिगो विकासका अधिकांश लक्ष्यहरू हासिल गर्न प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछ।

सरकारले आफ्ना नागरिकको सर्वाङ्गीणीय विकासका लागि विशेष लगानी गरेको हुन्छ।यसका लागि नेपाल सरकारले पनि संविधान, ऐन कानुन, नीति र कार्यक्रमहरूमा विभिन्न व्यवस्था गरेको छ।नेपालको संविधानको धारा ३९)२(मा प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य पालनपोषण, उचित स्याहार, खेलकुद मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हक हुने छ भन्ने व्यवस्थाले बालबालिकाको हकलाई सुनिश्चित गरेको छ।यसैगरी ३९)३(मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बालसहभागिताको हक हुनेछ भनी बालबालिकाको विकास र सहभागिताको व्यवस्था गरिएको छ।शिक्षा)नवौं संशोधन(ऐन २०२८ ले चार वर्ष उमेर पूरा गरेका बालबालिकाहरूलाई एक वर्षको शिक्षाको परिकल्पना गरेको छ। यसैगरी सोही ऐनको दफा ११)१(मा “प्रारम्भिक

बालविकास र शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ” भनी उल्लेख गरिएको छ ।विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारूप, २०७६ ले भने चार वर्षको उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गरिने र चार वर्ष उमेर भन्दा मुनिका बालबालिकालाई शिशु विकास केन्द्रबाट शारीरिक, मानसिक वा बौद्धिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकास तथा स्याहारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ।बालविकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५, बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५ मा प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी कानुनी प्रावधान रहेका छन्।सोहौ योजना)२०८१/०८२-२०८५/०८६(, बालबालिका सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९, विद्यालय क्षेत्र विकास योजना)२०७३-२०७८(, बहुक्षेत्रीय पोषण योजना, दोस्रो)२०७५/०७६-२०७९/८०(र बालमैत्री स्थानीय शासन राष्ट्रिय रणनीति, २०६८ समेतमा प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी प्रावधानहरू समेटिएका छन् ।यसका साथै पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पाठ्यक्रम २०७७ लागु गरेको छ ।प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा औपचारिक शिक्षाको लागि पूर्व तयारी र सर्वाङ्गीण विकासको मूल आधार हो भन्ने कुरा दिगो विकास लक्ष्यको ४.२ मा उल्लेख गरिएको छ । कक्षा १० उत्तीर्ण गरेको व्यक्ति प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको शिक्षक हुनसक्ने कानुनी प्रावधान रहेको छ । हाल नेपालमा सरकारी अनुदान प्राप्त प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र ३०७१८ र ५८१३ संस्थागत विद्यालयमा सञ्चालित पूर्व प्राथमिक कक्षाहरू रहेका छन् ।बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका कुल बालबालिकाको सङ्ख्या १०१०१९५ देखिन्छन।

सुर्मा गाउँपालिका अन्तर्गत जम्मा १२ वटा प्रारम्भिक तहका वालविकास केन्द्रहरु सञ्चालित छन।यस गाउँपालिकामा शैक्षिक सत्र २०८१ को तथ्याङ्क अनुसार बालबालिकाको जम्मा सङ्ख्या ५५८ रहेको छ जसमध्ये २५९ जना बालक र २९९ जना बालिका रहेका देखिन्छन् ।सुर्मा गाउँपालिकाको शैक्षिक तथ्याङ्क २०८१ अनुसार प्रारम्भिक तहका बालविकासमा बालबालिकाको कुल भर्ना दर ११४.० र खुद भर्ना दर ८९.२ पुगेको छ।बालविकासमा अध्यापनरत प्रतिशत शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता पुगेको देखिन्छ भने ५० प्रतिशतले आधारभूत तालिम समेत लिएको देखिन्छ ।बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा अध्ययन गर्ने बालबालिकाको ६३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

सुर्मा गाउँपालिकामा बालविकास केन्द्रहरूको सङ्ख्या १२ वटा रहेको छ सबै बालविकास केन्द्रहरुहरु सामुदायिक विद्यालयमा आधारित छन।यस गाउँपालिकामा रहेका तीनै

किसिमका बाल विकास केन्द्रमा शैक्षिक वर्ष २०८१/०८२ मा भर्ना भएका प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा कुल भर्ना दर)GER) ११४ रहेको छ भने प्रारम्भिक बालविकास एवम् पूर्व प्राथमिक शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने ६३ प्रतिशत रहेको छ ।यस पालिकामा १२ बाल सहजकर्ता मध्ये ४ जना पुरुष रहेका छन भने ८ जना महिला सहजकर्ता रहेका छन।सहजीकरण गर्ने सबै सहजकर्ता न्यूनतम शैक्षिक योग्यता प्राप्त छन् ।सबै सहजकर्ताहरू प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी तालिम प्राप्त छन् ।

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा आउने बालबालिकाहरूको लैङ्गिक सुचक १.० रहेको छ ।अधिकांश बालविकास केन्द्रमा भौतिक निर्माणका भवन निर्माण भएको भएता पनि जिर्ण अवस्थामा रहेका र शैक्षिक सामग्रीको अप्रयाप्तता रहेको छ।बालविकास केन्द्रहरुलाई बालमैत्री एवम स्वच्छ सिकाइ वातावरण कायम गर्न चुनौती रहेको छ। बालविकासका कोठाहरू छापामय आवश्यक रहेता पनि सबै वालविकास केन्द्रहरु छापामय बनाउन सकिएको अवस्था छैन।बालविकासका सबै बालबालिकाहरूलाई दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको छ।बालविकास शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउनका लागि अभिभावक र शिक्षक बिच समय समयमा अन्तरक्रिया गर्ने गरिएको छ ।बालविकास केन्द्रका बालबालिकाहरूको दिवा खाजा, बुक कर्नरका लागि हरेक वर्ष स्थानीय तह मार्फत स्रोत व्यवस्थापन हुने गरेको छ।यसपूर्व बाल विकासका सहजकर्ताहरूको पारिश्रमिक न्यून)रु ६०००-/ मात्र(भएकोमा अहिले सङ्घीय सरकारले नै मासिक न्यूनतम तलब रु १५०००-/ दिने भनी व्यवस्था गरिएकोमा संङ्घिय सरकारबाट रु १००००-/ र स्थानीय तहबाट रु ६०००-/ थप गरी न्यूनतम तलब भत्ता दिने गरी व्यवस्था गरिएको छ। बालविकास सहजकर्ताहरूलाई स्थानीय स्रोत साधनको प्रयोग गरी शैक्षिक सामग्री निर्माणका लागि हरेक बर्ष तालिमको व्यवस्था समेत स्थानीय तहले गर्ने गरेको छ। यसका अतिरिक्त अभिभावकको सहयोगमा समेत स्थानीय शैक्षिक सामग्री निर्माण गर्ने कार्य विद्यालयले गरिरहेको छ।

बालविकास केन्द्रमा समस्याको रूपमा बालबालिकाहरूको उमेरमा अनेकता हुनु, बाल विकास केन्द्रको सजावट र फर्निचरको व्यवस्था उपयुक्त किसिमको नहुनु, सिकाई कुनाको व्यस्थापन राम्रो नहुनु, बालमैत्री र मौसममैत्री कक्षाकोठा नहुनु, बालबालिकाको सञ्चित अभिलेख व्यवस्थित नहुनु, कक्षा १ र २ मा जस्तै पढाउने परिपाटी कायम रहनु, “खेल्दै सिक्दै" को सिद्धान्त अनुसारका खेल सामग्री तथा शैक्षिक सामग्री नुहुनु, बालविकास संहजकर्ताहरूमा उत्प्रेरणाको कमी रहनु, अनुगमन र सुपरीवेक्षणको प्रभावकारी व्यवस्थापन नहुनु आदि रहेका छन्

चुनौती तथा अवसर

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको सर्वसुलभता, उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, गुणस्तरको सुनिश्चितता सहित प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाप्रतिको आकर्षणमा अभिवृद्धि गर्नु, बालविकासका लागि सक्षम र समर्पित जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, अभिभावकलाई बालबालिकाको शिक्षाप्रति जिम्मेवार बनाउनु, बालबालिकाको घरायसी वातावरण बालबालिकामैत्री बनाउनु, विद्यालयदेखि सरकारसम्मका संस्थाहरू बालबालिका प्रति सहयोगी र सकारात्मक हुनु, प्रारम्भिक बालविकास स्तरको शिक्षा निःशुल्क घोषणा गर्नु, बालबालिकाका निम्ति उचित मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था गर्नु, बालविकासमा कार्यरत शिक्षकको पारिश्रमिक तथा सेवा शर्तसम्बन्धी स्पष्ट मापदण्डको विकास गर्नु, प्रारम्भकि बालविकास तथा शिक्षाको गुणस्तरको न्यूनतम मापदण्ड विकास गर्नु, सरकारी विद्यालयहरूमा सञ्चालित बालविकास केन्द्र र सस्थागत विद्यालयमा सञ्चालित पूर्व प्राथमिक कक्षाको सहजीकरण र अवधिमा एकरूपता ल्याउनु आदि प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाका मुख्य चुनौतीहरू रहेका छन्।

नेपालको संविधान २०७२ ले निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको संवैधानिक सुनिश्चितता गर्नुका साथै बालबालिकाको हक अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास शिक्षालाई बालबालिकाको हकमा समावेश गरेको छ। विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले प्रारम्भिक शिक्षा र बालविकासलाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा एकीकृत गरिसकेको र शिक्षा ऐन, २०२८ को आठौं संशोधनले समेत प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा समेटेको हुँदा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई शिक्षा प्रणालीको जगको रूपमा आत्मसात गरिएको छ । गाउँपालिकामा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको पहुच सुनिश्चितताका लागि आवश्यक संरचनाको विकास भइसकेको अवस्था छ। अभिभावक, समुदाय, वडा कार्यालय, स्थानीय र प्रदेश सरकारहरू बिच साझेदारी र सहकार्य मार्फत प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाको प्रर्वद्धन गर्न सकिने अवसर प्रशस्त छ ।सङ्घीय सरकारले समेत चालु आर्थिक वर्षको बजेटमा बालविकास केन्द्रमा कार्यरत शिक्षकहरूको तलबभत्ता वृद्धि गर्ने सवाललाई सम्बोधन गरेको छ । प्रदेश सरकार र विभिन्न पालिकाहरूले समेत बालविकासका शिक्षकहरूलाई पारिश्रमिकमा टेवा पुग्नेगरी प्रोत्साहन र सेवा सुविधा प्रदान गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षानीति २०७६ ले समेत बालविकासको गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्नका लागि स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था गरेको छ।उल्लेखित पक्षहरूलाई बालविकासको क्षेत्रमा भएका अवसरहरूको रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.१.२ उद्देश्यहरू

यस योजना अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको लक्ष्य सुर्मा गाउँपालिकाका प्रारम्भिक उमेर समूहका सबै बालबालिकाको उपयुक्त किसिमबाट शारीरिक, सामाजिक, बौद्धिक, संवेगात्मक र भाषिक विकासको अवसर सुनिश्चित गर्नु रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरू निम्न बमोजिम रहेका छन् ।

प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बालबालिकाहरुको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

प्रारम्भिक बालविकासका लागि नीतिगत, संस्थागत तथा संरचनागत संयन्त्रको स्थापना गर्नु

सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभव सहित निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा भर्ना गर्नु ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा केन्द्रित हुने गरी गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।

पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक संवेगात्मक संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक तथा नैतिक क्षमताको विकास गरी प्रारम्भिक बालशिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई अधिकारमा आधारित बनाउनु र विद्यालय प्रवेशको तयारी गर्नु ।

प्रारम्भिक बालविकासमा दक्ष र बालबालिका प्रति समर्पित मानव स्रोत र पर्याप्त भौतिक एवम् आर्थिक स्रोतको सुनिश्चतता गर्नु ।

बालबालिकाको घरायसी वातावरणलाई बालमैत्री बनाउदै बालबालिकाको समुचित विकासमा स्थानीय तह, आमा, बुवा, परिवार, संरक्षक तथा समुदायको सक्रीय संलग्नता सुनिश्चित गर्नु ।

प्रारम्भिक बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूका लागि पोषण एवम स्वास्थ्य सुरक्षाको उपयुक्त व्यवस्था गर्नु ।

३.१.३ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ :

सङ्घ र प्रदेशको कानुनसँग नबाझिने गरी बालविकास सम्बन्धी कानुन, नीति, कार्यविधि आदि निर्माण गरेर कक्षा १ मा भर्ना हुनका लागि बालविकास शिक्षाको अनुभवलाई अनिवार्य र निःशुल्क गरिने छ।प्रारम्भिक बालविकासको सिकाइ क्रियाकलाप सहजीकरणमा मातृभाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार भाषाको प्रयोगलाई जोड दिइने छ ।

प्रारम्भिक बालविकासका लागि संस्थागत तथा संरचनागत सुधार गर्न स्थानीय तहमा सम्बन्धित क्षेत्रका विषय विज्ञहरूको संलग्नतामा प्रारम्भिक बालविकास संयन्त्रको स्थापना गरी सहजीकरण गरिने छ ।

लागत साझेदारीका आधारमा बालविकास केन्द्रको पुनर्वितरण र विस्तार गरिने छ ।

प्रारम्भिक बाल कक्षामा निर्धारित मापदण्ड अनुरूप बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापनसहितको नमूना बाल विकास केन्द्रको विकास गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहित गरिने छ ।

बालबालिकाहरूको मनोरञ्जन र उनीहरूको सन्तुलित र स्वस्थकर विकासमा सहयोग पुयाउनका लागि कम्तिमा प्रत्येक विद्यालयमा एउटा बालउद्यानको स्थापना र विकास गरी सञ्चालन गरिने छ ।

बालविकास उमेरका बालबालिकाको आफ्ना सन्ततीहरूलाई घरायसी वातावरणलाई बालमैत्री बनाउन 'सन्ततीको समुन्नतिका लागि अभिभावक शिक्षा' र आमा शिक्षामार्फत अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

बाबुआमा नभएका बालबालिकाको निम्ति विभिन्न सामाजिक सङ्घसंस्था र मनकारी सामाजिक अभियन्ताहरूसँग सहकार्य र समन्वय गरी उनीहरूको गाँस, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य र सुरक्षा जस्ता आवश्यकता परिपूर्तिको सुनिश्चितता प्रदान गर्नका लागि कानुन बनाई गाउँपालिकाद्वारा अभिभावकको भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास केन्द्रका शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता निर्धारण गरी हाल कार्यरत बालविकास शिक्षकहरूलाई समयानुकुलको तलब सुविधाका साथै योग्यतामा आधारित वृत्ति विकास र स्तर वृद्धिको अवसर प्रदान गरिने छ ।

प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास / पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भएका प्रत्येक विद्यालयमा कम्तिमा एक जना शिशु वा बाल स्याहार कार्यकर्ताको व्यवस्थापन गरी सोको कार्यान्वयन गरिने छ ।

प्रारम्भिक बालविकासका बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, संवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक तथा नैतिक क्षमताको विकासलाई सन्तुलित किसिमबाट अघि बढाउनका लागि विज्ञमार्फत आवश्यक पर्ने मनोसामाजिक परामर्श सम्बन्धी तालिम सहजकर्तालाई प्रदान गरिने छ ।

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको प्रभावकारिता अभिवृद्धिका लागि स्थानीयस्तरमा उपलब्ध कम मूल्यका)No Cost, Low Cost) स्रोतसाधनको प्रयोग मार्फत शैक्षिक सामग्री उत्पादन, संरक्षण र प्रभावकारी उपयोग गरी बालबालिकाको प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास मापदण्ड)ELDS) को कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गरिने छ ।

प्रारम्भिक बालविकासका क्षेत्रमा गरिने लगानीलाई एकद्वार प्रणालीबाट खर्च गरिने नीतिगत प्रबन्ध कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्न र खास गरी जटिल अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई लक्षित गरी विशिष्टीकृत, घरमा आधारित प्रारम्भिक बाल शिक्षा स्थापना र

सञ्चालन लगायत अपाङगताको पहिचान गरी उपचारका लागि सिफारिस गर्ने संयन्त्रको विकास गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

गाउँपालिकाको अगुवाइमा स्वास्थ्य, पोषण, शिक्षा र सुरक्षामा एकीकृत पद्धतिबाट विद्यालयमा बालबालिकाका लागि बहुक्षेत्रीय प्रारम्भिक बाल विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

प्रारम्भिक बालविकास उमेरका बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण लगायत सबै किसिमका अधिकारको सुनिश्चितताका लागि अभिभावक, सरोकारवाला र आमसंचार माध्ययमसँग सहकार्य गरिने छ ।

३.१.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि)Outcomes)

सबै बालबालिकाहरुलाई गुणस्तरिय प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

सबै बालविकास केन्द्रहरू न्यूनतम मापदण्ड पुरा गरेका हुनेछन ।

ख) नतिजा तथा)Key results) परिणात्मक लक्ष्य

१. प्रारम्भिक वालविकास शिक्षाको सहजै देखिने भर्नादर १०० पुगेको हुनेछ ।

२. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा उमेर समुहका बालबालिकाहरुको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश दर ७२ पुगेको हुनेछ ।

३. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरुले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेको हुनेछ ।

४. सबै सहयोगि कार्यकताहरुले तालिम प्राप्त गरेको हुनेछ ।

५. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा पेसा प्रति समर्पित, योग्य र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारीसहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेको हुने ।

६. पाठ्यक्रम परिमार्जन र अनुकुलन सहित कार्यान्वयन भई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूको विकासात्मक र सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी गुणस्तरीय सेवा सुनिश्चित हुने ।

७. बाबुआमा नभएका बालबालिकाहरूका निम्ति स्थानीय पालिकाहरूले अभिभावकको भूमिका निर्वाह गरेको हुने ।

८. बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सन्ततीका अभिभावकहरू कानूनी एवम् नैतिक हिसाबले सन्ततीको शिक्षाका लागि जिम्मेवार र जवाफदेही हुने ।

९. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा सबै तहका सरकार, परिवार, गैरसरकारी सङ्घसंस्था र समुदाय, विद्यालयहरू जिम्मेवार हुने ।

१०. बालविकास शिक्षामा बालबालिकाहरूको टिकाउदरमा वृद्धि हुने ।

३.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिणात्मक लक्ष्य

पूर्व प्रा.बि./बालविकासका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed ECED Activities)													Financing Level (In NPR)				Types of Grants
	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s)					Existing	Proposed	बार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)									
प्रस्तावित कार्यक्रमहरु	२०२४/२५ ८१/८२	२०२५/२६ ८२/८३	२०२६/२७ ८३/८४	२०२७/२८ ८४/८५	२०२८/२९ ८५/८६			२०२४/२५ ८१/८२	२०२५/२६ ८२/८३	२०२६/२७ ८३/८४	२०२७/२८ ८४/८५	२०२८/२९ ८५/८६	Federal Gov.	Province Gov.	Local Gov.	Others (NGOs.)	
पूर्व प्रा.बि./ECED कक्षा/केन्दमा तोकिएका न्युनतम मापदण्डहरूको (Minimum Standards) कार्यन्वयन गर्ने	०.५	०.५	०.५	०.५	०.५		०.५	१	१	१	१	१	FG				
Revisiting the existing ECED/PPE (including the institutional schools facilities) and establishment of new ECED centers based on need identification	१०	०	१०	०	१०		१०	१		१		१	LG				

Provision of ECED friendly WASH facility to ensure the compliance with minimum standards	२५०	३००	३००	३००	३००		१५०	२	२	२	२	२	FG+ PG+ LG				
Mid-day meal program (other regions)	१६९१	२०९३	२११२	२१३५	२१५८		३.२	५२२	६४६	६५२	६५९	६६६	FG				
Implementation of the early childhood and learning standards for facilitating holistic development and learning of children	१५	१५	१५	१५	१५		१५	१	१	१	१	१	FG+ PG+ LG				
Performance grant to ECED centers and teachers (based on imporvement against set standards)	३०	३०	३०	३०	३०		१५	२	२	२	२	२	FG				
बिभिन्न प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई सहयोग (Support to disable students)	०	०	०	०	०		२	०	०	०	०	०	FG				

पालिका तहको स्वास्थ्य केन्द्रहरूमार्फत बार्षिकरुपमा बालबालिकाहरुको स्वस्थ्य जांच गर्ने साथै बालबालिकाहरूमा अपाङ्गता परीक्षण गरी पहिचान गर्ने (Assement and identification of disabilities)	८	१०	१०	१०	१०		०	१	१	१	१	१	LG				
ECED कक्षाका सहयोगी कार्यकर्ता/शिक्षकको तलब भत्ता	१,५६०	१,५६०	१,५६०	१,५६०	१,५६०		१३०	१२	१२	१२	१२	१२	FG				
ECED कक्षाका सहयोगी कार्यकर्ता/शिक्षकका लागि पोशाक भत्ता	१५०	१२५	१२५	१२५	१२५		१३	१२	१०	१०	१०	१०	FG				

ECED कक्षाका सहयोगीहरूका लागि तलब/भत्ता	#######	१,०४०	१,०४०	१,०४०	१,०४०		१०४	१२	१०	१०	१०	१०	FG				
ECED कक्षाहरूका सामग्री र सिकाई कुनाका लागि बजेट अनुदान	१०	१०	१०	१०	१०		१	१०	१०	१०	१०	१०	FG				
ECED कक्षाहरूका सिकाई सामग्री र बिद्धुतीय सिकाई सामग्रीका लागि बजेट अनुदान	६	५	५	५	५		०.५	१२	१०	१०	१०	१०	FG				
ECED कक्षाहरूमा अध्ययनरत तोकिएका अति बिपन्न र लक्षित समुदायका बालबालिकाहरुको सुबिधाका लागि बजेट अनुदान	-	-	-	-	-		०.५	०	०	०	०	०	FG				
जम्मा बजेट (लाखमा)	५	५	५	५	५												

घ) कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६		
१	बालविकास केन्द्रनक्साङ्कन, तथा पुनर्वितरण गर्ने।	३००	१००		१००		१००	गाउँपालिका	वालविकासको पहुँच नभएको वडामा
२	नमुना बालविकासकेन्द्र विस्तार गर्ने	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	प्रदेश सरकार	प्रत्येक वर्ष एक
३	सहजकर्ता तालिम	३००	१००		१०००		१०००	गाउँपालिका	सबै सहजकर्ता
४	छापामय बालकक्षा तथा सामग्री व्यवस्थापन	२००	५०		१००		५०	गैरसरकारी संस्था तथा गाउँपालिका	अन्य बालकक्षा
५	अभिभावक सचेतना कार्यक्रम	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	वडा, गाउँपालिका तथा गैरसरकारी संस्	बालकक्षा कम भएका समुदाय हुदै अन्य वडा
६	शैक्षिक सामग्री वितरण तथा प्रयोग	३००	१००		१००		१००	गाउँपालिका तथा गैरसरकारी संस्था	

७	उत्कृष्ठ बालविकास केन्द्र/बालसहजकर्ता पुरस्कार व्यवस्था गर्ने	१८०	२०	४०	४०	४०	४०	गाउँपालिका, गैरसहकारी संस्था,	
८	दिवाखाजा कार्यक्रमको व्यवस्थाको लागि भान्साकोठा निर्माण	१८००	५	५	५	५	५	गाउँपालिका,गैरसहकारी संस्था, प्रदेश सरकार	
९	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षको पाठ्यक्रम २०७७ अनुसार सिकाइ सहजिकरण	५००	२००		२००		१००	गाउँपालिका	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ वर्तमान अवस्था :

विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना)२०६६-२०७२(ले विद्यालय शिक्षाको पुनर्संरचना गरेर कक्षा १-८ लाई आधारभूत शिक्षा र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षाको रूपमा परिभाषित गरेपछि विद्यालय शिक्षा हाल दुई तहको भएको छ । यस पूर्व भएको प्राथमिक र निम्न माध्यमिक तहलाई मिलाएर हाल व्यवस्था गरिएको आधारभूत तहको शिक्षाले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकोले

नेपालको संविधानको धारा ३१)१(मा यसलाई नागरिकको मौलिक हक अन्तर्गत राखी आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गरी मातृभाषामा शिक्षा दिने व्यवस्था गरेको छ । सबैका लागि शिक्षा)२०००-२०१५(, सहश्राब्दी विकास लक्ष्य, दिगो विकासको लक्ष्यहरू, इन्चोन घोषणा)२०१५- २०३०(, संयुक्त राष्ट्र, सङ्घ, मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्रको धारा २६, शिक्षा सम्बन्धी ऐन २०७५ मा आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ ।

सबैका लागि शिक्षाको दोस्रो उद्देश्यमा खास गरी बालिका, कठिन परिस्थितिमा परेका तथा सामाजिक आर्थिक रूपले पिछडिएका जनजाति समुदायका बालबालिकालगायत सबैका लागि गुणस्तरीय निःशुल्क तथा अनिवार्य प्राथमिक शिक्षामा पहुँच तथा विद्यालय पूरा गर्ने अवसर सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य राखिएको थियो । विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले सन् २०२२ - २०२३ सम्ममा प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा/ पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्ना दर ९४ कक्षा १ को खुद भर्ना दर शतप्रतिशत र आधारभूत तह)१-८(को खुद भर्ना दर शत प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य लिएको छ । सोहौं योजनाले वि.स.२०८१/८२ – २०८५/८६ सम्म आधारभूत तहको खुद भर्ना दर ९५.५ पुर्‍याउने लक्ष्य छ । यस तहको अवधिलाई अन्तराष्ट्रिय स्तरमा समेत अनिवार्य र निःशुल्क गरिएको पाइन्छ ।गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाले गरिबी घटाउन मद्दत गर्ने र व्यक्तिको जीवनस्तरमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउन सक्ने तथा यसबाट समाज र राष्ट्रलाई नै विकासको पथमा अगाडि बढ्नमा सहयोग हुने कुरा विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले देखाएका छन् । युनेस्कोको एउटा प्रतिवेदनले यदि कम आय भएका मुलुकका सबै विद्यार्थीहरूले आधारभूत पढाइ सिप हासिल गरेर विद्यालय छाड्ने हो भने १७ करोड १० लाख मानिसलाई गरिबीबाट माथि उठाउन सकिने तथ्य प्रकाशन गरेको छ । हाम्रो देश नेपालको आ.व. २०७८/०७९ को नीति तथा कार्यक्रमको बुँदा न.६३ मा आगामी आर्थिक वर्षमा साक्षर नेपाल घोषणा गर्ने, बुँदा न. ७० मा बालबालिकालाई विद्यालय ल्याऔं र पढाइमा टिकाऔं कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने र सार्वजनिक विद्यालय सवलीकरण दशक २०७६ - २०८६ अभियान सञ्चालन गर्ने नीति लगायत थुप्रै आधारहरूले आधारभूत तहको शिक्षाको महत्वलाई दृष्टिगत गरेर नै यसलाई योजनाबद्ध रूपमा व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउनका लागि सुर्मा गाउँपालिकाले यस योजनामा आधारभूत शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू समावेश गरेको छ ।

३.२.२ उद्धेश्य

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुर्‍याउन विगतमा गरिएका प्रयासहरूको नतिजास्वरूप मुलुकभर आधारभूत तह कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५३१९००४ रहेको छ । यी मध्ये सामुदायिक विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या ३८०६६३९ र संस्थागत विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीको सङ्ख्या १५१२३६५ रहेको छ । यसरी हेर्दा मुलुकको आधारभूत तहका विद्यार्थीहरूको कुल भर्ना दर ११०.४ र कक्षा १ देखि ८ को खुद भर्ना दर ९३.८ पुगेको छ । यस्तै आधारभूत तह पूरा गर्ने दर ७२.७ र कक्षा ८ को टिकाउ दर ७९.३ रहेको छ । अझै पनि आधारभूत तहको उमेर समूहका ६.२ बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेका छन् ।

सुर्मा गाउँपालिका अन्तर्गत आधारभूत तह कक्षा १-८ सञ्चालन भएका जम्मा विद्यालयहरूको सङ्ख्या ५ वटा रहेका छन । सुर्मा गाउँपालिकामा आधारभूत तहमा कक्षा १-५ सम्म २७३१ विद्यार्थीहरू र कक्षा ६-८ सम्म ४२५ बालबालिकाहरु गरेर जम्मा ३१५६ बालबालिकाहरू अध्ययन गरिरहेका छन् । यसरी जम्मा छात्रा र छात्रको संख्या क्रमशः १६४४ र १५१२ गरि ३१५६ रहेको देखिन्छ । आधारभूत तह अन्तर्गत कक्षा १-५ को कुल भर्ना दर १३३.८ र कक्षा १-५ को खुद भर्ना दर९७ रहेको छ भने कक्षा ६-८ को कुल भर्ना दर ११०.८ र खुद भर्ना दर ९७.१ रहेको छ।

यस पालिका अन्तर्गत ५ वटा माध्यामिक विद्यालयहरु रहेका छन।सुर्मा गाउँपालिका भित्र हाल कक्षा १-३ सञ्चालित विद्यालयहरूको सङ्ख्यागत ४ (सामुदायिक ४ र संस्थागत ०), कक्षा १-५ सञ्चालित विद्यालयहरूको सङ्ख्यागत एकाइ ८ (सामुदायिक ७ र संस्थागत १), कक्षा १-८ सञ्चालित विद्यालयहरूको सङ्ख्यागत एकाइ ० रहेको छ।अझै पनि आधारभूत तहको उमेर समूहका ३.० प्रतिशत बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेका छन् यद्यपि यो गाउँपालिका आधारभूत तहको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य घोषणा सुनिश्चित गरिएको पालिका हो।

यी विद्यालयहरूमा सामुदायिक तर्फ आधारभूत तहको स्वीकृत दरबन्दीमा प्राथमिक तह २५ स्थायी, राहात दरबन्दि १६, र गाउँपालिका स्वयम सेवक शिक्षक २६ जना निम्न माध्यमिक तहमा ३ जना स्थायी दरबन्दी, अनुदानमा १ जना, राहत तर्फ ६ जना र

गाउँपालिका स्वयम सेवक शिक्षक ९ जना गरी प्राथमिक तहमा ६७ जना र निम्न माध्यमिक तहमा गरी जम्मा १९ गरी ८६ जना शिक्षकहरू कार्यरत छन् । यसरी हेर्दा यस पालिकामा कक्षा १ देखि कक्षा ५ सम्मको र कक्षा ६ देखि कक्षा ८ सम्मको शिक्षक र विद्यार्थी अनुपात क्रमशः....... र .... रहेको र आधारभूत तह कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्मको यो .... देखिन्छ ।

चुनौती र अवसर

निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षालाई पूर्णरूपले निःशुल्क र अनिवार्य किसिमले प्रदान गर्नु, सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार सहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, उपयुक्त सङ्ख्यामा दक्ष र पेसाप्रति समर्पित शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु, शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउनु, शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यावहारिक, बालमैत्री एवम् प्रविधिमा आधारित बनाउनु, सामुदायिक तथा नीजी विद्यालयबीचको शिक्षण सिकाइको प्रक्रिया र उपलब्धिको खाडल कम गर्नु, शैक्षिक सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी अभिवृद्धि गर्नु, गुणस्तरको सुनिश्चिततासहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु, विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गर्नु, विभिन्न किसिमका प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीबाट शिक्षालाई मुक्त बनाउनु लगायत विद्यालय सुपरीवेक्षण र अनुगमन तथा नियमनलाई संस्थागत र संरचनागत रूपमा विकास गर्नु आधारभूत शिक्षासँग सम्बन्धित चुनौतीहरू हुन् ।

आधारभूत तहको शिक्षाको सवालमा अवसरहरू पनि बग्रेल्ती देखिएका छन् । सुर्मा गाउँपालिकाले आफूलाई अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा प्रदायक पालिकाको सुनिश्चतता घोषणा गरिसकेको अवस्था छ । शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्दै अधिकार र जिम्मेवारी सहित स्थानीय तहलाई जिम्मेवार गराउने संवैधानिक आधार भएकाले गाउँपालिकाका निम्ति शिक्षामा सहभागीता र पहुँचमा वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिने अवसर सिर्जना भएको छ । देशमा सङ्घीयताको कार्यान्वयनसँगै सरोकारवालाहरूमा सार्वजनिक विद्यालयहरूप्रतिको चासो र चिन्ता बढिरहेको छ । शिक्षकका पेसागत सङ्घ संस्था, राजनीतिक दल, नागरिक समाज आदिबाट शैक्षिक सुधारमा सकारात्मक प्रतिबद्धताहरू प्राप्त भइरहेका छन् ।

यसरी नै आधारभूत शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धिमा गैर सरकारी र नीजि क्षेत्रको भूमिका पनि महत्वपूर्ण बन्दै गएको अवस्था छ। विद्यालयमा आधारभूत तहको खुद भर्ना दर र लैङ्गिक समता सूचकाङ्कमा प्रगति देखिएको छ।स्थानीय तहको सरकारको क्षमता विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याइ शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न सकिने अवसर रहेको छ। शिक्षा तीन वटै तहका सरकारको साझा अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेकोले आपसी साझेदारीमा आधारभूत शिक्षामा प्रयाप्त लगानी अभिवृद्धि गर्न सकिने अवस्था देखिन्छ ।

३.३.३ उद्देश्यहरू

यस सुर्मा गाउँपालिकाको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजनाको प्रस्तुत उपक्षेत्रको लक्ष्य सबैका लागि आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गर्दै बालमैत्री वातावरणमा ५ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूका लागि समतामूलक किसिमबाट गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने रहेको छ भने यससँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् ।

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।
२. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु ।
३. आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।
४. द्विविधता अनुकुल, उत्थानशील (Resilient) र जवाफदेही विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गर्नु ।
५. आधारभूत तहको सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउदै अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

चुनौती र अवसर

निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षालाई पूर्णरूपले निःशुल्क र अनिवार्य किसिमले प्रदान गर्नु, सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार सहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, उपयुक्त सङ्ख्यामा दक्ष र पेसाप्रति समर्पित शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु,

शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउनु, शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यावहारिक, बालमैत्री एवम् प्रविधिमा आधारित बनाउनु, सामुदायिक तथा नीजी विद्यालयबीचको शिक्षण सिकाइको प्रक्रिया र उपलब्धिको खाडल कम गर्नु, शैक्षिक सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी अभिवृद्धि गर्नु, गुणस्तरको सुनिश्चिततासहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु, विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गर्नु, विभिन्न किसिमका प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीबाट शिक्षालाई मुक्त बनाउनु लगायत विद्यालय सुपरीवेक्षण र अनुगमन तथा नियमनलाई संस्थागत र संरचनागत रूपमा विकास गर्नु आधारभूत शिक्षासँग सम्बन्धित चुनौतीहरू हुन् ।

आधारभूत तहको शिक्षाको सवालमा अवसरहरू पनि बग्रेल्ती देखिएका छन् ।सुर्मा गाउँपालिकाले आफूलाई अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा प्रदायक पालिकाको सुनिश्चतता घोषणा गरिसकेको अवस्था छ । शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्दै अधिकार र जिम्मेवारी सहित स्थानीय तहलाई जिम्मेवार गराउने संवैधानिक आधार भएकाले गाउँपालिकाका निम्ति शिक्षामा सहभागीता र पहुँचमा वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिने अवसर सिर्जना भएको छ । देशमा सङ्घीयताको कार्यान्वयनसँगै सरोकारवालाहरूमा सार्वजनिक विद्यालयहरूप्रतिको चासो र चिन्ता बढिरहेको छ । शिक्षकका पेसागत सङ्घ संस्था, राजनीतिक दल, नागरिक समाज आदिबाट शैक्षिक सुधारमा सकारात्मक प्रतिबद्धताहरू प्राप्त भइरहेका छन् ।

यसरी नै आधारभूत शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धिमा गैर सरकारी र नीजि क्षेत्रको भूमिका पनि महत्वपूर्ण बन्दै गएको अवस्था छ । विद्यालयमा आधारभूत तहको खुद भर्ना दर र लैङ्गिक समता सूचकाङ्कमा प्रगति देखिएको छ । स्थानीय तहको सरकारको क्षमता विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याइ शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न सकिने अवसर रहेको छ। शिक्षा तीन वटै तहका सरकारको साझा अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेकोले आपसी साझेदारीमा आधारभूत शिक्षामा प्रयाप्त लगानी अभिवृद्धि गर्न सकिने अवस्था देखिन्छ

३.२.२ उद्देश्य

यस सुर्मा गाउँपालिकाको दश वर्षे शिक्षा क्षेत्रको योजनाको प्रस्तुत उपक्षेत्रको लक्ष्य सबैका लागि आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गर्दै बालमैत्री वातावरणमा ५ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूका लागि समतामूलक किसिमबाट गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने रहेको छ भने यससँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् ।

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।

२. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु ।

३. आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु

४. द्विविधता अनुकुल, उत्थानशील)Resilient) र जवाफदेही विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गर्नु ।

५. आधारभूत तहको सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउदै अन्तर सम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

३.२.३. रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ :

१. जनसांख्यिक बनोट र भौगोलिक अवस्थाको आधारमा विद्यालय नक्साङ्कन गरी आवश्यकताका आधारमा विद्यालय गाँभ्ने, सार्ने तथा नयाँ स्थापना गर्ने काम सम्पादन गरिने छ ।

२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न प्रदेश र सङ्घीय सरकारसँग समेत समन्वय र सहकार्य गर्दै आवश्यक कानुन तर्जुमा तथा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था मिलाउनुका साथै आफ्ना परिवारका बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना नगराएमा दण्डित हुनेतर्फ अभिभावकलाई सजग गरिने छ ।

३. घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारका बालबालिकाहरूको पहिचान गरी उनीहरूको आधारभूत तहको शिक्षालाई पूर्ण रूपले निःशुल्क किसिमबाट पूरा गर्ने कुराको सुनिश्चित गरिने छ ।

४. विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गर्न र विद्यालयमा विद्यार्थी टिकाइ राख्नका लागि आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने आर्थिकरूपले विपन्न दलित, विपन्न जनजाति, विपन्न सीमान्तकृत, विपन्न द्वन्द्व पीडित तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका अभिभावकका बालबालिकाहरूलाई उनीहरूको अवसर लागत)Opportunity cost) लाई समेत दृष्टिगत गरी छात्रबृत्ति र प्रोत्साहन कार्यक्रम सरल र सहज रूपमा उपलब्ध गराउनुका साथै स्वास्थ्य परीक्षण र उपचारजस्ता सेवाहरू उपलब्ध गराउन आवश्यक कार्य गरिने,

५. सामुदायिक विद्यालय नभएको सेवा क्षेत्रमा स्थापना भएर निःशुल्क अनिवार्य आभारभूत शिक्षा प्रदान गर्न योगदान गर्ने संस्थागत विद्यालयहरूलाई विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा अनुदान दिने पद्धतिको विकास गरिने छ ।

६. विद्यालय सेवा क्षेत्रसम्बन्धी मापदण्ड तथा कार्यविधि तयार पारी सोका आधारमा सबै प्रकारका आधारभूत विद्यालयहरूको सेवा क्षेत्र निर्धारण गरी बालबालिकालाई सेवाक्षेत्र अन्तर्गतको विद्यालयमा अध्ययन गर्न प्रेरित हुनेगरी सबै विद्यालयहरूमा गुणस्तरीय वातावरणको सुनिश्चित गरिने छ ।

७. आधारभूत शिक्षालाई कानुनी रूपमा अनिवार्य गर्न सहयोग पुग्ने गरी यस गाउँपालिकामा सरकारी ढुकुटीबाट तलबभत्ता खाने कुनै पनि कर्मचारीको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण हुनु पर्ने प्रावधानको व्यवस्थापन गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिने छ ।

८. आधारभूत तहमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गरिने छ ।

९. सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्ध सहित पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता न्यूनतम भौतिक र शैक्षिक सुविधा सुनिश्चित गरी बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरणको सुनिश्चितता प्रदान गरिने छ ।

१०. मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याउने किसिमले विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउदै सिकाइमा सुधार ल्याउने अवस्था सिर्जना गर्न कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमताको विकास गरिनेछ ।

११. सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समेत समन्वय र सहकार्य गरी विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक, शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ ।

१२. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्नका लागि स्थानीय स्वास्थ्य एकाइ तथा सङ्घसंस्थाको सहकार्यमा विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

१३. तीनै तहका सरकारको सहकार्यमा अनुदानमा वृद्धि गरेर स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयहरूमा दिवाखाजाको व्यवस्थापन गरिने छ ।

१४. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील)Resilient) बनाउने र शिक्षण संस्थाहरूलाई प्रविधिससम्बन्धी सिप र साधनसहितको भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न बनाउनुका साथै विद्यालयलाई बहुप्रकारका विपद्प्रति संवेदनशील र अपाङ्गमैत्री बनाउने कार्यको कार्यान्वयन गरिने छ ।

१५. विद्यालय सबै हिसाबले सुरक्षित स्थलमा रहनु पर्ने र भूकम्प लगायतका प्राकृतिक प्रकोपबाट बच्नका लागि विद्यालयमा सुरक्षित स्थल)Save Zone) को निर्धारण गरी सोको जानकारी सबै विद्यार्थीहरूलाई हुने गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१६. सङ्घीय सरकारले शिक्षकको न्यूनतम योग्यता र तयारीको मापदण्ड तथा विद्यार्थी शिक्षक अनुपातलगायत शिक्षक दरवन्दीका आधारहरूको पुनरावलोकन गरी नपुग शिक्षक दरवन्दी सिर्जना गरी विद्यालयलाई वितरण गरिने छ ।

१७. निश्चित समयको अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण मार्फत जवाफदेहिता सुनिश्चितताका लागि सुधारका क्षेत्र पहिचान गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

१८. आधारभूत तहको प्रारम्भिक कक्षामा लागु भएको प्रारम्भिक कक्षालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न लगायत विद्यालयमा रचनात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू सञ्चालनका लागि विद्यालयको प्रस्तावनाका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराउने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

१९. आधारभूत शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ गर्ने वातावरण तयार गरिने छ ।

२०. सबै विद्यालयहरूलाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अद्यावधिक गर्न लगाइ सोही योजनाका आधारमा विद्यालयहरूमा स्थानीय स्रोत साधन परिचालन गरिने छ ।

२१. विद्यालय)संस्थागत समेत(हरूको नियमन, अनुगमन र सुपरीवेक्षण गरी बस्तुगत प्रतिवेदन उलब्ध गराउन र विद्यालयहरूले गरेको राम्रा अभ्यासहरूलाई सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूको बीचमा आदानप्रदान गर्नका लागि विशेषज्ञ सम्मिलित शिक्षाका निवृत्त अधिकृत, निवृत्त प्रधानाध्यापक र शिक्षक सहितको तेश्रोपक्षसँग सम्झौता गरी अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी गरिने छ ।

३.३.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

क(उपलब्धि)Outcomes)

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा यस तहको उमेर समूहका सबै बालबिलकाको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।

ख(प्रमुख नतिजाहरू)Key results)

१.सबै बालबालिका गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी भएको हुने ।

२. सम्बन्धित विद्यालयको सेवा क्षेत्र अन्तर्गतका बालबालिकाहरू सम्बन्धित विद्यालयमा नै अध्ययन गरेको हुने ।

३. संविधानको मर्म अनुसार आधारभूत शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य रूपमा सञ्चालन भएको हुने ।

४. अनाथ र गरिबीको रेखामुनि रहेका परिवारका बालबालिकाहरूले सहज बातावरणमा अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा हासिल गरेका हुने ।

६. सबै अभिभावकहरू बालबालिकाको आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य रूपले पूरा गराउनु पर्ने सवालमा सजग र जिम्मेवार भएको हुने ।

७. पेसाप्रति पर्याप्त समर्पण, सिप र सङ्ख्यामा भएका शिक्षकहरूले बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइ गरेको हुने ।

८. विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन र पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भएको हुने ।

९. आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने ।
१०. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील)Resilient) भएको हुने ।
११. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग भएको हुने
१२. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुने ।
१३. विद्यालयहरू सूचना र सञ्चार प्रविधिको उपलब्धता र उपयोगको हिसाबले सम्पन्न भएका हुनेछ ।
१४. जीवन र जगतप्रति सकारात्मक सोच, श्रमप्रतिको श्रद्धा, व्यवहारकुशल सिप र सामाजिक आचरणको हिसाबले आधारभूत तह पूरा गरेका बालबालिकाहरू उल्लेख गर्न लायक भएका हुने ।
१५. विद्यालय सबै हिसाबले सुरक्षित स्थलमा भएको हुने र भूकम्प लगायतका प्राकृतिक प्रकोपबाट बच्नका लागि विद्यालयमा सुरक्षित स्थल)Save Zone) को निर्धारण गरी सोको जानकारी सबै विद्यार्थीहरूलाई हुने गरी अभिभुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हुने ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

आधारभूत तहका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Basic Level)												
	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s)					Existing unit cost	Proposed unit cost	बार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
प्रस्तावित कार्यक्रमहरु	२०२४/२५	२०२५/२६	२०२६/२७	२०२७/२८	२०२८/२९			२०२४/२५	२०२५/२६	२०२६/२७	२०२७/२८	२०२८/२९
	८१/८२	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६			८१/८२	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६
सामुदायिक आधारभूत बिद्यालयमा (कक्षा १-५) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	7,052.0	7,052.0	8,190.0	8,190.0	8,190.0		५८५	14	14	14	14	14

सामुदायिक आधारभूत बिद्यालयमा (कक्षा ६-८) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	5,159.5	5,159.5	5,616.0	5,616.0	5,616.0		६२४	9	9	9	9	9
आधारभूत तह १-५ कालागि थप वटा नयाँ शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गर्ने वा सो बराबरको	18,614.9	20,405.9	26,559.0	29,146.0	32,513.0		५८५	37	41	45	50	56

शिक्षण सिकाई बजेट अनुदान प्रदान गर्ने												
आधारभूत तह ६-८ कालागि थप .वटा नयाँ शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गर्ने वा सो बराबरको शिक्षण सिकाई बजेट अनुदान प्रदान गर्ने	2,293.1	2,293.1	3,120.0	3,120.0	3,120.0		६२४	4	4	5	5	5
सामुदायिक आधारभुत तह (कक्षा १-८) बिद्यालयहरुमा	1,824.0	1,824.0	1,824.0	1,824.0	1,824.0		११४	16	16	16	16	16

कार्यरत कर्मचारी र साहयक कर्मचारीहरूका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)												
सामुदायिक आधारभुत तह (कक्षा १-५) बिद्यालयहरुका लागि व्यवस्थापन/सन्चालन खर्च (शिक्षण सिकाई समाग्री, कम्तिमा १ सेट	2,400.0	2,400.0	2,400.0	2,400.0	2,400.0		१५०	16	16	16	16	16

पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका र Book corner समेतका लागि)												
सामुदायिक आधारभुत तह (कक्षा १-८) बिद्यालयहरुका लागि व्यवस्थापन/सन्चालन खर्च (शिक्षण सिकाई समाग्री, कम्तिमा १ सेट पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका र Book	-	-	-	-	-		२००	0	0	0	0	0

corner समेतका लागि)												
आधारभूत तह (कक्षा १-८) का लागि प्र.अ.भत्ता	115.2	115.2	115.2	115.2	115.2		७.२	16	16	16	16	16
आधारभूत बिद्यालय (कक्षा १-८) का लागि सन्चालन र व्यवस्थापन बापत एकमुष्ठ अनुदान (SIP निर्माण/अद्यावधिक, SMC का सदस्यहरूको क्षमता विकास, अभिभावक	800.0	800.0	800.0	800.0	800.0		५०	16	16	16	16	16

शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामाजिक परीक्षण, EMIS व्यवस्थापन, School report card विकास र प्रयोग, School bulletin प्रकाशन, आदिका लागि)												
आधारभूत तह (कक्षा १-५) सन्चालित परम्परागत धार्मिक बिध्यालयहरु: गुरुकुल/	-	-	-	-	-		५००	0	0	0	0	0

आश्रम, गुम्बा र मदरसाका लागि बजेट अनुदान												
आधारभूत तह (कक्षा १-८) सन्चालित परम्परागत धार्मिक बिध्यालयहरु: गुरुकुल/आश्रम, गुम्बा र मदरसाका लागि बजेट अनुदान	-	-	-	-	-			0	0	0	0	0
दुर्गम तथा हिमाली जिल्लाहरुमा सन्चालित घुम्ती बिद्यालयहरुका	-	-	-	-	-		५००	0	0	0	0	0

लगी बजेट अनुदान											
बहुकक्षा/बहुभाषिक कार्यक्रम (MGML program) सन्चालन भएका बिद्यालयका लागि सन्चालन अनुदान	-	-	-	-	-		१००	0	0	0	0	0
बहुभाषिक कार्यक्रम (ML program) सन्चालन भएका बिद्यालयका लागि सन्चालन अनुदान	-	-	-	-	-		१००	0	0	0	0	0
Early Grade Learning (EGL) program को	144.0	144.0	144.0	144.0	144.0		३	48	48	48	48	48

न्युनतम package कार्यक्रम व्यवस्थापन र संचालनका लागि बिद्यालयहरुलाई बजेट अनुदान												
पालिका तहको स्वास्थ्य केन्द्रहरूसँगको समन्वयमा बिद्यालय स्वस्थ्य कार्यक्रम सन्चालन अनुदान								32	32	32	32	32
आधारभूत तह (कक्षा १-५) का लागि पाठ्यपुस्तक	932.6	1,002.0	1,072.0	1,168.1	1,255.1		०.४	2134	2293	2453	2673	2872

खरिब र बितरण अनुदान												
आधारभूत तह (कक्षा ६-८) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरण अनुदान	585.8	562.4	604.4	614.2	629.8		१	599	575	618	628	644
कर्णाली क्षेत्रका ५ जिल्लाका आधारभूत तह (कक्षा १-५) का बालबालिकाका लागि दिवा खाजा व्यवस्थापन र सन्चालन अनुदान	942.4	1,012.6	1,083.2	1,180.4	1,268.3		४.४	213	229	245	267	287

कर्णाली कर्णाली बाहेक अन्य क्षेत्रका जिल्लाका आधारभूत तह (कक्षा १-५) का बालबालिकाका लागि दिवा खाजा व्यवस्थापन र सन्चालन अनुदान	6,222.7	6,686.4	7,152.9	7,794.5	8,374.8		३.२	1921	2064	2208	2406	2585
आधारभूत तहमा अध्ययनरत बिद्यार्थीमध्ये करिब २०% बिद्यार्थीलाई मागमा आधारित	1,094.0	1,148.0	1,228.0	1,320.0	1,406.0		२	547	574	614	660	703

साधारण छात्रवृत्ति (सबै कर्णाली क्षेत्रका बिध्यार्थीलाई समेत) बापतको बजेट अनुदान												
आवासीय सुबिधा प्राप्त गर्ने बाहेकका बिभिन्न अपाङ्गता भएका बिद्यार्थीहरुलाई थप सुबिधा बापतको बजेट अनुदान	84.0	113.4	-	71.4	457.8		६	14	19	0	12	76
आवासीय सुबिधा सहितको छात्रवृत्ति	-	-	-	-	-		५०	0	0	0	0	0

बापतको बजेट अनुदान												
कक्षा ६-८ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad बितरण बापतको बजेट अनुदान	437.4	422.6	456.3	465.8	479.3		१.४	324	313	338	345	355
बिद्यालयहरुमा ICT lab स्थापना र ICT learning materials व्यवस्थापन बापतको बजेट अनुदान	2,100.0	2,100.0	2,100.0	2,100.0	2,100.0		७००	3	3	3	3	3
समता रणनिति कार्यन्वयन गरी सोका आधारमा लक्षित	60.0	75.0	83.5	84.0	86.5		०.५	120	150	167	168	173

स्थानीय तहहरूमा बिद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरु लाई बिद्यालय शिक्षामा ल्याई उनीहरूको शिक्षालाई निरन्तरता दिन पालिकाहरुलाई बजेट अनुदान												
शुन्य दरबन्दी भएका बिद्यालयहरूलाई एकमुष्ठ बजेट अनुदान	१,३००.०				३,९००.०		१०००	१	२	३	३	४

SMCs र PTAs को क्षमता अभिबृद्धी र अभिभावकहरू लाई सचेतना कार्यक्रम	५.५	५.५	५.५	५.५	५.५		०.५	११	११	११	११	११
आधारभूत तहको अन्तिम परीक्षा (कक्षा ८) व्यवस्थापन र सन्चालन बापत स्थानीय तहलाई बजेट अनुदान	४२.८	३७.०	३९.१	४८.३	५८.६		०.२५	१७१	१४८	१५६	१९३	२३४
आधारभूत तहको जम्मा बजेट (लाखमा)	५२.२१	५५.३१	६५.१९	६९.४६	७४.७४							

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६		
१	विद्यालय समायोजन तथा पुनर्वितरण	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
२	विद्यार्थी पहुँच अभिवृद्धिको लागि अभिभावक अन्तर्क्रिया	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
३	विषयगत शिक्षक अन्तरक्रिया	७००	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	गाउँपालिका	
५	नयाँ पाठ्यक्रम अभिमुखिकरण	४००	४००					गाउँपालिका	
६	विद्यार्थी सङ्ख्या अनुसार नपुग शिक्षकको व्यवस्थापन								
७	शैक्षिक सामग्री वितरण	१०००	३००	२००	३००	२००		पालिका र गैरसरकारी संस्था	
८	एकिकृत पाठ्यक्रम प्रणाली कार्यान्वयन	५००	२५०	२५०					
९	विद्यार्थीको अभिलेख निर्माण तथा व्यवस्थापन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	पालिका	

१०	विभिन्न अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	५००	१००	१००	१००	१००	१००	पालिका	
११	निशुल्क पाठ्यपुस्तकको सुनिश्चितता	२५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	५०००	संघिय सरकार	
१२	आर्थीक रुपमा विपन्नताका लागि सहयोग	५००	२१००	१००	१००	१००	१००	संघिय सरकार, पालिका,गैरसरकारी संस्था	
१३	आधारभूत तह एक वडा एक नमुना विद्यालय विकास कार्यक्रम	६०००	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	संघिय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार र अन्य गैरसरकारी संस्थाहरु	
१४	प्रारम्भिक पठन सिप विकास कार्यक्रम	७५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	स्थानीय सरकार र अन्य गैरसरकारी संस्था	
१५	आधारभूत परीक्षा प्रणाली सञ्चालन र व्यवस्थापन	३०००	६००	६००	६००	६००	६००	गाउँपालिका	
१६	स्थानीय पाठ्यक्रम विकास र कार्यान्वयन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका र गैरसरकारी संस्था	
१७	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	२ करोड ४० लाख	४८००	४८००	४८००	४८००	४८००	संघिय सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार र गैरसरकारी संस्था	

१८	विद्यालय तथा शिक्षक प्रोत्साहन	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	गाउँपालिका	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

शिक्षा ऐन, २०२८ अनुसार कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा भनेर परिभाषित गरिएको छ। नेपालको संबिधानले माध्यामिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकलाई माध्यामिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ। संविधानले एकातिर विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहने व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने अर्को तिर सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा अधिकार भित्र पनि राखेको छ। संविधानका उल्लेखित प्रावधानहरुले आम नागरिकका लागि गुणस्तरिय शिक्षा सुनिश्चित गर्न एकल तथा साझा सूचीका आधारमा तीनै तहका सरकारलाई जिम्मेवार बनाउने स्पष्ट दिशा निर्देश गरेको छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले गुणस्तरिय माध्यामिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसबाट सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययन शिलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धि, सिपयुक्त एवम उत्पादनशिल जनशक्ति तयार गर्ने उदेश्य राखेको छ। नेपालको प्रचलित शिक्षा प्रारुप पाठ्यक्रम राष्ट्रिय शिक्षाको विद्यालय र योजना विकास क्षेत्र विद्यालय २०७६ अनुसार कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा भनिन्छ। माध्यमिक शिक्षा आजको दुनियाँमा प्रबेश गर्न सक्ने सीप सहितको प्रतिस्प्रधी नागरिक विकास गर्न तथा उच्च शिक्षाका लागि तयारीको आधार पनि हो।

माध्यमिक तह कक्षा ९ देखि १२ को सिकाइ उपलब्धीलाई माँपन तथा स्तरीकरण गर्नका लागि राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको गठन भएको छ। दुइ धारबाट संचालन भैरहेको माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११ र १२ मा एकल पक्षीय पाठ्यक्रम लागु गरिएको छ भने प्राविधिक विद्यालयहरुमा कक्षा ९ देखि संचालन हुने नीतिगत व्यबस्था छ। अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय प्रतिबद्धता तथा संविधानले प्रदान गरेको शिक्षा सम्बन्धी अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न स्थानीय तहले शैक्षिक नीति तथा योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु र गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु अपरिहार्य देखिन्छ।

३.३.१ वर्तमान अवस्था

माध्यमिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको पहुँचको अवस्था हेर्दा क्रमिक रुपमा प्रगति भएको पाइन्छ।शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, २०८१ को तथ्याङ्क अनुसार माध्यामिक तह ९-१२ को खुद भर्नादर ५४.३ प्रतिशत रहेको छ। कक्षा १० र १२ को टिकाउ दर क्रमश ६६.१ र ३.१ प्रतिशत रहेको छ। माध्यामिक तहमा कार्यरत महिला शिक्षक १८.१ र पुरुष ८१.९ प्रतिशत शिक्षकहरु कार्यरत छन। त्यसै गरि कक्षा ९-१२ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता १.०१ प्रतिशत पुगेको छ।समग्र मुलकमा कक्षा ९ देखि १० मा छात्राहरु ५०.३ प्रतिशत रहेकोमा जम्मा विद्यार्थी ४३ प्रतिशत छात्रा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत रहेको देखिन्छ। यसरी हर्दा निजी विद्यालयमा छोरीलाई भन्दा छोरालाई पढाउने परिपाटी बढी पाइन्छ।

यस सुर्मा गाउँपालिकामा ५ ओटा माध्यामिक विद्यालयहरु छन। यस गाउँपालिका अन्तर्गत अपाङ्गता भएका बालबालिका भएता पनि शैक्षिक तथ्याङ्कमा नराखे गरेको पाइयो। अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरु विद्यालयमा भर्ना भएको पनि पाइदैनन।

गाउँपालिकामा ५ वटा विद्यालयहरु मध्ये ३ वटा प्रस्तावित माध्यमिक विद्यालय छन। यी विद्यालयहरुमा शिक्षक दरबन्दी अभावले गर्दा सिकाइ प्रभावकारी हुन सकिरहेको छैन। भौगोलिक रूपमा विकट तथा दुर्गम स्थानमा अभिभावकहरू शिक्षाको ज्ञानको अभाव तथा रोजगारीको लागि भारत जानु पर्ने वाध्यताले माध्यमिक तहको विद्यार्थी आफै घरमुलि हुनुपर्ने भएकोले विद्यालयमा हाजिरी प्रभावित भएको छ। यस गाउँपालिकामा कक्षा ९-१२ मा ८४० विद्यार्थीको लागि १२ शिक्षक कार्यरत छन।यसरी हेर्दा विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षकको अनुपात ज्यादै न्यून रहेको छ।शिक्षक विवरण तथा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षकदरबन्दी ज्यादै न्यून भइ पालिकाको अन्तरिक श्रोतबाट शिक्षक नियुक्ति गरेर शैक्षिक गतिविधि चलाउनु परेको अवस्था छ। यस गाउँपालिकामा माध्यमिक तह कक्षा ९-१० मा कुल विद्यार्थी भर्नादर १४८.४ र खुद भर्नादर ७८.७ रहेको छ भने कक्षा ११ र १२ मा कुल भर्नादर ७१.९ र खुद भर्नादर २८ प्रतिशत रहेको पाइन्छ।

हाम्रो मुलुकमा विगत लामो समय देखि विद्यालय र शिक्षकको क्षमता विकासलाई गुणस्तरीय शिक्षाको मुख्य आधारका रुपमा व्याख्या गरिदै आएको छ भने शैक्षिक संस्था भित्र सिकाइ संस्कार विकास गर्नु पर्छ भनेर बहस र पैरवी समेत हुदै आएका छन। विज्ञान शिक्षा परियोजना देखि हालसम्म सञ्चालनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम सम्म क्षमता विकासले प्राथमिकता पाएको छ। शिक्षकलाई पेसागत तालिमका र अध्ययनको अवसर, प्रधानाध्यापक नेत्तृत्व विकास तालिम जस्ता पक्षमा काम पनि

भइरहेका छन। प्रधानाध्यापकको छुट्टै पदको विकास गर्ने भन्ने नीति तय गरिए पनि कार्यान्वयन हुन सकिरहेको छैन। संघियताको संरचना अनुसार तीनवटै तहबाट शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने कार्य भएता पनि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा मूलतः स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र राखिएको छ। शिक्षा विकाससँग सम्बन्धित संरचनाहरु पनि सोहीअनुसार बन्ने क्रममा छन। शिक्षाको व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तहमा शिक्षा सेवाका कर्मचारी रहने व्यवस्था छ। शिक्षकको पेसागत विकासको लागि प्रदेश सरकार अन्तर्गत तालिम केन्द्रहरु छन। शिक्षकका केहि पेसागत संङगठनहरु तथा विभिन्न गैरसरकारी सङ्घ संस्थाले पनि विभिन्न किसिम र समयावधिका क्षमता विकासका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएका छन।

चुनौती र अवसरहरुः

माध्यामिक शिक्षाका चुनौतीको रुपमा निःशुल्क माध्यामिक शिक्षालाई कार्यन्वयन गर्नु

माध्यामिक शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर रहेका बालबालिकाहरुलाई विद्यालयमा ल्याउनु

विपन्न बालबालिका, विभिन्न अपाङ्गता भएका बालबालिका, दुर्गम क्षेत्रका महिला, दलित बालबालिकाहरुलाई शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु

माध्यामिक तहको कुल भर्नादर घटाउनु र खुद भर्नादर बढाउनु,

सूचना सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विसतार गर्नु

शिक्षकको पेसागत समर्पण र दक्षतामा बृद्धि र सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले त्यसको प्रयोग गरि सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु

शिक्षण पेसाप्रति आकर्षण बृद्धि गर्नु

सबै विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारको विकास गरि बालमैत्री शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया सञ्चालन गर्नु

संघिय संरचना अनुसार माध्यामिक शिक्षाको व्यवस्थापन तथा सञ्चालनका लागि नीतिगत, कानुन तथा संरचनागत स्वरुपको विकास तथा कार्यान्वयन र संस्थागत क्षमता विकास गर्नु।

शिक्षकको वृत्ति विकासलाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित बनाइ व्यवस्थित गर्नु

आवश्यक विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गरि विद्यालयमा सक्षम र योग्य जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु

विभिन्न विपद, संकट तथा आपतकालको समयमा शिक्षण सिकाइ कार्य सञ्चालन गर्नु आदि।

नेपालको विद्यालय शिक्षामा देहाय बमोजिमका अवसरहरुको व्यवस्था गरेको पाइन्छः

नेपालको संबिधानको मौलिक हक सम्बन्धि व्यवस्थाले गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक, समावेशी र पहुँचको सिद्धान्तलाई अपनाइएको

संविधानको धारा ३१ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यवाट माध्यामिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक व्यवस्था गरिएको

अपाङ्गता भएका र आर्थिकरुपमा विपन्न नागरिकलाई उच्च शिक्षा समेत निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको

दलितको लागि नेपालको संविधानको धारा ४० मा उच्च शिक्षा सम्म छात्रवृत्तिसहित निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको।

शिक्षा सम्बन्धि अधिकार संविधानको अनुसार अनुसुची ९ मा उल्लेखित क्षेत्रभित्र रहेर गाउँपालिकाले माध्यामिक शिक्षाको स्तर वृद्धिका लागि योगदान गरेको छ।

शिक्षालाई संघ, प्रदेश र स्थानीय साझा अधिकारको रुपमा व्यवस्था गरि सबै निकायबाट आवश्यक प्रबन्ध मिलाईएको छ।

३.३.२ उदेश्य

सुर्मा गाउँपालिकाक्षेत्र भित्रको माध्यमिक तहमा सबैको पहुँच र गुणस्तरमा सुधार गर्नु, माध्यामिक शिक्षाको खुद भर्नादर तथा टिकाउ दर वृद्धि गर्नु।

विद्यालयहरुको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित निर्माण गर्नु ।

सेवा क्षेत्रभित्रका सबै विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधार विकास गर्नुका साथै संस्थागत क्षमता अभिबृद्धि गर्नु ।

शिक्षक तालिम तथा शिक्षण सामाग्रीको विकास गर्न सहयोग गर्नु।

माध्यामिक शिक्षा पुरा गरेका सबै बालबालिकाहरुलाई दैनिक जीवन, रोजगारी र निरन्तर सिकाइको लागि तयार गर्नु।

समतामुलक शिक्षा विकासमा जोड दिनु,

शिक्षणमा सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिनु,

आवश्यकता अनुसार प्राविधिक धारका विद्यालयहरुको स्थापना र व्यबस्थापन गर्नु।

३.३.३ रणनीतिहरू:

माथि उल्लेखित उद्देश्यहरु हाँसिल गर्नका लागि निम्न लिखित रणनीतिहरु अवलम्वन गरिने छन :

- शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि माध्यमिक शिक्षालाई निशुल्क र सर्वसुलभ गरिनेछ।

- विद्यालयको वास्तविक अवस्था नक्साङ्कन गरी सबै वालवालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयको पूर्ण विवरण तथा समायोजन गरिनेछ।
- निशुल्क माध्यमिक शिक्षा सुनिश्चित गरिनेछ।
- पालिका भित्रका विद्यालयहरुमा आवश्यकता अनुसार थप प्राविधिक शिक्षाका कक्षाहरु संचालन गरिनेछ।
- सेवा क्षेत्रका विद्यालयहरुका आवश्यकताका आधारमा भौतिक पूर्वाधारको क्रमशः विकास गरिनेछ।
- प्रदेश र संघीय सरकार संग समन्वय र सहकार्य गरी शिक्षक तालिम संचालन गरिनेछ।
- संस्थागत क्षमता अभिबृद्धिका लागि विभिन्न तालिम तथा प्रधानाध्यापक गोष्ठीहरू सञ्चालन गरिनेछ।
- हरेक विद्यालयहरुमा सूचना तथा संचार प्रविधिको विकास गरिनेछ।
- विद्यालयमा चाहिने अति आवश्यक शैक्षणिक सामग्रीको तत्काल व्यबस्था गरिनेछ।
- सिकाइलाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउनका लागि कार्यमुलक व्यबहारिक प्रदान शिक्षा गरिनेछ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अधिकतम उपयोग शिक्षण क्रियाकलाप संचालन गरिनेछ।
- विद्यालयमा हरेक हप्ता अतिरिक्त क्रियाकलापहरु संचालन गरिने छन।
- पुस्तकालय र अन्य शैक्षणिक सामाग्रिको व्यबस्थापन गरिनेछ।
- प्रत्येक तीन महिनाको कम्तिमा दुइ पटक विद्यालयको सुपरिवेक्षण गरिनेछ।
- आपतकालिन परिस्थितिमा शिक्षण कार्य संचालनका लागि शिक्षक विद्यार्थी र अभिभावकको क्षमता विकास गरिनेछ ।
- शिक्षाको गुणस्तर र दिगोपनालाई आत्मसाथ गर्न हरेक बर्ष सरोकारवालाहरु संग छलफल र अन्तरक्रियाहरु संचालन गरिने छन ।
- शिक्षा संग सम्बन्धित राम्रा अभ्यासहरु अवलम्वन गरिने छन ।
- हरेक विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशालाको व्यबस्था गरिने छ ।
- स्रोत शिक्षकहरुको कलस्टर बनाई घुम्ति शिक्षकहरुको व्यबस्था गरिने छ ।

३.३.४. प्रमुख उपलब्धी तथा नतिजा

उपलब्धीः

- माध्यमिक शिक्षामा सबै वालवालिकाको पहुँच र गुणस्तरमा सुधार भएको हुने ।
- व्यबसायिक तथा प्राविधिक शिक्षाको बिस्तारको लागि आवश्यक पहल गरेको हुने ।
- विद्यालयहरुको संस्थागत क्षमता तथा भौतिक संरचनाको विकास भएको हुनेछ ।
- सबै विद्यालयमा सूचना तथा संचारको पहुँच र गुणस्तरीय प्रयोग भएको हुनेछ ।
- शिक्षाको पेशागत विकास तथा गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।

नतिजाः

- सबै वालवालिकालाई निशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भएको हुने ।
- माध्यमिक तहका विद्यालयहरुको शैक्षिक गुणस्तर अभिबृद्धि भएको हुने ।
- विद्यार्थीको भर्ना दर,टिकाउ दर , उच्च रहेको हुनेछ ।
- विद्यालयमा सम्पूर्ण शैक्षिक सामग्री तथा प्रयोगशालाको विकास भएको हुनेछ ।
- माध्यमिक विद्यालयहरुमा विद्यालय तथा समाजको आवश्यकता अनुसार थप प्राविधिक तथा व्यबसायिक शिक्षा संचालन तथा गुणस्तर अभिबृद्धि भएको हुने छ ।
- विद्यालयमा सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार (घेरवार ,शौचालय ,भवन ,खेलमैदान) आदिको व्यबस्था भएको हुनेछ ।
- हरेक विद्यालयमा आइजडान तथा प्रयोग भएको हुनेछ .टी.सि. ।
- विद्यालयमा विद्युतीय पुस्तकालय भएको हुनेछ ।
- शिक्षाको गुणस्तर अभिबृद्धिका लागि सम्पूर्ण शिक्षकहरु तालिम प्राप्त भएका हुनेछन ।
- घुम्ती शिक्षकको व्यबस्था भएको हुनेछ ।
- गाउँपालिका भित्रमा कम्तिमा एउटा माध्यमिक विद्यालय आवासीय हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा नतिजा

माध्यमिक तहका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Secondary Level)												
	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s)					Existing unit cost	Proposed unit cost	बार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
प्रस्तावित कार्यक्रमहरु	२०२४/२५ ८१/८२	२०२५/२६ ८२/८३	२०२६/२७ ८३/८४	२०२७/२८ ८४/८५	२०२८/२९ ८५/८६			२०२४/२५ ८१/८२	२०२५/२६ ८२/८३	२०२६/२७ ८३/८४	२०२७/२८ ८४/८५	२०२८/२९ ८५/८६
माध्यमिक तहसम्म संचलित बिद्यालयहरूको सङ्ख्या								१६	१६	१६	१६	१६
सबै प्रकार र तहका बिद्यालय नक्शांकन, समायोजन र पुनरवितरण कार्यक्रम सन्चालन	#स्कत्ल ङ्क!	-	#स्कत्ल ङ्क!	-	#स्कत्ल ङ्क!		४००					
सामुदायिक माध्यमिक बिद्यालयमा (कक्षा ९-१२) स्वीकृत र राहत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता (दुर्गम भत्ता सहित)	६,८०४	६,८०४	६,८०४	६,८०४	६,८०४		७५६	९	९	९	९	९

माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) का लागि प्र.अ.भत्ता	२०८	२०८	२०८	२०८	२०८		१३	१६	१६	१६	१६	१६
सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा १-१० र १-१२) बिद्यालयहरुमा कार्यरत कर्मचारी र साहयक कर्मचारीहरूका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)	३,०४८	३,०४८	३,०४८	३,०४८	३,०४८		१९१	१६	१६	१६	१६	१६
सामुदायिक माध्यमिक तह (कक्षा १-१० र १-१२) बिद्यालयहरुमा कार्यरत लेखा र प्रशासनिक कर्मचारीहरूका लागि तलब भत्ता (पोशाक र दुर्गम भत्ता सहित)	६,१०६	६,१०६	६,१०६	६,१०६	६,१०६		३८२	१६	१६	१६	१६	१६
माध्यमिक बिद्यालय (कक्षा १-१२) का लागि सन्चालन र व्यवस्थापन बापत एकमुष्ठ अनुदान (SIP निर्माण/अद्यावधिक, शिक्षण सिकाई सामग्री, कम्तिमा १/१ सेट पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिका, Book	८,०००	८,०००	८,०००	८,०००	८,०००		५००	१६	१६	१६	१६	१६

Corner, इन्टरनेट सुबिधा, सुद्ध पिउने पानी, बिद्धुत महशुल, आदि)											
माद्यमिक बिद्यालय (कक्षा १-१२) का लागि एकमुष्ठ अनुदान (SIP निर्माण/अद्यावधिक, SMC का सदस्यहरूको क्षमता विकास, अभिभावक शिक्षा, अतिरिक्त क्रियाकलाप, सामाजिक परीक्षण, EMIS व्यवस्थापन, School report card विकास र प्रयोग, School bulletin प्रकाशन, आदिका लागि)	१,१२०	१,१२०	१,१२०	१,१२०	१,१२०		७०	१६	१६	१६	१६	१६
माध्यमिक बिद्यालय (कक्षा १-१०) सन्चालित परम्परागत धार्मिक बिध्यालयहरुः गुरुकुल/आश्रम, गुम्बा र मदरसाका लागि बजेट अनुदान	-	-	-	-	-		१२००	०	०	०	०	०
माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरण अनुदान	३५२	३५२	३५२	३५२	३५२		०.७९	४४३	४४३	४४३	४४३	४४३

माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) का लागि पाठ्यपुस्तक खरिब र बितरण अनुदान (पाठ्यपुस्तकको सङ्ख्या पाठ्यक्रम ढाँचाले तोके अनुसार हुने)	२८४	२८४	२८४	२८४	२८४		०.९९	२८७	२८७	२८७	२८७	२८७
माध्यमिक तहका बिद्यार्थीहरूमध्ये (कक्षा ९-१०) अतिबिपन्न छात्रवृत्ति (Pro-poor targeted Scholarship) का लागि छनौट भएका बिद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण	२९२	३४६	३७२	३९९	४२५		६	४९	५८	६२	६६	७१
माध्यमिक तहका बिद्यार्थीहरूमध्ये (कक्षा ११-१२) अतिबिपन्न छात्रवृत्ति (Pro-poor targeted Scholarship) का लागि छनौट भएका बिद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति वितरण	३४४	३७३	४०२	४३१	४५९		१०	३४	३७	४०	४३	४६
कक्षा ९-१२ का छात्राहरूलाई Sanitary Pad बितरण बापतको बजेट अनुदान	४०१	४५१	४८०	४७५	४९१		१.३५	२९७	३३४	३५६	३५२	३६४

माध्यमिक बिद्यालय तहमा पुस्तकालय स्थापना र सन्चालन बजेट अनुदान	५६०	७८४	१,००८	१,१२०	१,२३२		७००	१	१	१	२	२
माध्यमिक बिद्यालय तहमा बिज्ञान प्रयोगशाला स्थापना र सन्चालन बजेट अनुदान	५६०	७८४	१,००८	१,१२०	१,२३२		७००	१	१	१	२	२
ध्यमिक बिद्यालय तहमा ICT प्रयोगशाला स्थापना, सिकाई सामग्री र सन्चालन बजेट अनुदान	५६०	७८४	१,००८	१,१२०	१,२३२		७००	१	१	१	२	२
नमूना बिद्यालय कार्यक्रम छनौटमा परेका माध्यमिक बिद्यालयमा भौतिक विकास कार्यक्रम बजेट अनुदान	–	–	–	–	–		५०००	०	०	०	०	०
नमूना बिद्यालय कार्यक्रम छनौटमा परेका माध्यमिक बिद्यालयमा Master Plan कार्यान्वयन (पुस्तकालय व्यवस्थापन, ICT र बिज्ञान प्रयोगशाला, समाग्री र किट्सहरू, आदि) का लागि बजेट अनुदान	–	–	–	–	–		१६६७	०	०	०	०	०

प्र.अ.हरूकालागि कार्य सम्पन्नका आधारमा प्रोत्साहन र नमूना बिद्यालय कार्यक्रम सन्चालन भएका बिद्यालयमा कार्य सम्पन्नका आधारमा नियुक्त भएका शिक्षकहरुका लागि प्रोत्साहन बजेट अनुदान	-	-	-	-	-		१५	०	०	०	०	०
सबै प्रकारका छात्रबास सन्चालन बापत बजेट अनुदान	-	-	-	-	-		२८ ८	०	०	०	०	०
कक्षा ९-१२ मा प्राबिधिक धार सन्चालन भएका बिद्यालयमा कार्यरत शिक्षक, प्रशिक र सहायक प्रशिकका लागि तलब र भत्ता बापतको बजेट अनुदान	-	-	-	-	-		७५ ६	०	०	०	०	०
कक्षा ९-१२ मा प्राबिधिक धार सन्चालन भएका बिद्यालयमा प्रत्ति बिद्यार्थी सिकाई सामग्री, प्रयोगशाला सहयोग, औजार/सामग्री, प्रयोगात्मक सामग्री, OJT र सन्चालन खर्च बापतको बजेट अनुदान	१,३५०	१,३५ ०	१,३५ ०	१,३५०	१,३५०		१५	९०	९०	९०	९०	९०

कक्षा ९-१२ मा प्राबिधिक धार सन्चालन भएका बिद्यालयमा प्रयोगशाला स्थापना, औजार/सामग्री खरिद र व्यवस्थापन बापतको बजेट अनुदान	–	–	–	–	–		३००	०	०	०	०	०
तपाइको पालिकाबाट थप गर्न चाहेका कार्यक्रमहरु:												
माध्यमिक तहको जम्मा बजेट (लाखमा)												

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्र स	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	पाठ्यपुस्तक निशुल्क वितरण (१२-९)							संघ	
२	निःशुल्क माध्यामिक शिक्षा कार्यान्वयनका लागि कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण							गाउँपालिका	
३	विद्यार्थी भर्ना तथा अभिभावक अन्तर्क्रिया	५००	१००	१००	१००	१००	५००	गाउँपालिका	
४	प्राविधिक तथा व्यबसायिक धारका विद्यालयहरुको स्थापना							संघिय सरकार	
५	शिक्षक तालिम/ पुनताजगि तालिम सञ्चालन							प्रदेश, गाउँपालिका	
६	बिषयगत दरबन्दी निर्धारण र वितरण विद्यार्थीको अनुपातमा	५००	२५०			२५०		गाउँपालिका	
७	विद्यालयको सुपरिबेक्षण तथा शिक्षक पेशागत सहयोग	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	गाउँपालिका	
८	आवासिय विद्यालय स्थापना							प्रदेश	

९	प्रयोगशालाको निर्माण तथा व्यबस्थापन	३२५०	६५०	६५०	६५०	६५०	६५०	संघ तथा प्रदेश सरकार	
१०	प्र.अ,. शिक्षक तथा बि.व्य.स.का लागि तालिम	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
११	आवश्यकता अनुसार विद्यालयका भौतिक पूर्वाधार विकास	७करोड ९० लाख	१ करोड ५८ लाख	१ करोड ५८ लाख	१ करोड ५८ लाख	१ करोड ५८ लाख	१ करोड ५८ लाख	संघिय सरकार, प्रदेश सरकार र गैरसकारी संस्था	
१२	आइ.सी.टी जडान तथा प्रयोग	६५००	१३००	१३००	१३००	१३००	१३००	संघ प्रदेश र स्थानीय तह	
१३	घुम्ति शिक्षकको व्यबस्था	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
१४	भौतिक संरचनाको मर्मत सम्भार	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	गाउँपालिका	
१५	छात्रबृत्तिको व्यबस्था							संघिय सरकार	
१६	माध्यामिक तहले सञ्चालन गर्ने परीक्षा थप व्यवस्थित							गाउँपालिका	

१७	सिर्जनात्मक क्रियाकलापका लागि विद्यालयहरुलाई प्रस्ताव माग र कामका आधारमा	२५००	५००	५००	५००	५००	५००		
१८	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ कार्यान्वयन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
१९	विद्यालयलाई प्रकोप संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिमा शिक्षण सिकाइ	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
२०	नतिजाप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाइ कार्यसम्पादन र नजितामा आधारित प्रोत्साहन अनुदान	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
२१	उत्कृष्ठ नतिजा हासिल गराउने शिक्षक तथा विद्यालयलाई सम्मान कार्यक्रम	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
२२	अपुग शिक्षक दरबन्दीलाई क्रमश गाउँ/प्रदेश स्वयंसेवक शिक्षक व्यवस्था	३६००	१२००	१२००	१२००			प्रदेश सरकार, गाउँपालिका र अन्य गैरसरकारी संस्था	

३.४ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा

परिचयः

''शिक्षा विकासको ढोका भने प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा विकासको मुल ढोका हो '' UNESCO *''Give me a fish and I eat for a day,Teach to fish I eat for a life time.''*

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास आजको आवश्यकता हो। शिक्षा उत्पादन सँग जोडी प्रयोगात्मक कार्यको माध्यमबाट ज्ञान हासिल गरि श्रम बजारमा विक्ने नागरिक उत्पादन गर्ने काम प्राविधिक शिक्षाले गर्दछ। यसका अतिरिक्त यो शिक्षा समाज र समग्र मुलुकको समृद्धिसँग जोडिएको हुन्छ। त्यसैले पनि हाम्रो जस्तो बसि बसि खानलाई पढ्नु पर्छ भन्ने मानसिकता बोकेका समाजमा गरिखाने शिक्षालाई प्राथमिकता दिएर कार्यान्वयन नगर्दा सम्म मुलुकको समुन्नति सम्भव देखिदैन। सरकारले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास र विस्तारलाई उच्च प्राथमिकता राखेर स्थानीय तह सम्म यसको पहुँच विस्तार गरि सिपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरेर स्वदेशमै रोजगारीको विकास गराउन सहयोग गर्नु पर्दछ।

नेपालको सन्दर्भमा प्राचिन काल देखि नै अनौपचारिक रुपमा सिकेका सिपलाई उपयोग गर्दै व्यवसाय गरेको पाइन्छ। तर उक्त कुराहरु बढ्नुको साटो घट्दो क्रममा रहेको देखिन्छ। लिल्छिवि काल, मल्लकाल तथा राणाकालमा विभिन्न कार्य गर्दै विदेशमा समेत नेपालमा उत्पादित सामग्री व्यापकता तथा तालिम लिन समेत विदेश पठाउने कार्य गरेको थियो। राणाकालिन तथा शाहकालिन समयमा पनि कालिगडी व्यवसायले व्यापकता पाएको र वेलायतबाट कालीगडहरु झिकाइ नेपालीहरुलाई डकर्मी, सिकर्मी जस्ता तालिमहरु दिइएको थियो। औपचारिक रुपमा स्थापित प्राविधिक तथा व्यावसिक शिक्षाको सुरुववात विस १९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय हाल इन्जिनियरिङ्ग कलेज बाट भएको थियो। नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई जीवन उपयोगी बनाउने उदेश्यले विद्यालय तहमा व्यावसायिक सिप र ज्ञान सिकाउने प्रयास विस २००४ साल देखि नै सुरु भएको हो।

कुनै पनि मुलुकले आफ्नो स्रोत साधनको समुचित उपयोग प्रयोग गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न सक्दैन भने त्यो मुलुकले युग सुहाउदो आफुलाई बदल्न सक्दैन। अतः यसका लागि शिक्षालाई सिपसँग, सिपलाई रोजगारी र उत्पादन सँग र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक छ। विद्यालय शिक्षाको अन्तिम तह माध्यामिक तहको शिक्षाले

नागरिकलाई जीवन निर्वाह गरेर खाने सक्ने आधारभूत व्यावसायिक सिप र दक्षता सहितको श्रम शिक्षा दिन जरुरी छ। माध्यामिक तहको शिक्षाको उत्पादन कम्तिमा पनि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित व्यावसायिक र उद्यमशिलताको माध्यमबाट श्रम गरेर जीवनयापन र आय आर्जनमा संलग्न भइ आत्म निर्भर र स्वाबलम्बी बन्न सक्ने हुनुपर्छ। यसै कुरालाई मध्येनजर राखि माध्यामिक तह कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धारको पठापाठन सुरु गररिएको भए तापनि कक्षा ९ मा प्राविधिक धारमा विद्यार्थी भर्ना गर्दा गुणस्तर भन्दा पहुँच लाई प्राथमिकता दिने गरि कोर्स डिजाइन गरिएको र कक्षा बढ्दै जादा बिज्ञान कोर्सलाई थप गरिएको कारण कठिनाइ स्तर बढेकाले प्राविधिक धार पुरा गर्ने विद्यार्थीको दर न्युन रहेको छ। अहिलेको मुलुकमा जनसङख्याको २८.६ प्रतिशत बहुआयामिक गरिबीको मारमा परेका छन। यसको प्रमुख कारण देशमा उपलब्ध मानव संशाधनको व्यवस्थापन र विकासका लागि योजनाबद्ध रुपमा काम हुन नसक्नुलाई लिन सकिन्छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले श्रम बजारको आवश्यकताको आधारमा सिप नक्साङ्कन गरि तोकिएको मापदण्डको आधारमा सबै स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरुको स्थापना गरिनेछ भन्ने कुरा अघि सारेको छ। त्यसरी नै प्रत्येक प्रदेशमा कम्तिमा एउटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासका विषयगत प्रयोगशाला सहितका अनुसन्धानशालाहरु स्थापना गरिनेछ भनि उक्त नीतिमा उल्लेख गरिएको छ। नेपालको आवधिक योजनाहरुले पनि निजी क्षेत्र, गैर सरकारी क्षेत्र, स्थानीय निकाय र विकास साझेदारहरसँगको सहकार्यमा शिक्षा र तालिमका अवसरहरु विस्तार गर्ने रणनीति लिइएको पाइन्छ। जीवनोपयोगी शिक्षा र सिपमूलक तालिमलाई मानविय क्षमता र दक्षता अभिबृद्धि गर्ने सामाजिक तथा आर्थीक रुपान्तरणको आधारशिला मानिएको छ। राष्ट्रिय योजना आयोगले मुलुकलाई राष्ट्रिय श्रम बजारलाई लक्षित गरि प्राविधिक शिक्षा तथा तालिमका कार्यक्रमहरुको विस्तार गरि आवश्यकता भएका इन्सिच्युटहरु खोल्ने, शिक्षालय, तालिमकेन्द्रहरु स्थापना गरि कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने नीति अख्तियार गरेको छ। प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरुमा द्धन्द्ध पिडित, सहिद परिवार, पछाडी पारिएका वर्ग, आदिवासी, जनजाती, मुसलमान, महिला र पिछडिएका क्षेत्रलाई प्राथमिकता राखी प्राविधिक शिक्षा र घुम्ति तालिमहरु सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम राज्यले अगाडी सारेको छ।

३.४.१ वर्तमान अवस्थाः

नेपालको संविधान धारा ३० मा रोजगारीको हक अन्तर्गत प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था यस्तै धारा ५१ मा शिक्षालाई वैज्ञानिक प्राविधिक,व्यवसायिक,सीपमूलक,रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम प्रतिस्पर्धी नैतिक एवम राष्ट्रपति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने,यस्तै शिक्षा २०२८ (संशोधनसहित) ले विद्यालय शिक्षालाई प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म परिभाषित गरी माध्यमिक शिक्षा ९-१२ मा प्राविधिक र व्यवसायिक धारको व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रीय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले श्रमप्रतिको सम्मान एवं सकारात्मक सोच भएका रोजगार तथा स्वरोजगार उन्मुख उत्पादनमुखी,उद्यमशील र सीपयुक्त नागरिक तयार गर्ने भन्ने उद्देश्य राखी थप एक वर्ष अवधिको प्राविधिक र व्यवसायिक धार तर्फ व्यवहारिक अभ्यास व्यवस्था गरेको छ। विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा संचालन निर्देशिका २०६९ (दोस्रो संशोधन) कार्यमुलक,व्यवहारिक प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।पन्ध्रौं योजनाले पनि शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभुत गरी आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य र निःशुल्क गर्ने र शिक्षालाई रोजगारीमूलक बनाउने सिपमुलक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार गरी लगानीमा वृद्धि गरी प्राविधिक शिक्षालाई हरेक स्थानीय तहसम्म सर्वसुलभ गराउने कुरामा जोड दिएको छ। नेपालमा हाल विभिन्न १२ वटा विषयगत मन्त्रालयहरुले प्राविधिक शिक्षा र सिपमूलक तालिमसँग सम्बन्धित रोजगारमूलक तथा स्वरोजगार सिर्जना गर्ने कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएका छन। जसमध्ये पनि ६ ओटा मन्त्रालयहरु (कृषि तथा पशपन्छि विकास, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, श्रम तथा रोजगार र उद्योग तथा वाणिज्य) ले मुख्यरुपमा प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेको देखिन्छ। यसरी नै शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको २०७८ को तथ्याङ्कको आधारमा भन्नुपर्दा टि एस एल सि कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको सङख्या डिप्लोमा तहको कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको संख्या ६१८ रहेको छ।

देशको विकासका निम्ति प्राविधिक शिक्षा अनिवार्य र अपरिहार्य छ । समृद्ध गाउँ सुखी गाउँवासी वनाउन विद्यालय तह देखि नै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन गर्नुपर्दछ । प्राविधिक ज्ञान सिक्ने आधार शिक्षा आजको आवश्यकता हो अबको शिक्षा गरेर खाने शिक्षा हो, त्यसैले विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अपरिहार्य आवश्यकता रहेको छ ।

चुनौतीहरु

- ❖ अवधारणात्मक अस्पष्टताट :- कामको संसारमा जानेकी प्रायोगिक कोर्समा जानुपर्ने स्पष्ट हुनुपर्ने ।
- ❖ **पहुँच र समता** :- एउटा मात्र प्राविधिक शिक्षालयले सवैलाई लाई पायक पर्दैन अन्य पनि आवश्यक पर्छ ।
- ❖ **गुणस्तर** :- विद्यालय विस्तारमा मात्र जोड दिईएको तर गुणस्तर बृद्धिमा कम ध्यान दिने गरेको
- ❖ **क्षमता** :- व्यक्ति संस्था र पद्धतिको विकास तर्फ कम ध्यान गई क्षमता विकासका कार्यक्रकमहरुको न्यूनता ।
- ❖ **पाठ्यक्रम** :- पाठ्यक्रम वोझिलो हुनु , पाठ्यपुस्तक नहुनु ।
- ❖ शिक्षणको माध्यम अंग्रेजी हुदा अप्ठेरो ।
- ❖ विद्यार्थी मूल्यांकनमा on the job training को व्यवस्था कमजोर हुनु ।
- ❖ शिक्षक व्यवस्थापनको समस्या ।
- ❖ कमजोर अनुगमन मूल्यांकन प्रणालीको/technical audit नहुनु ।
- ❖ श्रोत व्यवस्थापन र दिगोपनाको विकास गर्न ।
- ❖ आकर्षण कम
- ❖ लगानीको अभिबृद्धि गर्न।
- ❖ अध्ययन अनुसन्धानको कार्यमा लाग्न।
- ❖ स्थानीय आवश्यकता र सम्भावना अनुकुलको पाठ्यक्रम तथा विषयवस्तु शिक्षण गर्न ।

३.४.२ उदेश्य

- सुर्मा गाउँपालिका क्षेत्रमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा मार्फत सिपयुक्त स्वरोजगार र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा मार्फत शैक्षिक बेरोजगार न्यूनीकरण गर्नु
- दक्ष प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नु
- प्राविधिक शिक्षालाई थप प्रभावकारी, गुणस्तरीय, सहज, समावेशी, समतामूलक र पहुँच योग्य बनाउनु
- विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षाको थप विस्तार गर्नु

३.४.३ रणनीतिहरु

- On-the-job training लाई उधम सिलता सँग जोड्ने ।
- पाठ्यक्रम पुनरावलोकन गरी समसामयिक बनाउँदै एकरुपता कायम गर्ने
- प्रभावकारी अनुगमन र सहयोग प्रणालीको विकास गर्ने सबै निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यको संस्कृति विकास गर्ने
- विद्यालय नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालय स्थापना गर्ने र गुणात्मकता मा बढी ध्यान दिने
- प्राविधिक शिक्षाको लागि बजेट विनियोजनमा बढोत्तरी गर्ने ।
- प्राविधिक शिक्षामा अवसर दिन पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष अवसर दिने नीति अवलम्बन गर्ने ।
- सुविधासम्पन्न प्रविधियुक्त विषयगत प्रयोगशाला सहितका अनुसन्धानशाला निर्माण गर्ने ।
- प्रयोगात्मक पक्षलाई बढी जोड दिनका लागि आवश्यक सामग्री तथा उपकरणहरूको व्यवस्था गर्ने ।
- सुविधासम्पन्न प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालनका का साथै फिल्डका कार्यमा जोड दिने ।
- अपायक विद्यार्थीहरुका लागि सुविधासम्पन्न छात्रावासको व्यवस्था गर्ने ।
- शैक्षिक सहुलियतको लागि छात्रवृत्ति तथा व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गर्ने ।
- प्रशिक्षक तथा सहायक प्रशिक्षकको क्षमता अभिबृद्धिको लागि तालिम तथा प्रशिक्षण व्यवस्था गर्ने ।

- उत्पादित जनशक्तिलाई रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने ।
- प्राविधिक शिक्षामा सबैको अवसर प्रदान गर्ने ।
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका लागि सरोकारवालाहरूको सहभागिता र स्थानीय सरकारको अपनत्व लगानी वृद्धि गर्ने

३.४.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलव्धी :-

देश र समाजको सम्वृद्धिमा योगदान गर्नसक्ने आधारभूत र मध्यम स्तरीय रोजगारमूलक र सिपमूलक प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन हुने ।

नतिजा

- On-the-job training लाई उधमसिलता सँग जोडिएको हुनेछ ।
- पाठ्यक्रम पुनरावलोकन गरी समसामयिक बनाउँदै एकरुपता कायम भएको हुनेछ
- प्रभावकारी अनुगमन र सहयोग प्रणालीको विकास गर्ने सबै निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यको संस्कृति विकास भएको हुनेछ
- विद्यालय नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालय स्थापना गर्न र गुणात्मकता मा बढी ध्यान जानेछ ।
- यस गाउँपालिकाबाट उत्पादित जनशक्ती दक्ष र गुणस्तरीय जनशक्ति भएको हुनेछ।
- प्राविधिक शिक्षामा सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता वृद्धि भएको हुनेछ ।
- प्राविधिक शिक्षाको लागि उपयुक्त सुविधा सम्पन्न प्रयोगशाला तथा कक्षाकोठा निर्माण भएको हुनेछ।
- प्राविधिक शिक्षामा गाउँपालिकाको लगानी वृद्धि भएको हुनेछ ।
- तालिम प्राप्त प्रशिक्षक तथा शिक्षकको व्यवस्था भएको हुनेछ ।
- प्राविधिक शिक्षामा थप अन्य विधा विस्तार भएको हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन	पटक			१			१		
२	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालहरुको भौतिक पूर्वाधार विकास	पटक								
३	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना, सञ्चालन तथा नियमन	पटक								
४	शिक्षक व्यवस्थापन									
५	छात्रवृत्ति कार्यक्रम									
६	स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरुको पहिचान, प्रमाणिकरण र प्रवर्द्धन कार्यक्रम	जना								
७	छोटा अवधिका सिपमूलक तालिम सञ्चालन	जना	१०	१०	१०	१०	१०	५०		
८	वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सिपको खोजि र उपयोग	बडा								वडागत विवरण तयार गर्ने
९	आर्थिक रुपमा पछाडि परेका सिमान्तकृत, दलित अपाङ्गता, महिला जनजाती विद्यार्थीका	जना	१	१	१	१	१	५		

	लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सृजना गर्ने									
१०	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको लागि छात्रावास निर्माण	वटा	१				१			
११	शिक्षालय तथा विद्यालयको अनुगमन र नियमन	पटक								

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन							प्रदेश र संघिय सरकार	
२	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालहरुको भौतिक पूर्वाधार विकास							प्रदेश र संघिय सरकार	
३	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना, सञ्चालन तथा नियमन							प्रदेश र संघिय सरकार	
४	शिक्षक व्यवस्थापन							प्रदेश र संघिय सरकार	
५	छात्रवृत्ति कार्यक्रम							स्थानीय सरकार	

६	स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरुको पहिचान, प्रमाणिकरण र प्रवर्द्धन कार्यक्रम							स्थानीय सरकार र अन्य संघ संस्था	
७	छोटा अवधिका सिपमूलक तालिम सञ्चालन							स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार, अन्य संघ संस्था उद्यम शाखा	
८	वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सिपको खोजि र उपयोग							स्थानीय सरकार	
९	आर्थिक रुपमा पछाडि परेका सिमान्तकृत, दलित अपाङ्गता, महिला जनजाती विद्यार्थीका लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सृजना गर्ने							स्थानीय सकार	
१०	प्राविधारको विद्यालयमा अध्ययरत विद्यार्थीको लागि छात्रवास							संघिय, प्रदेश र स्थानीय सरकार	
११	अनुगमान तथा नियमन							स्थानीय सरकार	

परिच्छेद ४

अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरुः

४.१ शैक्षिक समता र समावेशीकरणः

४.१.१ परिचय

मानवजाति सामान्य रुपमा हेर्दा समान देखिएता पनि मानिसको खा गाउँपालिकान, सहनसहन, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक रुपमा एक अर्कामा असमान छन। मानिस शारीरिक बनावटको आधारमा एउटै भए पनि मानिस मानिस विच कुनै र कुनै रुपमा फरक हुदै आएको छ। जसरी बाहिरिए रुपमा फरक छन त्यसै गरि मानवमा हुने रुचि, स्वभाव, क्षमता र सम्भावनाका हिसाबले पनि मानिसहरु एक अर्कामा हुवहु मिल्दैनन। सबै किसिमका मानिसहरुलाई एकिकृत गरि शिक्षाको माध्यमबाट हेरचाह एवम सबैमा समान पहुच अभिवृद्धि गरि साझा आवश्यकताहरुलाई सम्बोधन गर्न शिक्षाको आवश्यकता पर्दछ।

नेपाल विविधतामा एकतायुक्त मुलुक हो। विभिन्न किसिमका भाषाभाषि, साँस्कृतिक तथा जातिगत समुदायहरुको बसोवास छ। सम्पूर्ण समुदाय समान किसिमले अगाडि बढ्न विभिन्न प्रयास भएता पनि समान रुपमा विकास हुन सक्दैन। भौगोलिक क्षेत्रगत आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ। त्यस्तै विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरुमा शिक्षाको पहुँच पुर्याइ सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ।

विविध विविधता भएको समाज परिवर्तन गर्न विविधताको पहिचान दिनु, सम्मान गर्नु, व्यक्तिगत विविधतालाई कदर गरि विविधतालाई प्रोत्साहित गर्नु आवश्यक छ। बालबालिकामा भएका भिन्नताले पहुच, सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सिर्जना गरि समता कायम गर्नु आवश्यक छ। यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सिर्जना नगरि अवसर असमान हुनका कारण पहिचान गरि तिनलाई समान वनाउन विशेष तथा थप प्रवन्ध गर्नु पर्दछ। समता अभिबृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएकव र महत्व महशुस गराउन सक्नु पर्दछ। यस प्रकार शिक्षामा विविधता, समता र समावेशिताको प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ। यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ।

यस परिच्छेदमा यस सुर्मा गाउँपालिकाका सबै नागरिकहरुलाई शैक्षिक समता र समावेशिकरणको वातावरण सुनिश्चित गरि शिक्षामा सबैको सहज पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइका लागि विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा हाल सम्मका कार्यहरुको सङ्क्षिप्त समीक्षा गरि त्यसमा देखिएका अन्तरहरुका आधारमा चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ। यसमा देखिएका चुनौतीहरु हटाइ शिक्षामा सबैको सहज पहुँच,सहभागिता तथा सिकाइका लागि समतामूलक परिवेश कायम गर्नका लागि अपनाइएका रणनीति तथा क्रियाकलापहरु समेत उल्लेख गरिएको छ।

४.१.२ वर्तमान अवस्थाः

नेपालको शिक्षामा वालिका तथा महिलाहरु र अपाङ्गता भएकाहरुको लागि केहि विशेष प्रबन्ध स्वरुप वि.स. २००४ सालमा छात्राहरुका लागिछुट्टै विद्यालय पद्यकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि.स. २०२१ मा ल्याबोरेटरी स्कुलमा दृष्टिविहिन बालबालिकाका लागि एकिकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भइ हाल सम्म सञ्चालित छ। त्यसैगरि विस २०२६ सालमा खगेन्द्र बहादुर बस्नेतको अगुवाइमा सुरु भएको नेपाल अपाङ्ग अन्ध संघ नवजीवन गृहले अपाङ्गताहरुका लागि आवासिय व्यवस्था व्यवस्था सुरु गरेकोमा २०३१ साल देखि महिलाहरुका लागि पनि खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रको रुपमा स्थापित भइ हाल काठमान्डौको जोरपाटीमा सञ्चालन भइ रहेको छ। शिक्षा

ऐन २०२८ अनुरुप २०३० सालमा विशेष शिक्षा परिषद गठन भइ अपाङ्गता भएकाहरुको शिक्षाका लागि सरकारबाट औपचारिक रुपमा थालनी भएको पाइन्छ। राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग २०४९ अनुसार योजना वद्धरुपमा आर्थिक, सामाजिक, भाषिक, लैङ्गिक तथा भौगोलिक कारणले वञ्चितिकरणमा परेका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिगा अभिबृद्धि गर्ने प्रयास गरिएको थियो।

समतामुलक एवम समावेशी शिक्षाका लागि नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समातामूलक अवसर सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र सङ्घिय प्रामाणिक नियमहरु सन् १९९३, एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको दशक सन् १९९३-२००२, साल्कामान्का घोषणा सन् १९९४, तथा महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने महासन्धि १९७९ तथा संयुक्त राष्ट्र संघिय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि सन् २००६ आदिमा प्रतिबद्धता जनाएको छ। यी सम्पूर्ण महासन्धि एवम घोषणापत्रहरुले अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगाएत विशेष शिक्षाको आवश्यकता भएका सबैलाई शिक्षाको राष्ट्रिय कार्यक्रमको मूलधारमा समावेश गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएका छन। विशेषगरि संयुक्त राष्ट्र संघिय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, सन २००६ को धारा २४ले अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिका संगै समान आधारमा समावेशी शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ। यस मान्यतालाई नेपाल सरकारले पनि स्वीकार गरि उक्त अन्तराष्ट्रिय महासन्धिमा हस्ताक्षर गरि अनुमोदन गरिसकेको छ।

खासगरि सबैका लागि शिक्षाको डकार घोषणापत्र र नेपालले बनाइएको राष्ट्रिय कार्य योजनाले विभिन्न कारणले शिक्षाको पहुँचभन्दा बाहिर रहेका बालबालिकाहरुलाई शिक्षामा समावेश गर्नका लागि समावेशीकरणको अवधारणा सहित पहुँच विस्तारमा जोड दिइ छात्रवृत्ती लगाएतका प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुको साथै महिला शिक्षक नियुक्तिबाट प्रारम्भ भएको आरक्षणलाई कानुनी मान्यता सहित महिला, जनजाती, दलित, मधेशी र दुर्गम क्षेत्रका लागि शिक्षक नियुक्तिमा निश्चित आरक्षणको व्यवस्था भएको छ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ। संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा लिदै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थीक रुपले विपन्न नागरिकले कानुन बमोजिम निशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ र नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुनेछ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभपबृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरु तय गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्ति व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि ऐन २०७४ र अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा नियमावली २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रुपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिदिए बमोजिमका शैक्षिक संस्था द्वारा निःशुल्क रुपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ।

विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचकसहितको एकिकृत समता रणनीति २०७१ कार्यान्वयनबाट बहुवञ्चितीकरणमा परेका बालबालिकाहरुलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ। मुलुकमा बहुदलिय संसदिय व्यवस्थाको पुनर्वाहाली भए पछि शिक्षामा केहि हद सम्म लगानीको वृद्धि भयो। विद्यालय शिक्षामा छात्रा र दलित समुहको सहभागिता अभिबृद्धिको लागि छात्रबृत्तीको व्यवस्था गरियो। आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना अन्तर्गत सञ्चालन भएको छात्रवृत्ती कार्यक्रमले विद्यालय तहमा छात्रा लगाएत अन्य समुहको भर्ना दर उल्लेख्य रुपमा बढेको अवस्था छ। अहिलेको आवश्यकता भनेको छात्राहरु र दलितहरु मध्ये पनि विपन्न समुहलाई छनोट गरि कहङ्गी समेतलाई मध्येनजर गरि छात्रवृत्ती रकम दिनुपर्ने देखिन्छ। यसका अतिरिक्त अपाङ्गता भएका विद्यार्थी लोपोन्मुख र सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थी, गरीब

तथा विपन्न विद्यार्थी, द्धन्द्ध पिडित विद्यार्थी र सहिदका परिवारका विद्यार्थीका निम्ति यस्तो छात्रवृत्तीको व्यवस्था गरिएको छ। अनाथको अभिभावकत्वको

देशमा सङ्घियताको कार्यान्वयन सँगसँगै कतिपय प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारहरुले विपन्न समुदाय र छात्राहरुको लागि छात्रवृत्तीको व्यवस्था गरिएको देखिन्छ। यस सुर्मा गाउँपालिकाले आ.व. २०८०।०८१ देखि उच्च शिक्षा अन्तर्गत मेडिकल साइन्स अध्ययनको लागि छात्रबृत्तीको व्यवस्था गरेको छ।

सुर्मा गाउँपालिकामा प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म अध्ययन गर्ने विभिन्न किसिमको अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरु अध्यापन गरिरहेका भएता पनि शैक्षिक तथ्याङ्क प्रणालीमा नराखिएको पाइयो। बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क कति रहेको र कुन किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु छन पहिचान हुन सकेको छैन। सुर्मा गाउँपालिकाको शैक्षिक तथ्याङ्क २०७९ अनुसार आधारभूत तह देखि माध्यामिक तह सम्म दलित विद्यार्थीको सङख्या जना र छात्र सङख्या छात्रा सङ्ख्या रहेको देखिन्छ। ब्राहमण\श्रेत्री विद्यार्थीहरुको सङख्या ....रहेको छ जसमा छात्र ....र छात्रा ....रहेका छन।

समतामूलक किसिमले सबै प्रकारका विद्यार्थीहरुको शिक्षामा पहुँच अभिबृद्धिका लागि गाउँपालिकाले हरेक वर्ष विभिन्न किसिमका छात्रबृत्तीहरु प्रदान गरेको अवस्था छ। शैक्षिक सत्रको अभिलेख हेर्दा आधारभूततहमा छात्रा छात्रबृत्ति ....जनालाई दलित छात्रबृत्ति ....जनालाई अपाङ्ग छात्रबृत्ति.................जनालाई प्रदान गरेको देखिन्छ। प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने तर्फ ....विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको छ।

बालबालिकाहरुलाई समावेशी तथा विशेष शिक्षा प्रदान गर्नका लागि अपाङ्गगता भएका बालबालिकालाई शैक्षिक अवसर प्रदान गर्ने क्रममा घरपरिवार, समुदाय र विद्यालयहरुवाट उचित सहयोग र सकारात्मक सोचको प्रवर्धन गर्नु, अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरुको सामाजिक समावेशिकरणमा अपेक्षित सुधार गर्नु,विशेष शिक्षा मार्फत गुणस्तरिय जीवनयापन र आत्मनिर्भर गराउने कार्यमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु, अपाङगताको प्रकृतिका आधारमा बालबालिकाका निम्ति सहज पहुँच पुग्ने गरि विशेष प्रकारका शिक्षालय स्थापना र सञ्चालन गर्नु, दृष्टिविहिन बालबालिकाहरुका लागि आवश्यक ब्रेललिपिका पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री एवम सुस्तश्रवण भएका बालबालिकाहरुका लागि साङ्केतिक भाषाको सिप दिने शिक्षकको व्यवस्थापन गर्न,विशेष शिक्षाका आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको उत्पादन र व्यवस्थापन गर्नु, विविध प्रकारका बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क तथा सूचना संकलन गर्नु, समावेशी तथा विशेष शिक्षा अनुकुल मूल्याङ्कन प्रणाली र सिकाइ व्यवस्थापनका लागि खोज, अनुसन्धान र अभ्यास हुनु, समाजमा विद्यमान कुरीति र कुप्रथाका कारण समावेशी किसिमको सामाजिक संरचना स्थापना गर्नु आदि जस्ता चुनौतीहरु विशेष तथा समावेशी शिक्षाको क्षेत्रमा प्रमुखरुपमा रहेका छन।

४.१.३ लक्ष्य तथा उदेश्यहरुः

१. महिला,दलित, पिछडिएका समुदाय अपाङ्गता भएका, आर्थिक रुपले विपन्न, द्धन्द्ध प्रभावित तथा सामाजिक आर्थिक कारणले अवसरबाट वञ्चितमा परेका व्यक्तिहरुलाइ शिक्षाको पहुच पुर्यानु।

२. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने वातावरण कायम गर्नु।

३. लक्षित समुहका बालबालिकाहरुको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।

४. विविधता, समता एवम समावेशी शिक्षाका मूल्य. मान्यता अनुकुल गुणस्तरिय सेवा प्रवाह गर्ने जनसक्तिहरुको पेशागत दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरुलाई जवाफदेहि बनाउनु।

५. पाठ्यक्रम,पाठ्यसामग्री, शिक्षण प्रक्रिया लगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता समता तथा समावेशिता अभिबृद्धि गरि विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु।

४.१.४ रणनीतिहरुः

१. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरुमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरि विशेष लक्षित समुहका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षा उपलब्ध गराइने छ।

२. पछाडी परेका समुदाय तथा दलित र अपाङ्गता भएका सबै बालालिकालाई विद्यालयमा पहुँच पुर्याउन आवश्यकता अनुसार शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।

३. विद्यालयमा दिवा खाजासहित स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको प्रबन्ध तथा किशोरीहरु लक्षित महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा प्रदान गरिनेछ।

४. आधारभूत तहमा स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट स्थानीय भाषा, संस्कृति. भूगोल. इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गरि सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आवद्ध गरिनेछ।

५. औपचारिक विद्यालय शिक्षाबाट वञ्चितीमा परेका लक्षित समुहका बालबालिकाहरुको शिक्षा पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र औपचारिक विद्यालयहरुलाई सहभागी गरिनेछ।

६. सबै प्रकारका बालवालिकामा उपयुक्त क्षमता विकास हुने गरि औपचारिक, अनौपचारिक खुला तथा दुर शिक्षा र निरन्तर सिकाइको व्यवस्था गर्न सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गरिनेछ।

७. सबै प्रकारका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय तथा शिक्षालयहरुका लागि विभिन्न तहमा भर्ना गरि उनीहरुको शारीरिक, मानसिक, इन्द्रियजन्य र बौद्धिक क्षमताको लेखाजोखा गरिनेछ।

८. अपाङ्गमैत्री शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्न नविनतम सूचना प्रविधिमा आधारित दक्ष मानविय स्रोतको विकास गरिनेछ।

९. गाउँपालिका भित्र निर्माण भइ रहेका विद्यालयका पूर्वाधार र अब निर्माण हुने पूर्वाधारहरुलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउन आवश्यक पहल र समन्वय गरिनेछ।

१०. अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा व्यक्तिहरुको शिक्षा पाउने अधिकार सुनिश्चित आवश्यक पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा श्रव्यदृश्य र सहयोग सामग्रीको विकास र सहज पहुँचका लागि सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ।

११. अपाङ्गता भएका, अशक्त र घरबाट विद्यालय आवतजावत गर्न असमर्थ तर विद्यालयमा अध्ययन गर्न सक्ने बालबालिकाका लागि पायक पर्ने स्थानमा आवश्यकताको आधारमा छात्रावास सहित विशेष विद्यालय स्थापना गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ।

१२. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको अपाङ्गताको अवस्था हेरि अन्य बालबालिकाहरुसँगै बसेर सिक्न पाउने गरि समावेशी शिक्षाको व्यवस्था गर्न भूमिका निर्वाह गरिनेछ।

१३. अपाङ्गताको प्रकृति हेरी विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरुको लागि विशेष शिक्षा अध्ययनकोलागि अभिभावकहरुसँग परामर्श गरी पहल गरिनेछ।

१४. अपाङ्गता भएका तथा पिछडिएका समुदायका बालबालिकालाई शिक्षाको पहुच सुनिश्चित गर्न अभिभावक जनचेतना फैलाउन अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

१५. सुस्त श्रवण भएका बालबालिकालाई साङ्केतिक भाषा तथा दृष्टिविहिन र न्यून दृष्टि भएका बालबालिकाहरुलाई ब्रेललिपिमा मात्र सिमित नगराइ अन्य उपकरणको प्रयोगबाट सिक्न सक्ने सम्भाव्य विकल्पको खोजी गरि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्न सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।

१६. सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाइ विद्यार्थीका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरि विविधता कायम गर्ने छ भने विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद दुर्व्यवहार हेपाई नहुने बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिनेछ।

४.१.५ उपलब्धिहरु, मुख्य मुख्य नतिजाहरु, प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

क) उपलब्धिः

विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरिय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुनेछ।

ख) मुख्य मुख्य नतिजाहरुः

शारीरिक रुपमा कमजोर र सामाजिक रुपमा पछाडि परेका बालबालिकाहरुको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित भएको हुनेछ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारणः

क.स	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
१	शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित हुनाको कारण पहिचान गरि वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको शैक्षिक कार्यक्रम तथा सहायता पद्धती निर्माण	निरन्तर								
२	बालबालिकाको परीक्षण गरि अपाङ्गताको आधारमा वर्गिकरण र अभिलेखिकरण गरि उपयुक्त शिक्षाको प्रवन्ध	निरन्तर								
३	विद्यालय उमेर समुहका सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाइ अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा	प्रत्येक वर्ष १ पटक								
४	बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थी विच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइ मुखि शिक्षण पद्धति कक्षाकोठा सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपाय अवलम्बन									

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		लागत	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	अभिभावक अन्तर्क्रिया तथा सचेतना कार्यक्रम	३००	५०	५०	५०	५०	१००	स्थानीय तथा गैरसरकारी संस्था	
२	अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क संकलन	१००	१००					गाउँपालिका तथा वडा	
३	अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय प्रवेश गराउन प्रोत्साहान	२००	५०	५०	५०	५०		गाउँपालिका	
४	वृहत्तर यौनिक शिक्षा प्रवर्दनको लागि सामग्री व्यवस्थापन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गैर सरकारी संस्था	
५	बृहत्तर यौनिक सुचना केन्द्र व्यवस्थापन सम्बन्धि सम्पर्क व्यक्ति तथा छात्रछात्रा तालिम	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गैर सरकारी संस्था	
६	वयक्तिक शैक्षिक योजना निर्माण								

४.२ दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

दिवाखाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

४.२.१ परिचयः

बालबालिकाको वृद्धि र विकासकालागि खाना अनिवार्य तत्वहो । पोषणयुक्त खाना खाएमात्र स्वस्थ्यजीवनको सुरुवात हुन्छ । विद्यालयमा आएकाबालबालिकाहरूको पोषणयुक्त खाजाव्यवस्थापन गर्न प्रारम्भिकबालविकास देखि कक्षा ६सम्म पढिरहेका विद्यार्थीहरूका लागि नगदमा आधारित दिवाखाजा कार्यक्रम र खाद्यान्नमा आधारित दिवाखाजाकार्यक्रम गरी २ वटा मोडलमा बिद्यालय दिवाखाजा कार्यक्रम संचालनमा रहेको छ । नगदमा आधारित खाजा कार्यक्रमका लागी नेपाल सरकारले बजेटको व्यवस्था गरेको छ भने खाद्यान्नमा आधारित दिवाखाजा कार्यक्रमका लागी बिश्वखाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न सहयोग भईरहेको छ । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधिमन्त्रालय अन्तर्गत रहेको शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट स्थानीय तहमा दिवाखाजाको रकम ससर्त अनुदानका रूपमा निकासा हुन्छ । विद्यालयहरूले स्थानीयतहमा बजेट माग गरी विद्यार्थीहरूलाई खाजा खुवाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ । दिवाखाजा व्यवस्थापनका लागि सङघीय एवम प्रदेश सरकार, स्थानीयतह, विद्यालय, अभिभावक लगायत सबै पक्षको सहयोग एवम समन्वय आवश्यक पर्छ । पोषणयुक्त दिवा खाजाबाट बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकास भई मानव पुंजी विकासमा योगदान पुग्दछ ।

विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण विद्यालय दिवाखाजालाई थप प्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउन विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति २००६ मा व्यवस्था भएअनुसार दिवाखाजा सँगै अरु स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी अन्य सेवाहरूलाई एकीकृत रुपमा परिचालन गर्नु आवश्यक हुन्छ । स्वास्थ्य सेवाप्रदायक निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी विद्यालयहरूले आवधिक रुपमा जुका औषधी (वर्षको २ पटक), भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड चक्की (किशोरीहरूलाई मात्र) खुवाउने, बिद्यार्थीको बार्षिक स्वास्थ्य परिक्षण, प्राथमिक उपचार सेवालगायत अन्य पोषण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी क्रियाकलापहरू सम्पादन गर्नु पर्छ । यसका लागि विद्यालयले नजिकको स्वास्थ्य सेवा केन्द्र एवम् अस्पतालमा सम्पर्क गर्नु पर्छ ।

नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य र खाद्य सम्बन्धी अधिकारहरू, खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी कानुन, राष्ट्रिय स्वास्थ्यनीति २०७६, राष्ट्रिय शिक्षानीति २०७६, बालबालिका सम्बन्धी कानुन इत्यादिले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी अधिकार स्थापित गरेका छन।

४.२.२. वर्तमान अवस्था

बझाङ्ग जिल्लामा बिद्यालय दिवाखाजा कार्यक्रम नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र संग निकट समन्वय तथा परामर्शमा बिश्वखाद्यकार्यक्रमको खाद्यान्न सहयोगमा बि.स.२०५८ साल देखि संचालनमा आईरहेको छ भने यस सुर्मा गाउँपालिकामा वडा नं १ देखि ५ सम्म बि.स. २०५८ सालबाट दिवाखाजा संचालनमा रहेको छ, दिवाखाजा संगै बिद्यालयमा समग्र प्याकेजको रुपमा बिश्वखाद्यकार्यक्रमको सहयोगमा बिद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम, प्रारम्भिक तह पढाई कार्यक्रम र आगामी अवधिमा संचालनमा आउने नगदमा आधारित दिवाखाजा कार्यक्रमलाई लक्षित गरी स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवाखाजा कार्यक्रम पनि संचालनमा रहेको छ ।

३. चुनौतीहरु

भौतिक पुर्वाधार र भान्सा सामाग्रीको व्यवस्थापनको अभाव (भान्साकोठा, भण्डाण तथा खाजा खुवाउने कक्ष, खाजा खाने प्लेट र पकाउने भाडाकुडा) ।

- खाजा पकाउने भान्सेको प्रबन्ध नहुन –उपलब्ध जनशक्ति अपुग। (
- खाद्यान्नमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रममा खाद्यान्न ढुवानी व्यवस्थामा समस्या ।
- क्षेत्रगत खास गरी स्थानीय तहमा शिक्षा), स्वास्थ्य र कृषिसमन्वय र सहकार्यको अभाव (

- दिवाखाजा संगै एकिकृत रुपमा कार्यान्वयन हुनुपर्ने अन्य स्वास्थ्य र पोषणका कृयाकलापहरु लागु हुन नसक्नु ।
- कार्यान्वयन र व्यवस्थापन गर्ने निकायहरु का पदाधिकारिहरुमा दिवाखाजा (पालिका तथा बिद्यालयहरु), पोषण सम्बन्धी जानकारीको अभाव
- कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागी स्थानीय तहमा निति नियम तथा निर्देशिकाहरुको आभाव र कार्यक्रमका लागी छुट्टै बजेट बिनियजन नहुनु,

४.२.३ उद्देश्यहरुः

- कम्तीमा ३० प्रतिशत पोषण परिपुर्ण हुने विविधता मुलक आहार उपलब्ध गराएर बालबालिकाको स्वास्थ्य र पोषण स्थिति सुधार गर्ने।
- शिक्षण सिकाईमा बालबालिकाको सहभागीता वृद्धि र सिकाई स्तर सुधार गरी गुणस्तरीय आधारभुत शिक्षामा समतामुलक पहुच बढाउने ।
- दिवाखाजामा स्थानीय कृषि उपजको उपभोग बढाएर बिद्यालय र कृषि उत्पादन बिच सम्बन्ध स्थापित गरी कृषि प्रतिफल बढाउने र स्थानीय आर्थिक बजार बिस्तार गर्ने ।

विशिष्टिकृत उद्देश्यहरुः

- बालबालिकाको भर्ना दरमा वृद्धि गर्ने
- दैनिक हाजिरी दरमा वृद्धि गर्ने
- बिद्यालय छोड्ने दर घटाउने
- बालबालिकाको अध्ययन क्षमतामा वृद्धि गर्ने
- बिद्यालय परिवार र समुदायको संयक्त सहयोगमा लैङ्गिकतथाजातीय भेदभाव हटाई कार्यक्रममा महिला सहभागीता बढाउने ।
- बालबालिकाको पोषण एवं स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने
- अभिभावकलाई आर्थिक सहयोग पुर्याउने ।

४.२.४ रणनीतिहरु

१. दिवाखाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः विस्तार गर्दै आधारभूत तह सम्मका सम्पूर्ण बालाबालिकालाई विद्यालयमा खाजा उपलब्ध गराउने र अभिभावकको संलग्नतामा माध्यमिक तह सम्मका विद्यार्थीका लागि खाजाको प्रबन्ध गर्ने ।

२. दिवाखाजाको लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने विभिन्न सुविधाहरू (भान्सा कोठा, भण्डारण, खाजा वितरण कक्ष आदी) विस्तार गर्ने ।

३. खाजा कार्यक्रम व्यवस्थापनका लागी जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने ।

४. विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्री सहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सामुहिक हात धुने धारा, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था गर्ने ।

५. विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्यजाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्म पोषक तत्व प्रदायक भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड आदिको वितरण र छात्राहरूका लागि

महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याड वितरणलाई स्वास्थ्य क्षेत्रको सहकार्यमा नियमित र प्रभावकारी बनाउने ।

६. दिवाखाजाको लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित वस्तुहरूलाई प्राथमिकता दिने ।

७. दिवाखाजा सहितको स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमको स्थायित्व र दिगोपनको लागितीनै तहका सरकारहरूसँग साझेदारी विकास, निजी सार्वजनिक साझेदारी, अभिभावक हरूको सहभागिता, विकास साझेदारहरूको सहयोगका लागि आवश्यक सहयोगी वातावरण तथा संयन्त्रको विकास गर्ने ।

८. दिवा खाजा लगायत स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन साधन, संयन्त्र र प्रक्रियामा पुनरावलोकन गरी थप प्रभावकारी बनाउने ।

९. सुचना सम्प्रेषण र अभिलेखिकरणलाई आधुनिक प्रबिधि संग जोडी प्रभावकारी बनाउने ।

४.२.५ उपलब्धिहरू, नतिजाहरू, मुख्यक्रियाकलापहरू र लक्ष्य निर्धारण

उपलब्धीहरुः

१.विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलता (well–being) मा अभिवृद्धि तथासिकाइमा सुधारसहित सुरक्षिततथा रमाइलो (joyful) सिकाइ वातावरणमा पूर्ण पहुँच तथा सहभागिता हुने ।

मुख्य नतिजाहरुः

१.प्रारम्भिक बालबिकास देखि आधारभूत तह कक्षा ८ सम्मका सामुदायिक बिद्यालयका सबै बालबालिकाहरुले स्वस्थकर, पोष्टिक र स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवाखाजा स्थानीय तह मार्फत बिद्यालयबाट प्राप्त हुनेछ ।

२. बिद्यालयमा बिद्यार्थी संख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सरसफाई सामाग्री सहित आवश्यक संख्यामा छात्र र छात्राका लागी अलग अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरुका लागी चेन्ज रुम, प्रयोग फोहोरमैला व्यवस्थापन, सामुहिक हातधुने धारा, खाजाखाने कक्ष, स्वच्छ खानेपानी, कक्षा कोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था हुनेछ ।

३. विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट वितरण तथा प्रतिस्थापन, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, भिटामिन ए र आइरन फोलिक, जुकाको औषधितथा सूक्ष्म पोषक तत्व वितरण र किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याडको नियमित वितरण हुनेछ ।

मुख्य क्रियाकलापहरुः

क.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
१	दिवाखाजा व्यवस्थापन निर्देशिकातथा मेनु निर्माण							
२	दिवाखाजाका लागि भान्सातथा भण्डार, खाजा खाने कक्ष, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध							
३	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवाखाजाको प्रबन्ध							
४	भान्सेको व्यवस्थापन							
५	खाद्यान्नमा आधारित दिवाखाजा संचालनअवधिका ढुवानी व्यवस्थापनमा सहजीकरण							
६	स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइतथा स्वच्छता सम्बन्धी मापदण्ड एवम् कार्यान्वयन ढाँचा विकास							
७	विद्यालयतथा स्थानीय तहका लागि दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइतथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन							

क.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
८	आवधिक स्वास्थ्यजाँच, जुकाको औषधि र सूक्ष्मपोषक तत्व प्रदायक ट्याब्लेटहरू (भिटामिन ए र आइरन, फोलिक एसिड आदिप्रदान)							
९	तालिम÷प्रचार–प्रसारर आवधिक अन्य क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलाप							
१०	दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्तिमा भाग लिने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग र आपर्ति श्रृखलाको निर्माण							
११	कार्यक्रमको प्रभावकारिता, कार्य कुशलता तथा प्रति एकाइ लागतको अध्ययन तथा विभिन्न मोडालिटीहरूको अध्ययन							
१२	विद्यालयमाविद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, फोहर मैला व्यवस्थापन, सामुहिक हातधुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेरबारको व्यवस्था							
१३	कक्षा ६ देखि १२ सम्म का किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था							
१४	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन							
१५	विद्यालयमा स्वास्थ्य, सरसफाइतथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूकालागिमहिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी शिक्षा							
१६	प्रभावकारी अनुगमन मुल्यांकन तथा सूचना प्रणालीको बिकास गर्न							

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	दिवाखाजा व्यवस्थापन निर्देशिकातथा मेनु निर्माण	१००						गैरसरकारी संस्था	
२	दिवाखाजाका लागि भान्सातथा भण्डार, खाजा खाने कक्ष, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध	६००	२००	१००	१००	१००	१००	गाउँ पालिका	
३	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवाखाजाको प्रबन्ध							संघिय सरकार र गैरसरकारी संस्था	
४	भान्सेको व्यवस्थापन							समुदाय/ पालिका	
५	खाद्यान्नमा आधारित दिवाखाजा संचालनअवधिका	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	पालिका, प्रदेश र	

	ढुवानी व्यवस्थापनमा सहजीकरण							गैरसरकारी संस्था	
६	स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइतथा स्वच्छता सम्बन्धी मापदण्ड एवम् कार्यान्वयन ढाँचा विकास								
७	विद्यालयतथा स्थानीय तहका लागि दिवाखाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइतथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन								
८	आवधिक स्वास्थ्यजाँच, जुकाको औषधि र सूक्ष्मपोषक तत्व प्रदायक ट्याब्लेटहरू (भिटामिन ए र आइरन, फोलिक एसिड आदिप्रदान)								
९	तालिम÷प्रचार–प्रसारर आवधिक अन्य क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलाप								
१०	दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्तिमा भाग लिने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग र आपर्ति श्रृखलाको निर्माण								
११	कार्यक्रमको प्रभावकारिता, कार्य कुशलता तथा प्रति एकाइ लागतको अध्ययन तथा विभिन्न मोडालिटीहरूको अध्ययन								
१२	विद्यालयमाविद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, फोहर मैला व्यवस्थापन, सामुहिक हातधुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेरबारको व्यवस्था								
१३	कक्षा ६ देखि १२ सम्म का किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था							संघिय सरकार	

१४	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन							गैरसरकारी संस्था तथा पालिका	
१५	विद्यालयमा स्वास्थ्य, सरसफाइतथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूकालागिमहिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी शिक्षा							गैरसरकारी संस्था, पालिका	
१६	प्रभावकारी अनुगमन मुल्यांकन तथा सूचना प्रणालीको बिकास गर्न	५००	१००	१००	१००	१००	१००	पालिका, गैरुरकारी संस्था	

३.५ अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ

परिचय (Introduction)

सिकाइ जीवन पद्धतिसँग जोडिएको छ ।औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मान जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सिप र प्रक्रियाको प्रशोधन गर्ने जीवन पर्यन्त अर्थात आजीवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि आफ्नो लक्ष्य बनाई सेवाप्रदान गर्दछ ।निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरबृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ।

सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ अवसर दिगो विकासको मूल मर्म रहेकोले विगतको साक्षरता कार्यक्रमवाट साक्षर बनेका नवसाक्षरहरूका लागि मागमा आधारित निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसर उपलव्ध गराउनु पर्नेछ। विशेष गरी शिक्षाको औपचारिक संरचना बाहिर ठूलो संख्यामा रहेका युवा, महिला र प्रौढहरूका लागि कार्यमूलक साक्षरता, आय आर्जन, समूह साझेदारी लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ ।

सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्तरोन्नति गरी यिनकै अगुवाईमा अबका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनेछन् । औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षाका बीचमा Cross Ventilator को व्यवस्था गरी शिक्षा प्राप्तिलाई लचकदार र व्यक्तिको आवश्यकता र अनुकुलतामा आधारित बनाउदै लैजानु पर्नेछ । नेपालको संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने

हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले अवलम्बन गरेको सिद्धान्त, दिगो विकासका लक्ष्य ४ तथा सोह्रौं आवधिक योजनाले अपेक्षा गरेको प्रत्येक नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षा सँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले योगदान गर्दछ । देशको भूगोल, हालसम्मको शिक्षाको पहुँच र नागरिकको सिकाइ अवस्थाका आधारमा थप सिकाइ अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षालाई थप व्यवस्थित गर्न आवश्यक छ । यसका लागि अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइको पहुँचको विस्तार, गुणस्तर अभिवृद्धि र संस्थागत क्षमताको विकास गर्नु पर्दछ ।

अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइलाई आगामी १० वर्ष भित्र निरन्तर सिकाइमा संलग्न समाज एवं सिकाइ संस्कृतिको प्रवर्धन गर्ने तर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, बैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ ।

३.५.१ वर्तमान अवस्थाः

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा बैकल्पिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सम्वन्धि नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन,मुल्यांकन र नियमन गर्ने अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ ।

यसका अतिरिक्त गाउँपालिकामा विभिन्न संघ, संस्था तथा सहकारी संस्थाहरुले पनि साक्षरता कक्षा, वित्तीयसाक्षरता, व्यवसायिक साक्षरता, कानुनी साक्षरता लगायतका अनौपचारिक कक्षाहरु सञ्चालन गरिरहेका छन् ।नेपालसरकारले आर्थिक बर्ष २०६९/०७० देखि सञ्चालन गरेको साक्षर नेपाल अभियान अन्तर्गत सुर्मा गाउँपालिकामा रहेका सामुदायिक सिकाई केन्द्रहरु र विद्यालयहरु परिचालन गरी १५ बर्षदेखि माथिका कम्तिमा ९५ प्रतिशत नागरिकहरुलाई साक्षर गराएर वि स २०७८ सालमा साक्षर गाउँपालिका घोषणा समेत भैसकेको छ ।

चुनौति तथा अवसरहरु

सुर्मा गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने सबै नागरिकलाई कार्यमुलक रुपमा साक्षर बनाउनु, साक्षरतालाई उत्पादन र उत्पादकत्वसँग जोड्नु, पूर्ण साक्षर सुर्मा गाउँ निर्माण गर्नु, अनौपचारिक माध्यमबाट साक्षरता सीप प्राप्त गरेका व्यक्तिलाई औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिनु, अनौपचारिक शिक्षालाई सञ्चार प्रविधिसँग जोड्नु, समाजमा पठन संस्कृतिलाई जीवनको अभिन्न अङ्ग बनाउनु र औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चितहरुका लागि भरपर्दो र सुलभ औपचारिक, खुला तथा बैकल्पिक शिक्षामा पहुँच र निरन्तरता मुख्य चुनौति रहेकाछन् ।अनौपचारिक शिक्षाप्रति अभिरुचीको कमी, सहभागीहरुको अनियमितता, साक्षरोत्तर शिक्षाको कमी, अनौपचारिक शिक्षा प्रदान गर्ने निकायहरु बिच समन्वयको अभाव, सबै वडाहरुमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरु व्यवस्थापन गर्न नसक्नु, पाठ क्रम तथा पाठय् सामग्रीको उपलब्धता र व्यवहारिकता र स्रोत परिचालनमा कमी जस्ता कुरा पनि चुनौतिका रुपमा रहेका छन् । वर्तमान सन्दर्भमा बहुशासकीय साझेदारहरुको स्रोत सहितको प्रतिवद्धता र प्राथमिकताका साथै नेपाल सरकारलेअन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा गरेका शिक्षासम्बन्धी प्रतिबद्धता, सबैलाई अनिवार्य शिक्षा दिने संवैधानिक व्यवस्था, समृद्ध नेपालसुखी नेपाली बनाउने सरकारको दीर्घकालिन सोच, साक्षरता अभियान, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिमा अनौपचारिक शिक्षा,खुला तथा वैकल्पिक शिक्षाको व्यवस्थापन, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना सञ्चालन जस्ता कुराको यथोचितउपयोगलाई अवसरका रुपमा लिन सकिन्छ । शिक्षा केन्द्रबाट मात्रै सञ्चालन हुँदै रहेको स्थितिको अन्त्य गरीमाध्यमिक शिक्षा सम्मको व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय तहमा दिनुका साथै शिक्षामा तीनै तहका सरकारको साझा अधिकार रहनु पनि अनौपचारिक तथा खुला शिक्षा विकासका लागि सुअवसर हो ।

३.५.२ उद्देश्यहरु (Objectives)

यस योजनाले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी निम्नलिखित उद्देश्यहरू राखेको छ :-

- शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित बिचैमा पढाइ छाडेका नवसाक्षर र निरक्षर सबै नागरिकलाई साक्षरता शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत समुदायमा विभिन्न सीपमूलक तथा आयमुलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नु ।
- पठन संस्कृतिलाई जीवनको बभिन्न अंगको रुपमा लिन पुस्तकालय, सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र वाचनालयहरुको स्थापना, विकास र विस्तार गर्नु ।

- सबै नागरिकका लागि समावेशी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्नु ।

३.५.३ रणनीतिहरु

माथि उल्लेखित उदेश्यहरु पुरा गर्न देहायका रणनीतिहरु कार्यान्वयन गरिनेछ :-

- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको समायोजन तथा पुर्नवितरण गरिनेछ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, गैरसरकारी संघ संस्थाहरु, सञ्चारमाध्यम तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरु सञ्चालन गर्ने।
- अनौपचारिक एवं आजीवन सिकाइका लागि संघ र प्रदेश सरकारबीच स्रोत साझेदारी प्रारूप विकास गर्न समन्वय र सहजीकरण गरिनेछ ।
- सरोकारवालाहरुको क्षमता र अपनत्व विकासका लागि संघीय प्रदेश सरकार र अन्य सरोकारवालाहरू बीच समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, वैकल्पिक, खुला तथा परम्परागत विद्यालयहरूको मापदण्ड निर्धारण तथा संस्थागत सुदृढीकरण गरिनेछ ।
- सरोकारवालाहरुसँगको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा अनौपचारिक पौढ विद्यालय, वैकल्पिक खुला तथा परम्परागत विद्यालयहरुको सुदृढीकरण गर्ने।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत विभिन्न आयआर्जन तथा सिपमुलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ।
- प्रत्येक वडामा प्रविधिमैत्री सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको विकास तथा विस्तार गरिनेछ।
- जीवनपर्यन्त सिकाइलाई प्रभावपूर्ण बनाउन गाउँपालिकामा योजना, अनुगमन र कार्यान्वयन संयन्त्र बनाइनेछ।

३.५.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

(क) उपलब्धी (Outcomes)

- सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुने ।

(ख) प्रमुख नतिजाहरु (Key Results)

१. पुर्ण साक्षर गाउँपालिका घोषणा हुने र नवसाक्षरहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरुको प्रबन्ध हुने ।

२. आजीवन सिकाइका लागि परिभाषित ढाँचा र स्तरीकरणका आधारमा सिकाइ अवसरहरूको सिर्जना हुने ।

३. संघीय तथा प्रदेश सरकारसंगको समन्वयमा सिकारुको आवश्यकता अनुसार आजीवन सिकाइका नमुना मोडयुल तथा सिकाइ सामग्रीहरू विकास र कार्यान्वयन हुने ।

४. गाउँपालिकामा सञ्चालित सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको संस्थागत संयन्त्र एवम् सञ्चालन मापदण्ड तयार भई एकीकृत सेवा प्रवाह गर्ने आजीवन सिकाइको केन्द्र Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास हुने ।

५. अनौपचारिक संरचनागत आवश्यक लागि व्यवस्थापनका सिकाइको आजीवन तथा शिक्षा व्यवस्था तयार भई कार्य सञ्चालन हुने।

६. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सीपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गर्न नीति / नियमावली / कार्यविधि तयार गरी राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपअनुरुप समकक्षता प्रदानका लागि समन्वय र सहजीकरण हुने ।

७. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ सम्बन्धी खण्डीकृत डाटावेस तयार हुने

८. संघ र प्रदेश सरकारसंगको समन्वयमा अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि लागत साझेदारीताको प्रारूप तयार हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

समाहित शिक्षा कार्यक्रमका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरू (Proposed Activities for Inclusive Education at all Levels)													
	लगानीको अनुमान (Cost Estimates (in '000s)					Existin	Proposed	बार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)				
प्रस्तावित कार्यक्रमहरु	२०२४/२५	२०२५/२६	२०२६/२७	२०२७/२८	२०२८/२९			२०२४/२५	२०२५/२६	२०२६/२७	२०२७/२८	२०२८/२९
	८१/८२	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६			८१/८२	८२/८३	८३/८४	८४/८५	८५/८६
स्थानीय तहका स्वास्थ्य शाखा/केन्द्रहरू सँग समन्वय गरी शैक्षिक सत्रको शुरूमा ECD देखि आधारभूत तहसम्मका बिद्यार्थीहरुको अपाङ्गतासम्बन्धी स्वास्थ्य जांच र	५३	५७	६२	६५	६९		०.०१५	३५४१	३८२७	४१०५	४३१०	४५७८

परीक्षण गरी निदान गर्न बजेट अनुदान												
बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि बिशेष शिक्षा प्रदान गर्न बिशेष बिद्यालय निर्माणका लागि बजेट अनुदान	१००,०००	१००,०००	१००,०००	२००,०००	२००,०००		५००००	२	२	२	४	४
श्रवण/बहिरा, बोलाई कठिनाई भएका र बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लाई बिशेष शिक्षा प्रदान गर्नका लागि	२४,६००	२४,६००	२४,६००	२४,६००	२४,६००		६००	४१	४१	४१	४१	४१

साथै आवास सुबिधा सहित भएका बिद्यालयहरुलाई बजेट अनुदान												
बिशेष शिक्षा परिषदबाट सहयोग प्राप्त भई सन्चालित बिशेष बिद्यालयहरुमा शिक्षण सिकाई सामग्री बितरण बापतको बजेट अनुदान	८,२००	८,२००	८,२००	८,२००	८,२००		२००	४१	४१	४१	४१	४१
बिशेष शिक्षा अन्तगतका स्रोत कक्षाहरू सन्चालन र व्यवस्थापन	-	-	-	-	-		३००	०	०	०	०	०

बापतको बजेट अनुदान												
श्रवण/बहिरा र बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि साथै अन्य प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि शिक्षण सिकाई सामग्री, ब्रेल किताब, श्रवण सामग्री र थप सामग्रीहरु बितरणका लागि बजेट अनुदान	#स्क्तल्ङ्क!	#स्क्तल्ङ्क!	#स्क्तल्ङ्क!	#स्क्तल्ङ्क!	#स्क्तल्ङ्क!		१५०					
पालिकाहरुकालाई बिशेष शिक्षा							१००					

र अन्तरगतका छात्रबास सुबिधा, छात्रवृत्ति र तथ्याँक प्रमाणिकरणका लागि बजेट अनुदान												

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
1	अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइ र यसको आगामी माग सम्बन्धमा अवधारणागत स्पष्टताका लागि बिज्ञ समूहबाट	५००	१००	१००	१००	१००	१००		

	अवधारणापत्र तयार गराई अभिमुखिकरण गर्ने ।								
2	संघीय तथा प्रदेश सरको समन्वय र सहकार्यमा लागत सहभागिताको प्रारुप तयार गर्ने ।								
3	निरक्षकहरुको विवरण संकलन र आजीवन सिकाइका सरोरोकारवालाहरुको खण्डीकृत तथ्यांकको डाटाबेस तयार गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका र गैरसरकारी संस्था	
५	स्थानीय मागका आधारमा सामुदायिक सिकइ केन्द्र स्थापना पूनर्वितरण विस्तार र समायोजन गर्न ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
६	सार्बजनिक पुस्तकालय तथा बाचनालयहरु स्थापना गरी सामूदायिक सिकाइ केन्द्र सँग आवद्ध गर्ने ।	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	गाउँपालिका, प्रदेश सरकार	

7	सामूदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा संचार प्रविधि सम्बन्धी आवश्यक उपकरणको व्यवस्थापन गर्न ।	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	गाउँपालिका, गैरसहकारी संस्था, प्रदेश	
8	सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरु सँग साझेदारी तथा सहकार्य गर्न ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका, गैरसहकारी संस्था, प्रदेश	
9	संघ तथा प्रदेश सररकारसँगको सहकार्य र समन्वयमा आजीवन सिकाइका लागि मोड्युल तथा समग्र विकास र डिजिटाइज्ड गर्न ।								
10	सिकाइ प्रकृयामा सूचना तथा संचार प्रविधको प्रयोग (रेडियो, टेलीभिजन, अनलाइन तथा अफलाइन डिजिटल सामाग्री डिजिटल प्लेटफर्म विकास र संचालन गर्न								

1२	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, गृहणी विद्यालय, खुला विद्यालय आदी जस्ता संस्थाको आवश्यकता अनुसार स्थापना र संचालन गर्न ।								
1३	जेष्ठनागरिक, श्रमिक, अपांगता भएका ब्यक्तिहरुका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर सिकाइको प्रवन्ध गर्ने ।	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	गाउँपालिका, प्रदेश सरकार र गैरसरकारी संस्था	
१४	नब साक्षार हरु र बिपन्न महिलाहरुलाई समाबेश गरी समूहहरु निर्माण गर्ने र आयआर्जनका कार्यक्रमहरु संचालन गर्दै बचत गर्ने बानिको विकास गर्न सयन्त्र निर्माण र परिचालन गर्ने ।	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	गाउँपालिका, सघिय, प्रदेश सरकार	
1५	स्थानीइ भाषा, कला र संस्कृतिको संरक्षण, प्रवर्द्धन र विकास गर्न कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका, सघिय, प्रदेश सरकार	

1६	आधुनिक सूचना तथा संचार प्रविधिको जागरण तथा हस्तान्तरण गर्ने ।	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	गाउँपालिका, सघिय, प्रदेश सरकार	

३.७ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा

३.७.१ परिचयः

"शिक्षा विकासको ढोका भने प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा विकासको मुल ढोका हो " UNESCO

"Give me a fish and I eat for a day,Teach to fish I eat for a life time."

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास आजको आवश्यकता हो। शिक्षा उत्पादन सँग जोडी प्रयोगात्मक कार्यको माध्यमबाट ज्ञान हासिल गरि श्रम बजारमा विक्ने नागरिक उत्पादन गर्ने काम प्राविधिक शिक्षाले गर्दछ। यसका अतिरिक्त यो शिक्षा समाज र समग्र मुलुकको समृद्धिसँग जोडिएको हुन्छ। त्यसैले पनि हाम्रो जस्तो बसि बसि खानलाई पढ्नु पर्छ भन्ने मानसिकता बोकेका समाजमा गरिखाने शिक्षालाई प्राथमिकता दिएर कार्यान्वयन नगर्दा सम्म मुलुकको समुन्नति सम्भव देखिदैन। सरकारले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास र विस्तारलाई उच्च प्राथमिकता राखेर स्थानीय तह सम्म यसको पहुँच विस्तार गरि सिपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरेर स्वदेशमै रोजगारीको विकास गराउन सहयोग गर्नु पर्दछ।

नेपालको सन्दर्भमा प्राचिन काल देखि नै अनौपचारिक रुपमा सिकेका सिपलाई उपयोग गर्दै व्यवसाय गरेको पाइन्छ। तर उक्त कुराहरु बढ्नुको साटो घट्दो क्रममा रहेको देखिन्छ। लिल्छिवि काल, मल्लकाल तथा राणाकालमा विभिन्न कार्य गर्दै विदेशमा समेत नेपालमा उत्पादित सामग्री व्यापकता तथा तालिम लिन समेत विदेश पठाउने कार्य गरेको थियो। राणाकालिन तथा शाहकालिन समयमा पनि कालिगडी व्यवसायले व्यापकता पाएको र वेलायतबाट कालीगडहरु झिकाइ नेपालीहरुलाई डकर्मी, सिकर्मी जस्ता तालिमहरु दिइएको थियो। औपचारिक रुपमा स्थापित प्राविधिक तथा व्यावसिक शिक्षाको सुरुववात विस १९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय हाल इन्जिनियरिङ्ग कलेज बाट भएको थियो। नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई जीवन उपयोगी बनाउने उदेश्यले विद्यालय तहमा व्यावसायिक सिप र ज्ञान सिकाउने प्रयास विस २००४ साल देखि नै सुरु भएको हो।

कुनै पनि मुलुकले आफ्नो स्रोत साधनको समुचित उपयोग प्रयोग गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न सक्दैन भने त्यो मुलुकले युग सुहाउदो आफुलाई बदल्न सक्दैन। अतः यसका लागि शिक्षालाई सिपसँग, सिपलाई रोजगारी र उत्पादन सँग र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक छ। विद्यालय शिक्षाको अन्तिम तह माध्यामिक तहको शिक्षाले नागरिकलाई जीवन निर्वाह गरेर खाने सक्ने आधारभूत व्यावसायिक सिप र दक्षता सहितको श्रम शिक्षा दिन जरुरी छ। माध्यामिक तहको शिक्षाको उत्पादन कम्तिमा पनि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित व्यावसायिक र उद्यमशिलताको माध्यमबाट श्रम गरेर जीवनयापन र आय आर्जनमा संलग्न भइ आत्मनिर्भर र स्वाबलम्बी बन्न सक्ने हुनुपर्छ। यसै कुरालाई मध्येनजर राखि माध्यामिक तह कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धारको पठ गाउँठन सुरु गरिएको भए तापनि कक्षा ९ मा प्राविधिक धारमा विद्यार्थी भर्ना गर्दा गुणस्तर भन्दा पहुँच लाई प्राथमिकता दिने गरि कोर्स डिजाइन गरिएको र कक्षा बढ्दै जादा बिज्ञान कोर्सलाई थप गरिएको कारण कठिनाइ स्तर बढेकाले प्राविधिक धार पुरा गर्ने विद्यार्थीको दर न्युन रहेको छ। अहिलेको मुलुकमा जनसङख्याको २८.६ प्रतिशत बहुआयामिक गरिबीको मारमा परेका छन। यसको प्रमुख कारण देशमा उपलब्ध मानव संशाधनको व्यवस्थापन र विकासका लागि योजनाबद्ध रुपमा काम हुन नसक्नुलाई लिन सकिन्छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले श्रम बजारको आवश्यकताको आधारमा सिप नक्साङ्कन गरि तोकिएको मापदण्डको आधारमा सबै स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरुको स्थापना गरिनेछ भन्ने कुरा अघि सारेको छ। त्यसरी नै प्रत्येक प्रदेशमा कम्तिमा एउटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासका विषयगत प्रयोगशाला सहितका अनुसन्धानशालाहरु स्थापना गरिनेछ भनि उक्त नीतिमा उल्लेख गरिएको छ। नेपालको आवधिक योजनाहरुले पनि निजी क्षेत्र, गैर सरकारी क्षेत्र, स्थानीय निकाय र विकास

साझेदारहरसँगको सहकार्यमा शिक्षा र तालिमका अवसरहरु विस्तार गर्ने रणनीति लिइएको पाइन्छ। जीवनोपयोगी शिक्षा र सिपमूलक तालिमलाई मानविय क्षमता र दक्षता अभिबृद्धि गर्ने सामाजिक तथा आर्थीक रुपान्तरणको आधारशिला मानिएको छ। राष्ट्रिय योजना आयोगले मुलुकलाई राष्ट्रिय श्रम बजारलाई लक्षित गरि प्राविधिक शिक्षा तथा तालिमका कार्यक्रमहरुको विस्तार गरि आवश्यकता भएका इन्सिच्युटहरु खोल्ने, शिक्षालय, तालिमकेन्द्रहरु स्थापना गरि कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने नीति अख्तियार गरेको छ। प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरुमा द्धन्द्ध पिडित, सहिद परिवार, पछाडी पारिएका वर्ग, आदिवासी, जनजाती, मुसलमान, महिला र पिछडिएका क्षेत्रलाई प्राथमिकता राखी प्राविधिक शिक्षा र घुम्ति तालिमहरु सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम राज्यले अगाडी सारेको छ।

३.७.२ वर्तमान अवस्थाः

नेपालको संविधान धारा ३० मा रोजगारीको हक अन्तर्गत प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था यस्तै धारा ५१ को (ज) १ मा शिक्षालाई वैज्ञानिक प्राविधिक, व्यवसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम प्रतिस्पर्धी नैतिक एवम राष्ट्रपति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने,यस्तै शिक्षा २०२८ (संशोधनसहित) ले विद्यालय शिक्षालाई प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म परिभाषित गरी माध्यमिक शिक्षा ९-१२ मा प्राविधिक र व्यवसायिक धारको व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रीय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले श्रमप्रतिको सम्मान एवं सकारात्मक सोच भएका रोजगार तथा स्वरोजगार उन्मुख उत्पादनमुखी,उद्यमशील र सीपयुक्त नागरिक तयार गर्ने भन्ने उद्देश्य राखी थप एक वर्ष अवधिको प्राविधिक र व्यवसायिक धार तर्फ व्यवहारिक अभ्यास व्यवस्था गरेको छ। विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा संचालन निर्देशिका २०६९(दोस्रो संशोधन) कार्यमुलक,व्यवहारिक प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।सोहौं योजनाले पनि शिक्षालाई मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभुत गरी आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य र निःशुल्क गर्ने र शिक्षालाई रोजगारीमूलक बनाउने सिपमुलक तथा व्यवसायिक शिक्षाको विस्तार गरी लगानीमा वृद्धि गरी प्राविधिक शिक्षालाई हरेक स्थानीय तहसम्म सर्वसुलभ गराउने कुरामा जोड दिएको छ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट २०७८ मा प्रकाशित तथ्याङ्कलाई हेर्दा केहि समय यता प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका कार्यक्रमहरुको सङख्यात्मक रुपमा निकै विस्तार भएको छ। CTEVT को केन्द्रको संरचना र ७ वटा प्रदेश कार्यालयहरु बाहेक ६१ वटा आंगिक पोलिटेक्निक्स, २० वटा साझेदारीमा सञ्चालित पोलिटेक्निक्स शिक्षालयहरु, ५६३ ओटा सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा, ४२१ वटा सम्बन्धन प्राप्त नीजि शिक्षालयहरु र ११४० वटा छोटो अवधिका निजी तालिम प्रदायक संस्थाहरु देश भरि विस्तार गरिएका छन।

नेपालमा हाल विभिन्न १२ वटा विषयगत मन्त्रालयहरुले प्राविधिक शिक्षा र सिपमूलक तालिमसँग सम्बन्धित रोजगारमूलक तथा स्वरोजगार सिर्जना गर्ने कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएका छन। जसमध्ये पनि ६ ओटा मन्त्रालयहरु (कृषि तथा पशपन्छि विकास, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, श्रम तथा रोजगार र उद्योग तथा वाणिज्य) ले मुख्य रुपमा प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेको देखिन्छ। यसरी नै शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको २०७८ को तथ्याङ्कको आधारमा भन्नुपर्दा टिएसएलसि कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको सङख्या डिप्लोमा तहको कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको संख्या ६१८ रहेको छ। यसरी नै टिएसएलसि अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरुको सङख्या मुलुकभर .... जसमा छात्रा...... र छात्र .... छन।

देशको विकासका निम्ति प्राविधिक शिक्षा अनिवार्य र अपरिहार्य छ । समृद्ध गाउँपालिका सुखी गाउँवासी वनाउन विद्यालय तह देखि नै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन गर्नुपर्दछ । प्राविधिक ज्ञान सिक्ने

आधार शिक्षा आजको आवश्यकता हो। अबको शिक्षा गरेर खाने शिक्षा हो, त्यसैले विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अपरिहार्य आवश्यकता रहेको छ ।

चुनौतीहरु

- ❖ अवधारणात्मक अस्पष्टताट :- कामको संसारमा जानेकी प्रायोगिक कोर्समा जानुपर्ने स्पष्ट हुनुपर्ने
- ❖ पहुँच र समता :- एउटा मात्र प्राविधिक शिक्षालयले सवैलाई लाई पायक पर्दैन अन्य पनि आवश्यक पर्छ ।
- ❖ गुणस्तर :- विद्यालय विस्तारमा मात्र जोड दिईएको तर गुणस्तर बृद्धिमा कम ध्यान दिने गरेको
- ❖ क्षमता :- व्यक्ति संस्था र पद्धतिको विकास तर्फ कम ध्यान गई क्षमता विकासका कार्यक्रकमहरुको न्यूनता
- ❖ पाठ्यक्रम :- पाठ्यक्रम वोझिलो हुनु पाठ्य पुस्तक नहुनु ।
- ❖ शिक्षणको माध्यम अंग्रेजी हुदा अप्ठेरो ।
- ❖ विद्यार्थी मूल्यांकनमा on the job training को व्यवस्था कमजोर हुनु ।
- ❖ शिक्षक व्यवस्थापनको समस्या ।
- ❖ कमजोर अनुगमन मूल्यांकन प्रणालीको/ technical audit नहुनु ।
- ❖ श्रोत व्यवस्थापन र दिगोपनाको विकास गर्न ।
- ❖ आकर्षण कम
- ❖ लगानीको अभिबृद्धि गर्न।
- ❖ अध्ययन अनुसन्धानको कार्यमा लाग्न।
- ❖ स्थानीय आवश्यकता र सम्भावना अनुकुलको पाठ्यक्रम तथा विषयवस्तु शिक्षण गर्न ।

उदेश्य

- ✓ जयपृथ्वी नगरपालिका क्षेत्रमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा मार्फत सिपयुक्त स्वरोजगार र आत्मनिर्भर जनशक्ति उत्पादन गर्नु
- ✓ प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा मार्फत शैक्षिक बेरोजगार न्यूनीकरण गर्नु
- ✓ दक्ष प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नु
- ✓ प्राविधिक शिक्षालाई थप प्रभावकारी,गुणस्तरीय,सहज,समावेशी, समतामूलक र पहुँच योग्य बनाउनु
- ✓ विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षाको थप विस्तार गर्नु

रणनीतिहरु

१. On-the-job training लाई उधम सिलता सँग जोड्ने ।
२. पाठ्यक्रम पुनरावलोकन गरी समसामयिक बनाउँदै एकरुपता कायम गर्ने
३. प्रभावकारी अनुगमन र सहयोग प्रणालीको विकास गर्ने सबै निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यको संस्कृति विकास गर्ने
४. विद्यालय नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालय स्थापना गर्न र गुणात्मकता मा बढी ध्यान दिने
५. प्राविधिक शिक्षाको लागि बजेट विनियोजनमा बढोत्तरी गर्ने
६. प्राविधिक शिक्षामा अवसर दिन पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष अवसर दिने नीति अवलम्बन गर्ने ।
७. सुविधासम्पन्न प्रविधियुक्त विषयगत प्रयोगशाला सहितका अनुसन्धानशाला निर्माण गर्ने ।
८. प्रयोगात्मक पक्षलाई बढी जोड दिनका लागि आवश्यक सामग्री तथा उपकरणहरूको व्यवस्था गर्ने ।

९. सुविधासम्पन्न प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालनका का साथै फिल्डका कार्यमा जोड दिने ।
१०. अपायक विद्यार्थीहरुका लागि सुविधासम्पन्न छात्रावासको व्यवस्था गर्ने ।
११. शैक्षिक सहुलियतको लागि छात्रवृत्ति तथा व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गर्ने ।
१२. प्रशिक्षक तथा सहायक प्रशिक्षकको क्षमता अभिबृद्धिको लागि तालिम तथा प्रशिक्षण व्यवस्था गर्ने ।
१३. उत्पादित जनशक्तिलाई रोजगारीको अवसर प्रदान गर्ने ।
१४. प्राविधिक शिक्षामा सबैको अवसर प्रदान गर्ने ।
१५. प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका लागि सरोकारवालाहरूको सहभागिता र स्थानीय सरकारको अपनत्व लगानी वृद्धि गर्ने

उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलव्धी:-

देश र समाजको सम्वृद्धिमा योगदान गर्नसक्ने आधारभूत र मध्यमस्तरीय रोजगारमूलक र सिपमूलक प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन हुने ।

नतिजा

१. On-the-job training लाई उधमसिलता सँग जोडिएको हुनेछ ।
२. पाठ्यक्रम पुनरावलोकन गरी समसामयिक बनाउँदै एकरुपता कायम भएको हुनेछ ।
३. प्रभावकारी अनुगमन र सहयोग प्रणालीको विकास गर्ने सबै निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यको संस्कृति विकास भएको हुनेछ ।
४. विद्यालय नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालय स्थापना गर्न र गुणात्मकता मा बढी ध्यान जानेछ ।
५. यस नगरपालिकाबाट उत्पादित जनशक्ती दक्ष र गुणस्तरीय जनशक्ति भएको हुनेछ।
६. प्राविधिक शिक्षामा सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता वृद्धि भएको हुनेछ ।
७. प्राविधिक शिक्षाको लागि उपयुक्त सुविधा सम्पन्न प्रयोगशाला तथा कक्षाकोठा निर्माण भएको हुनेछ।
८. प्राविधिक शिक्षामा नगरपालिकाको लगानी वृद्धि भएको हुनेछ ।
९. तालिम प्राप्त प्रशिक्षक तथा शिक्षकको व्यवस्था भएको हुनेछ ।
१०. प्राविधिक शिक्षामा थप अन्य विधा विस्तार भएको हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

क.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन	पटक	१		१		१	३		
२	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालहरुको भौतिक पूर्वाधार विकास	पटक								
३	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना, सञ्चालन तथा नियमन	पटक								
४	शिक्षक व्यवस्थापन									
५	छात्रवृत्ति कार्यक्रम									
६	स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरुको पहिचान, प्रमाणिकरण र प्रवर्द्धन कार्यक्रम	जना								

७	छोटा अवधिका सिपमूलक तालिम सञ्चालन	जना	१५	१५	१५	१५	१५	६०		
८	वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सिपको खोजि र उपयोग	बडा								वडागत विवरण तयार गर्ने
९	आर्थिक रुपमा पछाडि परेका सिमान्तकृत, दलित अपाङ्गता, महिला जनजाती विद्यार्थीका लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सृजना गर्ने	जना	१	१	१	१	१	५		
१०	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको लागि छात्रावास निर्माण	वटा	१				१			
११	शिक्षालय तथा विद्यालयको अनुगमन र नियमन	पटक								

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन							प्रदेश र संघिय सरकार	
२	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालहरुको भौतिक पूर्वाधार विकास							प्रदेश र संघिय सरकार	
३	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना, सञ्चालन तथा नियमन							प्रदेश र संघिय सरकार	
४	शिक्षक व्यवस्थापन							प्रदेश र संघिय सरकार	
५	छात्रवृत्ति कार्यक्रम							स्थानीय सरकार	
६	स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरुको पहिचान, प्रमाणिकरण र प्रवर्द्धन कार्यक्रम							स्थानीय सरकार र अन्य संघ संस्था	
७	छोटा अवधिका सिपमूलक तालिम सञ्चालन							स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार, अन्य संघ संस्था उद्यम शाखा	
८	वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सिपको खोजि र उपयोग							स्थानीय सरकार	
९	आर्थिक रुपमा पछाडि परेका सिमान्तकृत, दलित अपाङ्गता, महिला जनजाती विद्यार्थीका लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सृजना गर्ने							स्थानीय सकार	

१०	प्राविधारको विद्यालयमा अध्ययरत विद्यार्थीको लागि छात्रवास							संघिय, प्रदेश र स्थानीय सरकार	
११	अनुगमान तथा नियमन							स्थानीय सरकार	

परिच्छेद ४

अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरुः

४.१ शैक्षिक समता र समावेशीकरणः

४.१.१ परिचय

मानवजाति सामान्य रुपमा हेर्दा समान देखिएता पनि मानिसको खानपान, सहनसहन, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक रुपमा एक अर्कामा असमान छन। मानिस शारीरिक बनावटको आधारमा एउटै भए पनि मानिस मानिस विच कुनै र कुनै रुपमा फरक हुदै आएको छ। जसरी बाहिरिए रुपमा फरक छन त्यसै गरि मानवमा हुने रुचि, स्वभाव, क्षमता र सम्भावनाका हिसाबले पनि मानिसहरु एक अर्कामा हुवहु मिल्दैनन। सबै किसिमका मानिसहरुलाई एकिकृत गरि शिक्षाको माध्यमबाट हेरचाह एवम सबैमा समान पहुच अभिवृद्धि गरि साझा आवश्यकताहरुलाई सम्बोधन गर्न शिक्षाको आवश्यकता पर्दछ।

नेपाल विविधतामा एकतायुक्त मुलुक हो। विभिन्न किसिमका भाषाभाषि, साँस्कृतिक तथा जातिगत समुदायहरुको बसोवास छ। सम्पूर्ण समुदाय समान किसिमले अगाडि बढ्न विभिन्न प्रयास भएता पनि समान रुपमा विकास हुन सक्दैन। भौगोलिक क्षेत्रगत आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ। त्यस्तै विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरुमा शिक्षाको पहुँच पुर्याइ सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ।

विविध विविधता भएको समाज परिवर्तन गर्न विविधताको पहिचान दिनु, सम्मान गर्नु, व्यक्तिगत विविधतालाई कदर गरि विविधतालाई प्रोत्साहित गर्नु आवश्यक छ। बालबालिकामा भएका भिन्नताले पहुच, सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सिर्जना गरि समता कायम गर्नु आवश्यक छ। यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सिर्जना नगरि अवसर असमान हुनका कारण पहिचान गरि तिनलाई समान वनाउन विशेष तथा थप प्रवन्ध गर्नु पर्दछ। समता अभिबृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएकव र महत्व महशुस गराउन सक्नु पर्दछ। यस प्रकार शिक्षामा विविधता, समता र समावेशिताको प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ। यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ।

यस परिच्छेदमा यस जयपृथ्वी नगरपालिकाका सबै नागरिकहरुलाई शैक्षिक समता र समावेशिकरणको वातावरण सुनिश्चित गरि शिक्षामा सबैको सहज पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइका लागि विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा हाल सम्मका कार्यहरुको सङ्क्षिप्त समीक्षा गरि त्यसमा देखिएका अन्तरहरुका आधारमा चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ। यसमा देखिएका चुनौतीहरु हटाइ शिक्षामा सबैको सहज पहुँच,सहभागिता तथा सिकाइका लागि समतामूलक परिवेश कायम गर्नका लागि अपनाइएका रणनीति तथा क्रियाकलापहरु समेत उल्लेख गरिएको छ।

४.१.२ वर्तमान अवस्थाः

नेपालको शिक्षामा वालिका तथा महिलाहरु र अपाङ्गता भएकाहरुको लागि केहि विशेष प्रबन्ध स्वरुप वि.स. २००४ सालमा छात्राहरुका लागिछुट्टै विद्यालय पद्यकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि.स. २०२१ मा ल्याबोरेटरी स्कुलमा दृष्टिविहिन बालबालिकाका लागि एकिकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भइ हाल सम्म सञ्चालित छ। त्यसैगरि विस २०२६ सालमा खगेन्द्र बहादुर बस्नेतको अगुवाइमा सुरु भएको नेपाल अपाङ्ग अन्ध संघ नवजीवन गृहले अपाङ्गताहरुका लागि आवासिय व्यवस्था व्यवस्था सुरु गरेकोमा २०३१ साल देखि महिलाहरुका लागि पनि खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रको रुपमा स्थापित भइ हाल काठमान्डौको जोरपाटीमा सञ्चालन भइ रहेको छ। शिक्षा ऐन २०२८ अनुरुप २०३० सालमा विशेष शिक्षा परिषद गठन भइ अपाङ्गता भएकाहरुको शिक्षाका लागि सरकारबाट औपचारिक रुपमा थालनी भएको पाइन्छ। राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग २०४९ अनुसार योजना वद्धरुपमा आर्थिक, सामाजिक, भाषिक, लैङ्गिक तथा भौगोलिक कारणले वञ्चितिकरणमा परेका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिगा अभिबृद्धि गर्ने प्रयास गरिएको थियो।

समतामुलक एवम समावेशी शिक्षाका लागि नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समातामूलक अवसर सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र सङ्घिय प्रामाणिक नियमहरु सन् १९९३, एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको दशक सन् १९९३-२००२, साल्कामान्का घोषणा सन् १९९४, तथा महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने महासन्धि १९७९ तथा संयुक्त राष्ट्र संघिय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि सन् २००६ आदिमा प्रतिबद्धता जनाएको छ। यी सम्पूर्ण महासन्धि एवम घोषणापत्रहरुले अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगाएत विशेष शिक्षाको आवश्यकता भएका सबैलाई शिक्षाको राष्ट्रिय कार्यक्रमको मूलधारमा समावेश गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएका छन। विशेषगरि संयुक्त राष्ट्र संघिय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, सन २००६ को धारा २४ले अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिका संगै समान आधारमा समावेशी शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ। यस मान्यतालाई नेपाल सरकारले पनि स्वीकार गरि उक्त अन्तराष्ट्रिय महासन्धिमा हस्ताक्षर गरि अनुमोदन गरिसकेको छ।

खासगरि सबैका लागि शिक्षाको डकार घोषणापत्र र नेपालले बनाइएको राष्ट्रिय कार्य योजनाले विभिन्न कारणले शिक्षाको पहुँचभन्दा बाहिर रहेका बालबालिकाहरुलाई शिक्षामा समावेश गर्नका लागि समावेशीकरणको अवधारणा सहित पहुँच विस्तारमा जोड दिइ छात्रवृत्तीलगाएतका प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुको साथै महिला शिक्षक नियुक्तिबाट प्रारम्भ भएको आरक्षणलाई कानुनी मान्यता सहित महिला, जनजाती, दलित, मधेशी र दुर्गम क्षेत्रका लागि शिक्षक नियुक्तिमा निश्चित आरक्षणको व्यवस्था भएको छ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ। संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा लिदै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थीक रुपले विपन्न नागरिकले कानुन बमोजिम निशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ र नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुनेछ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभपबृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरु तय गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्ति व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि ऐन २०७४ र अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा नियमावली २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रुपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिदिए बमोजिमका शैक्षिक संस्था द्वारा निःशुल्क रुपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ।

विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचकसहितको एकिकृत समता रणनीति २०७१ कार्यान्वयनबाट बहुवञ्चितीकरणमा परेका बालबालिकाहरुलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था

गरिएको छ। मुलुकमा बहुदलिय संसदिय व्यवस्थाको पुनर्वाहाली भए पछि शिक्षामा केहि हद सम्म लगानीको वृद्धि भयो। विद्यालय शिक्षामा छात्रा र दलित समुहको सहभागिता अभिबृद्धिको लागि छात्रबृत्तीको व्यवस्था गरियो। आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना अन्तर्गत सञ्चालन भएको छात्रवृत्ती कार्यक्रमले विद्यालय तहमा छात्रा लगाएत अन्य समुहको भर्ना दर उल्लेख्य रुपमा बढेको अवस्था छ। अहिलेको आवश्यकता भनेको छात्राहरु र दलितहरु मध्ये पनि विपन्न समुहलाई छनोट गरि कहङ्गी समेतलाई मध्येनजर गरि छात्रवृत्ती रकम दिनुपर्ने देखिन्छ। यसका अतिरिक्त अपाङ्गता भएका विद्यार्थी लोपोन्मुख र सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थी, गरीब तथा विपन्न विद्यार्थी, द्वन्द्ध पिडित विद्यार्थी र सहिदका परिवारका विद्यार्थीका निम्ति यस्तो छात्रवृत्तीको व्यवस्था गरिएको छ। अनाथको अभिभावकत्वको

देशमा सङ्घियताको कार्यान्वयन सँगसँगै कतिपय प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारहरुले विपन्न समुदाय र छात्राहरुको लागि छात्रवृत्तीको व्यवस्था गरिएको देखिन्छ। यस जयपृथ्वी नगरपालिकाले आ.व. २०७९।०८० देखि उच्च शिक्षा अन्तर्गत मेडिकल साइन्स अध्ययनको लागि छात्रबृत्तीको व्यवस्था गरेको छ।

जयपृथ्वी नगरपालिकामा प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म अध्ययन गर्ने विभिन्न किसिमको अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरु अध्यापन गरिरहेका भएता पनि शैक्षिक तथ्याङ्क प्रणालीमा नराखिएको पाइयो। बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क कति रहेको र कुन किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु छन पहिचान हुन सकेको छैन। जयपृथ्वी नगरपालिकाको शैक्षिक तथ्याङ्क २०७९ अनुसार आधारभूत तह देखि माध्यामिक तह सम्म दलित विद्यार्थीको सङख्या जना र छात्र सङख्या छात्रा सङ्ख्या रहेको देखिन्छ। यसरी जनजाती विद्यार्थी सङख्या ४३ जना रहेको पाङन्छ। ब्राहमण\श्रेत्री विद्यार्थीहरुको सङख्या ....रहेको छ जसमा छात्र ....र छात्रा ....रहेका छन।

समतामूलक किसिमले सबै प्रकारका विद्यार्थीहरुको शिक्षामा पहुँच अभिबृद्धिका लागि नगरपालिकाले हरेक वर्ष विभिन्न किसिमका छात्रबृत्तीहरु प्रदान गरेको अवस्था छ। शैक्षिक सत्रको अभिलेख हेर्दा आधारभूततहमा छात्रा छात्रबृत्ति ....जनालाई दलित छात्रबृत्ति ....जनालाई अपाङ्ग छात्रबृत्ति..................जनालाई प्रदान गरेको देखिन्छ। प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने तर्फ ....विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको छ।

बालबालिकाहरुलाई समावेशी तथा विशेष शिक्षा प्रदान गर्नका लागि अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई शैक्षिक अवसर प्रदान गर्ने क्रममा घरपरिवार, समुदाय र विद्यालयहरुवाट उचित सहयोग र सकारात्मक सोचको प्रवर्धन गर्नु, अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरुको सामाजिक समावेशिकरणमा अपेक्षित सुधार गर्नु,विशेष शिक्षा मार्फत गुणस्तरिय जीवनयापन र आत्मनिर्भर गराउने कार्यमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु, अपाङगताको प्रकृतिका आधारमा बालबालिकाका निम्ति सहज पहुँच पुग्ने गरि विशेष प्रकारका शिक्षालय स्थापना र सञ्चालन गर्नु, दृष्टिविहिन बालबालिकाहरुका लागि आवश्यक ब्रेललिपिका पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री एवम सुस्तश्रवण भएका बालबालिकाहरुका लागि साङ्केतिक भाषाको सिप दिने शिक्षकको व्यवस्थापन गर्न,विशेष शिक्षाका आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको उत्पादन र व्यवस्थापन गर्नु, विविध प्रकारका बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क तथा सूचना संकलन गर्नु, समावेशी तथा विशेष शिक्षा अनुकुल मूल्याङ्कन प्रणाली र सिकाइ व्यवस्थापनका लागि खोज, अनुसन्धान र अभ्यास हुनु, समाजमा विद्यमान कुरीति र कुप्रथाका कारण समावेशी किसिमको सामाजिक संरचना स्थापना गर्नु आदि जस्ता चुनौतीहरु विशेष तथा समावेशी शिक्षाको क्षेत्रमा प्रमुखरुपमा रहेका छन।

४.१.३ लक्ष्य तथा उदेश्यहरुः

१. महिला,दलित, पिछडिएका समुदाय अपाङ्गता भएका, आर्थिक रुपले विपन्न, द्धन्द्ध प्रभावित तथा सामाजिक आर्थिक कारणले अवसरबाट वञ्चितमा परेका व्यक्तिहरुलाइ शिक्षाको पहुच पुर्यानु।
२. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने वातावरण कायम गर्नु।
३. लक्षित समुहका बालबालिकाहरुको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।

४. विविधता, समता एवम समावेशी शिक्षाका मूल्य. मान्यता अनुकुल गुणस्तरिय सेवा प्रवाह गर्ने जनसक्तिहरुको पेशागत दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरुलाई जवाफदेहि बनाउनु।

५. पाठ्यक्रम,पाठ्यसामग्री, शिक्षण प्रक्रिया लगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता समता तथा समावेशिता अभिबृद्धि गरि विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु।

४.१.४ रणनीतिहरुः

१. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरुमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरि विशेष लक्षित समुहका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षा उपलब्ध गराइने छ।

२. पछाडी परेका समुदाय तथा दलित र अपाङ्गता भएका सबै बालालिकालाई विद्यालयमा पहुँच पुर्याउन आवश्यकता अनुसार शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।

३. विद्यालयमा दिवा खाजासहित स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको प्रबन्ध तथा किशोरीहरु लक्षित महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा प्रदान गरिनेछ।

४. आधारभूत तहमा स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट स्थानीय भाषा, संस्कृति. भूगोल. इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गरि सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आवद्ध गरिनेछ।

५. औपचारिक विद्यालय शिक्षाबाट वञ्चितीमा परेका लक्षित समुहका बालबालिकाहरुको शिक्षा पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र औपचारिक विद्यालयहरुलाई सहभागी गरिनेछ।

६. सबै प्रकारका बालवालिकामा उपयुक्त क्षमता विकास हुने गरि औपचारिक, अनौपचारिक खुला तथा दुर शिक्षा र निरन्तर सिकाइको व्यवस्था गर्न सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गरिनेछ।

७. सबै प्रकारका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय तथा शिक्षालयहरुका लागि विभिन्न तहमा भर्ना गरि उनीहरुको शारीरिक, मानसिक, इन्द्रियजन्य र बौद्धिक क्षमताको लेखाजोखा गरिनेछ।

८. अपाङ्गमैत्री शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्न नविनतम सूचना प्रविधिमा आधारित दक्ष मानविय स्रोतको विकास गरिनेछ।

९. नगरपालिका भित्र निर्माण भइ रहेका विद्यालयका पूर्वाधार र अब निर्माण हुने पूर्वाधारहरुलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउन आवश्यक पहल र समन्वय गरिनेछ।

१०. अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा व्यक्तिहरुको शिक्षा पाउने अधिकार सुनिश्चित आवश्यक पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा श्रव्यदृश्य र सहयोग सामग्रीको विकास र सहज पहुँचका लागि सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ।

११. अपाङ्गता भएका, अशक्त र घरबाट विद्यालय आवतजावत गर्न असमर्थ तर विद्यालयमा अध्ययन गर्न सक्ने बालबालिकाका लागि पायक पर्ने स्थानमा आवश्यकताको आधारमा छात्रावास सहित विशेष विद्यालय स्थापना गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ।

१२. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको अपाङ्गताको अवस्था हेरि अन्य बालबालिकाहरुसँगै बसेर सिक्न पाउने गरि समावेशी शिक्षाको व्यवस्था गर्न भूमिका निर्वाह गरिनेछ।

१३. अपाङ्गताको प्रकृति हेरी विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरुको लागि विशेष शिक्षा अध्ययनकोलागि अभिभावकहरुसँग परामर्श गरी पहल गरिनेछ।

१४. अपाङ्गता भएका तथा पिछडिएका समुदायका बालबालिकालाई शिक्षाको पहुच शुनिश्चित गर्न अभिभावक जनचेतना फैलाउन अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

१५. सुस्त श्रवण भएका बालबालिकालाई साङ्केतिक भाषा तथा दृष्टिविहिन र न्यून दृष्टि भएका बालबालिकाहरुलाई ब्रेललिपिमा मात्र सिमित नगराइ अन्य उपकरणको प्रयोगबाट सिक्न सक्ने सम्भाव्य विकल्पको खोजी गरि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्न सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।

१६. सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाइ विद्यार्थीका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरि विविधता कायम गर्ने छ भने विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद दुर्व्यवहार हेपाई नहुने बालमैत्री बातावरण सिर्जना गरिनेछ।

४.१.५ उपलब्धिहरु, मुख्य मुख्य नतिजाहरु, प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

क) उपलब्धिः

विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरिय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुनेछ।

ख) मुख्य मुख्य नतिजाहरुः

शारीरिक रुपमा कमजोर र सामाजिक रुपमा पछाडि परेका बालबालिकाहरुको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित भएको हुनेछ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारणः

परिच्छेद- ४ अन्तर सम्बन्धित विषय तथा क्षेत्र

४.१ पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

परिचयः

पाठ्यक्रम सिकाइको योजना हो। विद्यालय शिक्षालाई व्यवस्थित तथा प्रभावकारी बनाउन के पढाउने, कति पढाउने, कसरी पढाउने, कुन विधि प्रयोग गर्ने, मूल्याङ्कनका कुन कुन साधनको प्रयोग गर्न, कुन विषयवस्तुमा कति समय खर्च गर्ने जस्ता प्रश्नको उत्तर दिने दस्तावेज नै पाठ्यक्रम हो। शिक्षक सिकाइ क्रियाकलापलाई व्यवस्थित बनाउन तयार पारिएको शैक्षिक योजनाको रुपमा पनि लिन सकिन्छ।पाठ्यमक विद्यार्थीहरुलाई के र कसरी सिकाउने कुराको प्रतिनिधित्व गर्दछ भने सिकेका कुराहरु विद्यार्थीहरुले कुन हदसम्म प्राप्त गर्यो वा गरेन भनेर लेखाजोखा गर्ने प्रक्रियालाई मूल्याङ्कन भनिन्छ। यसरी पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन एउटै सिक्काका दुइ पाटाका रुपमा रहेका छन। अथवा मूल्याङ्कनले पाठ्यक्रमको समग्र पक्षको मूल्याङ्कन गर्ने कार्य गर्दछ।

पाठ्यक्रमले समग्र देशको शिक्षामा एक रुपता कायम गरि शिक्षाको माध्यमबाट ज्ञान सिप तथा अभिवृत्तिको माध्यमबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्व परिवेश अनुकुल समायोजन हुन, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेसा व्यवसाय छनोट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक

क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग गर्नु पर्दछ। यसका साथै पाठ्यक्रमले निश्चित मूल्य तथा मान्यतामा विकास गरिएकोले सामाजिक मूल्य मान्यता तथा व्यवहारलाई आत्मसाथ गर्दै समतामुलक, विभेदरहित, समावेशी दृष्टिकोण अनुरुप व्यवहार गर्न, आफ्नो तथा अरुको हक अधिकार प्रति सचेत रहि सिर्जनात्मक ढंगबाट सोच्न तथा निर्णय लिन सहयोग गर्दछ। मानविय आवश्यकता, सामाजिक मूल्य मान्यता, सिकारुको रुचि र समाज तथा विश्वमा परिवर्तिक ज्ञान तथा प्रविधिको आत्मसाथ गर्ने गतिशिल प्रक्रियाको रुपमा लिइन्छ।

४.१.१ वर्तमान अवस्थाः

शिक्षा विकासको पूर्वाधारको पनि पूर्वाधार हो। शिक्षा मानव समाज रुपान्तरणको माध्यम भएकोले वर्तमान नागरिक कस्तो बनाउने अपेक्षा लिइएको छ भन्ने कुरा पाठ्यक्रमको माध्यमबाट जानकारी पाइने भएकोले पाठ्यक्रम विकास तथा निर्माण प्रक्रियाले नै देशको शिक्षा अवस्थाको चित्रण गर्ने गर्दछ। समग्र देशको शिक्षाको सपना पाठ्यक्रममा हुने गरेको तर विद्यालयसँ सम्बन्धित पक्ष अधिकाश शिक्षकहरु पाठ्यपुस्तकलाई मूख्य आधार मानि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन भएको पाइन्छ। पाठ्यक्रम भन्दा पनि पाठ्यपुस्तक विद्यालयमा उपलब्ध भयो या भयन कुराको उठान बढी हुने गरेको पाइन्छ। हाम्रो देशमा पाठ्यक्रमको विकास क्रम हेर्दा वि.स. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा आवश्यक अंगहरु सहित पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजको रुपमा कार्य प्रारम्भ भयो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत प्रबन्धका रुपमा शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो।पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको स्थापना र यसको निरन्तरता सँगै विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास, सुधार र अध्यावधिक गर्ने कार्य केन्द्रबाट भइरहेको सन्दर्भमा विद्यालयको शिक्षाको मार्गदर्शक दस्तावेजको रुपमा विस २०६३ मा सर्वप्रथम पाठ्यक्रम प्रारुप विकास गरि सोहि अनुरुप पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने परिपाटी सुरु गरियो। यसैक्रममा विस २०७६ मा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारुप तयार भइ विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ कार्यान्वय गर्ने क्रममा विद्यालय तहको नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरि विस २०७७ देखि कक्षा १ र ११मा कार्यान्वयन सुरु भएको छ भने आगामी शैक्षिक सत्र २०८० मा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरुमा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुनेछ।

यसरी कार्यान्वयन हुन गइ रहेको पाठ्यक्रममा विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-३ मा अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकिकृत गरिएको, व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सिपहरु समावेश हुने गरि सिकाइ तर्जुमा

गर्ने रणनीति लिइएको छ। आधारभूत तह कक्षा १-८ सम्ममा स्थानीय विषयवस्तु, स्थानीय कला संस्कृती, भाषा, इतिहास, परम्परा सिप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरि कार्यान्वयन गर्नु पर्ने व्यवस्था छ। प्रत्येक विषयमा विषयवस्तुको स्वरुप अनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० सम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य परियोजना कार्य लगाएतका व्यवहारिक अभ्यास गराउनु पर्नेछ। यसै गरि पढाइको भाषा स्थानीय भाषा, मातृभाषा तथा वहुभाषाको माध्यमबाट शिक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ तथा सो अनुरुप विकास गरिएका पाठ्यक्रमका व्यवस्था प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि थप तयारी तथा क्षमता विकासको अवसर, उत्प्रेरणा तथा जवाफदेहिता महत्वपूर्ण छ भने शिक्षक सहायता प्रणाली स्थापना स्थानीय लगाएत सबै तहका सरकार तथा पाठ्यक्रम विकास गर्ने निकाय र कार्यान्वयन गर्ने निकाय सबैको क्षमता तथा जवाफदेहितामा सुधार आवश्यक छ। विद्यालयतहमा कक्षा ९ देखि नै प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा जटिलताको मनन गरि पाठ्यक्रम सुधार तथा समायोजन गर्नु जरुरी छ। प्रारम्भिक तहको शिक्षा पाठ्यक्रम शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धि व्यवस्थामा सुधारको खाँचो देखिएको छ।

४.१.२ उदेश्यः

यस योजनाले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कनका उपक्षेत्रको लक्ष्यको रुपमा पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरिय र प्रभावकारी बनाई गाउँपालिकाका बालबालिकाहरुको सिकाइमा सुधार गरि सक्षम, सृजनशील तथा प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न निम्नलिखित उदेश्यहरु रहेका छनः

पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु।

सिकाइका लागि दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित हुने गरि विषयवस्तुहरुलाई अन्तरसम्बन्धित सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु।

पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइ द्धारा स्थानीय र आधुनिक सामग्रि प्रयोग गरि सिकाइको विकास गर्नु।

सिकाइलाई मूल्याङ्कनको अभिन्न अंगको रुपमा विकास गरि प्रभावकारी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन गर्नु।

कक्षाकोठामा हुने सिक्षण सिकाइलाई पाठ्यपुस्तकमा आधारित भन्दा पनि पाठ्यक्रममा आधारित बनाउन शिक्षकको दक्षता र समर्पण भावको विकास गर्नु।

स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु।

४.१.३ रणनीतिहरुः

उल्लेखित उदेश्यहरु हासिल गर्न निम्न लिखित रणनीतिहरु अबलम्बन गरिएकव छः

पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट निर्माण गरिएको तहगत पाठ्ठ्यक्रम सबै शिक्षकहरुमा प्रभावकारी ढङ्गमा प्रवोधिकरण गरि कार्यान्वयन गर्ने।

शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीको लागि स्वाध्ययन तथा सन्दर्भ सामग्रीको सर्वसुलभ उपलब्ध गर्ने।

स्थानीय तहबाट निर्माण हुने स्थानीय पाठ्यक्रम प्रक्रियामा सबै सरोकारवालाहरु, अभिभावक, शिक्षक, विद्यार्थी, समाजसेवी, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षाप्रेमी, परम्परागत ज्ञान सिपको प्रतिनिधित्व हुने गरि निर्माण गर्ने।

बालबालिकाको सिकाइलाई माध्यम भाषाका कारण अवरोध नहुने गरि आवश्यकता अनुसार माध्यम भाषा प्रयोग गर्ने।

विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गरि पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा रहेका समस्याहरुलाई कार्यान्वयन तह देखि समाधान गरि शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई प्रभावकारी गर्ने।

पाठ्यक्रमले तोकेका विषयवस्तु अनुसारका कार्यघण्टा अनुसार शिक्षण शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गराउने।

विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई व्यवस्थित एवम सिकाइ प्रक्रियाको महत्वपूर्ण अंगको रुपमा विकास गर्ने।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनको लागि विद्यार्थीहरुको पोर्टफोलियो तयार गरि प्रयोग गर्ने।

सिकारुको सिकाइ उपलब्धि प्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार तथा जवाफदेहि बनाइ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकासमा ग्राह्यता दिई उचित पुरस्कारको समेत व्यवस्था गर्ने।

शिक्षण सिकाइ भन्दा परीक्षालाई महत्व दिने हाम्रो संस्कारलाई परिवर्तन गरि सिकेको प्रमाणित भइ सकेपछि परीक्षा लिइरहनु नपर्ने गरि मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्ने।

शिक्षण सिकाइमा सुचना प्रविधिको प्रयोगमा प्रोत्साहित गर्ने।

विपद्, महामारी तथा सङ्कटको समयमा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने।

४.१.४ उपलब्धि,नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्माक लक्ष्य

क) उपलब्धि

विद्यालय तहमा पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गरि मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भइ दैनिक जीवनका लागि आधारभूत सक्षमता सहितको विद्यार्थी निर्माणमा सहयोग भएको हुने।

ख) नतिजा

- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०७६ अनुसार प्रारम्भिक वालविकास देखि कक्षा १२ सम्मको नयाँ पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने।
- कक्षा १-३ मा व्यवहारकुशल सिप सहित अन्तरविषयक र बहुविषयक ढाँचाको एकिकृत पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने।
- कक्षा १-८ सम्म सबै विद्यालयमा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण भइ कार्यान्वयन भएको हुने।
- प्रारम्भिक वालविकास शिक्षा देखि आधारभूत तहसम्म आवश्यकता अनुसार मातृभाषामा सिकाइ सहजिकरण भएको हुने।
- कक्षाकोठाको सिकाइको अभिन्न अंगका रुपमा सिकाइ सुधारको माध्यमको रुपमा मूल्याङ्कनको प्रयोग हुनको साथै विभिन्न तहमा सञ्चालन गरिने परीक्षामा तथा विद्यार्थीमा सिकाइ क्षमता बढेको हुने।
- पाठ्यक्रमले परिकल्पना गरेको आन्तरिक तथा वाह्य मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन भएको हुनेछ।
- सिकाइ क्रियाकलाप बालमैत्री तथा सुचना प्रविधिमैत्री भएको हुनेछ।
- विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि बढेको हुनेछ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

	Existing unit	Proposed unit cost	बार्षिक भौतिक लक्ष्य (Yearly Physical Target)									
प्रस्तावित कार्यक्रमहरु	२०२४/२५ ८१/८२	२०२५/२६ ८२/८३	२०२६/२७ ८३/८४	२०२७/२८ ८४/८५	२०२८/२९ ८५/८६			२०२४/२५ ८१/८२	२०२५/२६ ८२/८३	२०२६/२७ ८३/८४	२०२७/२८ ८४/८५	२०२८/२९ ८५/८६
राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ को कार्यन्वयन (तहगत पाठ्यक्रमहरू को विकास, परीक्षण र कार्यन्वयन, नमुना पाठ्यपुस्तकहरू को विकास,	४५,०००	४५०००	४५०००	३००००	१५०००		१५०००	३	३	३	२	१

शिक्षक निर्देशिका र सन्दर्भ सामग्रीहरुको विकास गर्ने)												
पाठ्यक्रमको मूल्यांकन (मुल्यांकन, सुधार र बिद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास र नमूना परीक्षण)	०	०	०	२०००	५०००		५०००					१
Digital सामाग्रीहरुको कार्यन्वयन (विधुतीय अन्तरक्रियात्म							१५०					

क सामाग्रीहरुको विकास र तिनलाई Online/Offline माध्यमबाट बिद्यार्थी (अपाङ्गता भएका बिद्यार्थी समेत्) र शिक्षकको पँहुचसम्म पुर्याउने सुनिश्चित गर्ने, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट विकास गरिएका सबै सामाग्रीहरुलाई												

विधुतीय प्रती बनाई तिनलाई e-library को विकास गरी सबैको पँहुच सुनिश्चित गर्ने												
सँस्थागत संरचनाको विकास र क्षमता अभिबृद्धि गर्ने (बिज्ञहरुको परिचालन गरी स्थानीय तहहरूमा स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास र कार्यान्वयनका लागि प्राबिधिक	८०००	८०००	८०००				१०००	८	८	८		

सहयोग प्रदान गर्ने बिधि र पद्धति स्थापित गर्ने)												
आधारभूत तहको पाठ्यक्रमका लागि सबै शिक्षकहरूलाई ३ दिने अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गर्ने	१३.८	२०.७	२०.७				३	५	७	७	२	२
आन्तरिक र बाहिय दुवै विधिका बिद्यार्थी मुल्यांकन र तिनको कार्यन्वयनको	१६०	१६०	१६०	१६०	१६०		५	३२	३२	३२	३२	३२

मापदण्डहरू विकास गर्ने (जसमाः- नमूना सामाग्रीहरु विकास गर्ने, कक्षाकोठामा आधारित मुल्यांकनका मापदण्डहरूको विकास र तिनको बारेमा अभिमुखीकरण साथै बिद्यार्थी प्रगतीको प्रतिबेदन र सुझाव सङ्कलन)												
प्राबिधिक धारका बिषयहरुको	१५००	९०००	६०००	६०००	६०००		१५० ०	१	६	४	४	

पाठ्यक्रम र सिकाई सामग्रीहरुको विकास र कार्यान्वयन गर्ने (जसमाः- प्राबिधिक धारका बिषयगत समस्या तथा सवालहरू पत्ता लागउने, तिनलाई पाठ्यक्रममा समायोजन गर्ने र सोका आधारमा पाठ्यपुस्तक, सिकाई												

सामग्रीहरूको विकास, मुल्यांकन पद्धतिको विकास र तिनको प्रबोधिकरण, बितरण, प्रयोग बिषयहरु समाबेश गर्ने)												
बहूपाठ्यपुस्तकहरूको कार्यान्यन गर्ने (जसमाः- बहू पाठ्यपुस्तक नीतिको कार्यान्यन गर्ने, गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने,							१०००					

पाठ्यपुस्तकहरु को मुल्यांकन र छनौट, बहूबर्षिय पाठ्यपुस्तकहरू को परिक्षण गर्ने र अपाङ्गता भएका बिद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त पाठ्यपुस्तकहरू को विकास गर्ने)												
बिद्यालय शिक्षा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र अन्य बिषय क्षेत्रका निर्देशिका, बिधि र प्रक्रियाहरूको		५००	०	०	५००		५००		१			१

विकास र परिमार्जन गर्ने र तिनलाई एकीकृत गर्ने)												
तपाइको पालिकाबाट थप गर्न चाहेका कार्यक्रमहरु:												

४.२. शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

परिचय (Introduction)

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षक एक महत्वपूर्ण स्रोत हो । शिक्षकमा भएको पेशागत दक्षता विषयबस्तुको ज्ञान पेशा प्रतिको निष्ठा,ईमानदारीता,आफुसंग भएको ज्ञानलाई हस्तान्तरण गर्ने कलाले नै विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । हाम्रो जस्तो मुलुकमा शिक्षामा विनियोजित बजेटको ठुलो हिस्सा शिक्षकको तलव भत्तामा खर्च हुनु र शैक्षिक सामाग्री खरिद लगायत अन्य शिर्षकमा न्यून बजेट बाबजुत पनि गुणस्तरीय शिक्षामा शिक्षकको महत्वलाई प्रमाणित गर्दछ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ ।वर्तमान अवस्थामा शिक्षक तयार गर्ने काम विश्वविद्या

यहरू तथा विद्यालयहरू शिक्षक । छन् गरिरहेका ले (मावि उच्च)लपत्रका अनुमति अध्यापन लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने, रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवासम्बन्धी कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । आयोगबाट सिफारिस भई आएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति गरी पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गर्दै आएका छन्। यसैगरी अस्थायी वा विद्यालयको निजी स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति, शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गर्दै आएका छन् । शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने काम शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले, प्रमाणीकरण तथा कष्टमाइज्ड तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले र शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने काम प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले गर्दै आएका छन् ।

शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका क्षेत्रमा सुर्मा गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था र समसामयिक सवालहरुलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.२.१ वर्तमान अवस्थाः

बालबालिकाको वृद्धि र विकासका लागि खाना अनिवार्य तत्व हो । पोषणयुक्त खाना खाएमात्र स्वस्थ्य जिवनको सुरुवात हुन्छ । विद्यालयमा आएका बालबालिकाहरूको पोषणयुक्त खाजा व्यवस्थापन गर्न प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा ८ सम्म पढिरहेका विद्यार्थीहरूका लागि खाद्यान्नमा आधारित दिवाखाजा कार्यक्रम बिद्यालय दिवाखाजा कार्यक्रम संचालनमा रहेको छ दिवाखाजा कार्यक्रमका लागी बिश्वखाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न सहयोग भईरहेको छ।शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधिमन्त्रालय अन्तर्गत रहेको शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट स्थानीय तहमा दिवाखाजाको रकम ससर्त अनुदानका रूपमा निकासा हुन्छ । विद्यालयहरूले स्थानीयतहमा बजेट माग गरी विद्यार्थीहरूलाई खाजाखुवाउने व्यवस्था मिलाउनु पर्छ ।दिवाखाजा व्यवस्थापनका लागि सङ्घीय एवम प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, विद्यालय, अभिभावक लगायत सबै पक्षको सहयोग एवम समन्वय आवश्यक पर्छ।पोषणयुक्त दिवा खाजाबाट बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकास भई मानव पुंजीविकासमा योगदान पुग्दछ ।

विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण विद्यालय दिवाखाजालाई थप प्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउन विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति २००६ मा व्यवस्था भए अनुसार दिवाखाजा सँगै अरु स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी अन्य सेवाहरूलाई एकीकृत रुपमा परिचालन गर्नु आवश्यक हुन्छ । स्वास्थ्य सेवाप्रदायक निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी विद्यालयहरूले आवधिक रुपमा जुका औषधी (वर्षको २ पटक), भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड चक्की (किशोरीहरूलाई मात्र) खुवाउने, बिद्यार्थीको बार्षिक स्वास्थ्य परिक्षण, प्राथमिक उपचार सेवा लगायत अन्य पोषण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी क्रियाकलापहरू सम्पादन गर्नु पर्छ। यसका लागि विद्यालयले नजिकको स्वास्थ्य सेवा केन्द्र एवम् अस्पतालमा सम्पर्क गर्नु पर्छ ।

नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य र खाद्यसम्बन्धी अधिकारहरू, खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी कानुन, राष्ट्रिय स्वास्थ्यनीति २०७६, राष्ट्रिय शिक्षानीति २०७६, बालबालिका सम्बन्धी कानुन आदिले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी अधिकार स्थापित गरेका छन।

शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रूपमा विकास गर्नका लागि शिक्षाको राष्ट्रिय नीति, २०७६ ले सवै विद्यालयमा योग्य तथा सक्षम विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन गर्दै उनीहरुको उत्प्रेरणा, पेशागत नैतिकता र सक्षमता अभिबृद्धि गर्नुका साथै शिक्षकको कार्य सम्पादनलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने नीति अघि सारेको छ। नेपालको सोहौं योजना /२०७६) ०७७/२०८०/०८१ (अब्बल पेसामा यस ले प्रतिभाह आकर्षित गर्न विश्वविद्यालयमा उत्कृष्ट अङ्क हासिल गरेका व्यक्तिलाई सोझै शिक्षण पेसामा प्रवेश गर्न पाउने कानुनी व्यवस्था गर्ने उल्लेख गरेको छ । शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ अनुसार शिक्षक हुनका लागि शिक्षण अनुमति पत्र अनिवार्य हुनु पर्ने, स्थायी शिक्षक हुनका लागि शिक्षक सेवा आयोगले लिने परीक्षा उत्तीर्ण भएको हुनुपर्ने, बढुवाका लागि निश्चित मापदण्ड पुरा गर्नुपर्ने र पेसाको सुरक्षा लगायतका कारणले शिक्षण पेसालाई समाजमा प्रतिष्ठित पेसाका रूपमा लिइने अवस्थामा सुधार हुँदै गएको छ।

शिक्षक सेवा आयोगद्वारा सञ्चालित परीक्षामा सम्मिलित हुने युवाहरू र त्यसमा पनि महिलाहरुको उल्लेख्य उपस्थितिले यस सेवाप्रति शिक्षित युवाहरूको आकर्षण बढ्दै गएको पुष्टि हुन्छ । आगामी दिनहरूमा निरन्तर शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोग, पूर्वानुमान

योग्य सरुवा र बढुवा प्रणाली, कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा, दण्ड र पुरस्कार सम्बन्धी स्वच्छ र पारदर्शी प्रणाली, विश्वविद्यालयमा सर्वोत्कृष्ट स्थान ल्याउन सफल मिहिनेती, मेधावी तथा प्रतिभावान व्यक्तिहरूलाई शिक्षक पदमा कुल रिक्त पदको निश्चित प्रतिशत छुट्याई सोझै प्रवेश गराउन सकिने गरी कानुनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्थाको सुनिश्चिततामार्फत शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रूपमा विकास गराउन आवश्यक देखिएको छ ।

शिक्षक सेवा आयोगबाट आधारभूत तह १ कक्षा)–५(, आधारभूत तह ६ कक्षा)–८ पदपूर्तिका दरबन्दीमा शिक्षक रिक्त तहमा माध्यमिक र (परीक्षा लागि सञ्चालन गर्ने कार्य भइरहेको छ । शिक्षक सेवा आयोगबाट नियुक्तिका लागि सिफारिस भएका शिक्षकहरूलाई स्थानीय तहले विद्यालयमा नियुक्ति तथा पदस्थापन गर्ने कार्यको थालनी भएको छ । विद्यालय र कक्षाकोठालाई नैतिक आचरण, कम्प्यूटर सम्बन्धी दक्षता, बालबालिका प्रति सकारात्मक प्रवृत्ति र आर्थिक प्रलोभन भन्दा पनि सामाजिक प्रतिष्ठा र सम्मानलाई महत्व दिने स्वभावको शिक्षकको आवश्यकता भएतापनि शिक्षक सेवा आयोगको पाठ्यक्रमले त्यस प्रकारको शिक्षक छनौटका लागि योगदान गर्न नसकेको देखिन्छ

नेपालमा विद्यालयको शिक्षा शास्त्रको उच्च माध्यमिक तह र विश्वविद्यालयहरूले सञ्चालन गर्दै आएका बी.एड., एम शिक्षक नै लाई.एड. ग्रेड न्यूनतम आधारहरु भर्नाका विद्यार्थी कार्यक्रमहरुमा यस्ता । छ मानिएको दुवै योग्यता व्यावसायिक र योग्यता प्राज्ञिक वा कोर्स तयारी विश्वविद्याल परिणामस्वरुप यसकै हुँदा तोकिएकोयका यी कार्यक्रमहरुमा उत्तीर्ण दर पनि न्यून रहेको देखिन्छ । दृष्टान्त दिएर भन्नुपर्दा सन्२०१८-०१९ मा भर्ना भई परीक्षामा सहभागी भएका परीक्षार्थीहरूमध्ये १६ देखिन्छ भएको उत्तीर्ण नियमिततर्फ विद्यार्थी प्रतिशत ६५. नियमावली आयोग सेवा शिक्षक ।, २०५७ बमोजिम शिक्षाशास्त्रबाट कक्षा १२ उत्तीर्ण एवम् विश्वविद्यालयबाट बीवा .एड. । हुन्छ योग्य लागि शिक्षकका मात्र व्यक्ति गरेको प्राप्त पत्र अनुमति अध्यापन । मानिन्छ योग्य लागि अनुमतिपत्रका अध्यापन गरेपछि.एड.एम शिक्षा ऐन, २०२८ नियमावली शिक्षा तथा (संशोधनसहित), २०४९ र शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७ मा भएको व्यवस्थाअनुसार नेपालमा प्राथमिक र निम्नमाध्यमिक तहका लागि शिक्षाशास्त्रमा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण वा कक्षा १२ वा अन्यबाट प्रवीणता प्रमाणपत्र तह उत्तीर्ण गरी १० महिने शिक्षक तालिम लिई अध्यापन अनुमति पत्र प्राप्त गरेका र माध्यमिक तहका

लागि शिक्षा शास्त्रबाट स्नातक तह उत्तीर्ण वा अन्यबाट स्नातक तह उत्तीर्ण गरी एक वर्षे बी गरेका प्राप्त अनुमति अध्यापन गरी.एड. ११ कक्षा तह माध्यमिक यसैगरी । मानिन्छ योग्य हुन शिक्षक मात्र व्यक्ति–१२ मा अध्यापन गर्नका लागि स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण गरी अध्यापन अनुमति पत्र प्राप्त गरेको हुनुपर्ने प्रावधान छ । शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्रका लागि परीक्षा सञ्चालन भने शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ ।

पन्ध्रौं योजनाले शिक्षकको न्यूनतम् शैक्षिक योग्यतामा पुनरावलोकन तथा आवधिक रूपमा योग्यता परीक्षण गर्ने प्रणाली स्थापना गरिने उल्लेख गरेको भए पनि यो कार्य हुन सकेको छैन । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ बमोजिम सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा शिक्षक तयार गर्ने र शिक्षक सक्षमताका आधारमा निरन्तर पेसागत विकास कार्य सञ्चालन गरिने उल्लेख गरेको छ ।यही मापदण्डका आधारमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र विश्वविद्यालयहरूबिचको सहकार्यबाट विश्वविद्यालयहरूले शिक्षक तयारी कोर्स विकास गरी कार्यक्रम सञ्चालन आवश्यक देखिएको छ ।

विद्यालय तहको पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले पनि शिक्षणसिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित, प्रविधिमैत्री, परियोजनामा आधारित, समूहकार्यमा आधारित र सामुदायिक क्रियाकलापमा आधारित बनाउन जोड दिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा एकीकृत गर्दै प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाउने उल्लेख गरेको छ । मूलतः बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि कक्षाकोठामा सञ्चालन गरिने शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा निर्भर रहने हुँदा नेपालमा विगतदेखि हालसम्म सञ्चालित विभिन्न शिक्षा योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा सुधार ल्याई शिक्षाको स्तर वृद्धि गर्न जोड दिएका छन् । यसको फलस्वरूप विद्यालयको शिक्षणसिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने, प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण गर्ने, बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ता प्रयास भए तापनि अपेक्षित उपलब्धि हासिल भएको अवस्था देखिँदैन ।

पन्ध्रौ योजनाले शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यार्थी सङ्ख्या कम भएका विद्यालयमा बहुकक्षा शिक्षण व्यवस्था, कक्षाशिक्षण पद्धतिमार्फत पढाइ सिप प्रवर्धन गर्न उपयुक्त पाठ्यसामग्री, सन्दर्भ सामग्री, स्रोत सामग्री, प्रयोगात्मक सामग्री, उपयुक्त कक्षाकोठा व्यवस्थापन लगायतको व्यवस्थामा जोड दिएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना २०७३)÷०७४–२०७७÷०७८ले (स उपलब्धिमा सिकाइ विद्यार्थीको नै सुधारमार्फत अभ्यासको शैक्षणिक ुधार हुन्छ भन्ने मान्यता बोकेको पाइन्छ । यस योजनाले बालकेन्द्रित तथा अन्तर्क्रियात्मक शिक्षण विधिका साथै सक्रिय सिकाइका तौरतरिकाको प्रयोगमा जोड दिएको पाइन्छ । यसमा बालकेन्द्रित शिक्षण विधिलाई छुट्टै पद्धतिका रूपमा नभई गुणस्तरीय शिक्षाका लागि गरिने सबै खाले प्रयत्नको अभिन्न अङ्ग बनाइने उल्लेख छ ।

विद्यालय क्षेत्र विकास योजना अवधिमा कक्षाकोठाको शैक्षणिक अभ्यास वा क्रियाकलापलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउन शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन्। यस अवधिमा शिक्षक पेसागत विकास प्रमाणीकरण तालिम, छोटो अवधिको मागमा आधारित कष्टमाइज्ड तालिमहरू सञ्चालन गरी शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउन प्रयत्न गरियो । यत्ति हुँदा पनि हाम्रा शिक्षकहरुलाई एकातिर कक्षाकोठाका शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरुमा रमाउनका लागि उपयुक्त वातावरणको सिर्जना गर्न नसकेको अवस्था छ भने अर्कोतिर शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा रमाउने स्वभावका शिक्षकहरु छनौट गरेर कक्षा कोठामा लिन नसकेको अवस्था पनि त्यत्तिकै खट्किएको देखिन्छ । कतिपय विद्यालयको कमजोर भौतिक पूर्वाधार, उच्च गतिको इन्टरनेट सुविधाको कमी, स्रोतको कमी, विषयगत दक्ष, योग्य र उत्प्रेरित शिक्षकको कमी, शैक्षणिक सामग्रीको कमी, उपयुक्त कार्य वातावरणको कमी आदिका कारणले कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको अवस्था छ।

नेपालमा शिक्षक पेसागत सहयोगका लागि विफिडर र लिडर योजनाले पद्धति शिक्षा राष्ट्रिय भएको लागु मा २०२८ .स. विद्यालय Leader and Feeder School को अवधारणा अघि पनि सारेको थियो । यसैगरी विद्यालय सुपरिवेक्षणबाट शिक्षक सहायता उपलब्ध गराउन प्राथमिक विद्यालय निरीक्षक र माध्यमिक विद्यालय निरीक्षकहरूको व्यवस्था गरिएको थियो । ग्रामीण विकासका लागि सेती

परियोज सबैले ती गर्दा अध्ययन । आए कार्यान्वयनमा कार्यक्रमहरू र परियोजना धेरै रुपमा निरन्तर लागि सुधारका शिक्षा नेपालको हुदै । देखिन्छ भएका सञ्चालन कार्यक्रम विकास क्षमता तथा तालिम विभिन्न दिई महत्व सहयोगलाई पेसागत शिक्षकको

ग्रामीण विकासका लागि सेती परियोजना तथा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनादेखि नै नेपालमा शिक्षक पेसागत सहयोगका लागि स्रोत केन्द्रहरू स्थापना भएर क्रमशः तिनको सङ्ख्या विस्तार गरी १०५१ स्रोत केन्द्रहरूमार्फत शिक्षक पेसागत सहयोग प्रदान हुँदै आइरहेको थियो । संघीय संरचनाको कार्यान्वयनसँगै हाल आएर स्रोत केन्द्र पद्धति विघटन भएको हुँदा स्रोतकेन्द्रबाट सम्पादन हुने कार्यहरुमा गतिरोध भएको अवस्था छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको सुनिश्चितता गर्नुका साथै शिक्षकको तयारी प्राप्ति विकास र उपयोग प्रणालीमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरमा अभिबृद्धि गर्ने एवम्स्थानीय तहमा सेवा निवृत्त शिक्षकहरूलाई अध्ययन अनुसन्धान, शिक्षक सहायता, अनुगमन आदिमा प्रयोग गर्ने उल्लेख गरेपनि यस तर्फ आवश्यक कानून र कार्यक्रमको व्यवस्था मिलाउन सकिएको छैन । दिगो विकास लक्ष्य २०१६)–२०३०अन (ुसार सिकाइ आदानप्रदान, क्षमता विकास, प्रविधि हस्तान्तरण र ज्ञानको सञ्जालीकरणका लागि शिक्षक पेसागत सहयोगका लागि गठन भएका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूबिच सञ्जाल विकास गर्न अति कम विकसित मुलुकका लागि दिइएको सुविधाको उपयोग हुन सकेको छैन ।

शिक्षाका पुराना संरचनाहरु विघटन भएको र नयाँ सरचनाको विकास पनि नभइसकेको अवस्थामा राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय स्तरमा झै यस गाउँपालिकामा पनि शिक्षक पेसागत सहयोगका विभिन्न उपागमहरू जस्तै– कक्षा अवलोकन र छलफल, मेन्टरिङ, नियमित अनुगमन तथा पृष्ठपोषण आदानप्रदान, शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, कन्फरेन्स, सहपाठीसँगको अन्तक्रिया, प्रतिविम्बित अभ्यास आदि दिशाविहीन भएको अवस्था छ ।

पेसागत रूपमा सक्षम, दक्ष र अभिप्रेरित शिक्षकबाट नै कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइमा सुधार आउन सक्छ । यसै कुरालाई आत्मसात गरी पन्ध्रौं योजनाले विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षक पेसागत विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने र सार्वजनिक माध्यमिक विद्यालयमा क्रमशः अलग्गै प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गरी सबै प्रधानाध्यापकहरूको

व्यवस्थापकीय एवम् नेतृत्व क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गरिने उल्लेख गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ अनुसार सबै प्रकारका विद्यालयमा अध्यापन गर्ने शिक्षकका लागि राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमताको मापदण्ड निर्धारण गरी सोको आधारमा निरन्तर पेसागत विकास कार्य सञ्चालन गर्ने उल्लेख छ । यसैगरी आधारभूत तहका शिक्षकले विषयगत शिक्षण, बहु कक्षा शिक्षण, कक्षा शिक्षण पद्धतिसम्बन्धी ज्ञान र सिप हासिल गरी पठ गाउँठनमा सो को प्रभावकारी प्रयोग गर्न सक्नेगरी शिक्षक तालिम र क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने व्यवस्था गरेको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले स्थानीय तहले विद्यालयलाई केन्द्रविन्दु बनाएर शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकास कार्यक्रमहरू, जस्तैः कष्टमाइज्ड तालिम, कार्यशाला, सेमिनार, अवलोकन भ्रमण, प्रतिविम्बन, शिक्षक नेटवर्क, सहकार्यात्मक रूपमा गरिने अनुसन्धान मेन्टरिङ, कोचिङ आदि सञ्चालन गरिने व्यवस्था गरेको छ । साथै सो नीतिमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासमा भएको तीव्र विकाससँगै तालिम दिने पद्धतिमा समेत परिमार्जन गरी आमने सामने, विद्यालयमा आधारित, मिश्रित, अनलाइन तथा भर्चुअल पद्धतिबाट तालिम सञ्चालन गरिने उल्लेख छ ।

मुलुक संघीय संरचनामा गएसँगै शिक्षकको पेशागत विकासमा अग्रणी भूमिका निर्वाह गरिरहेको साविकको शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र साविकको शिक्षा विभागमा गाभिन गई सो विभाग हाल शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्दमा रुपान्तरण भएको छ । शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र गाभिएसँगै मुलुकभरि रहेको २९ वटा तालिम केन्द्रहरु पनि गाभिएर ७ वटा प्रदेशस्तरीय शिक्षा तालिम केन्द्रमा रुपान्तरण भएका छन् । शिक्षक पेसागत विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालनका लागि मापदण्ड बनाउने, प्रारूप बनाउने, तालिम पाठ्यक्रम विकास गर्ने र प्रशिक्षक प्रशिक्षण सञ्चालन गर्ने कार्य शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट हुँदै आएको छ । शिक्षकको पेसागत विकासका लागि सात ओटा प्रदेशस्तरीय शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले अनलाइन तथा अफलाइन विधिबाट एक महिने प्रमाणीकरण शिक्षक तालिम सञ्चाल हाल । छ अवस्था आएको गर्दै सञ्चालन तालिम शिक्षक कष्टोमाइज्ड र (चरणमा दुई)नमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले पनि शिक्षकको पेसागत विकासलाई जोड दिएको अवस्था छ ।

विद्यालय क्षेत्र विकास योजनावधिमा आधारभूत र माध्यमिक तहमा अध्यापन गर्ने विज्ञान, गणित र अङ्ग्रेजी विषयका शिक्षकहरूको शिक्षण क्षमता विकासका लागि टिपिडि तालिम सञ्चालनलाई प्राथमिकतामा राख्ने कार्य भइरहेको छ तापनि विद्यमान सात ओटा शिक्षा तालिम केन्द्रहरूबाट मात्र ठूलो सङ्ख्यामा शिक्षकहरूलाई प्रमाणीकरण तालिम प्रदान गर्न कठिन भएको अवस्था छ । यसैगरी शिक्षक तालिमलाई वास्तविक आवश्यकतामा आधारित बनाउन र तालिममा सिकेका ज्ञान तथा सिपको कक्षाकोठामा प्रयोगमा समस्या देखिएको विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले औंल्याएका छन्।

शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ९२ अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीको विवरण अनुसूची १२ मा व्यवस्था गरेको छ । पूर्व प्राथमिक विद्यालयमा १ जना, प्राथमिक विद्यालयमा ५० जनासम्म विद्यार्थी भएमा कम्तीमा २ जना र सोभन्दा बढी विद्यार्थी भएमा कम्तीमा ३ जना, कक्षा ६–८ का लागि कम्तीमा ४ जना र माध्यमिक तह ९–१२ का लागि ८ जना शिक्षक रहने व्यवस्था उक्त नियमावलीमा छ । नियमावली अनुसार नेपालमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हिमाली भेकमा १:३०, पहाडी भेकमा १:४० र तराई तथा काठमाडौं उपत्यकामा १:५० रहेको छ ।

यही अनुपातलाई आधार मानेर शिक्षक सङ्ख्या कम भएका विद्यालयमा स्थानीय तहबाट नियुक्त भएका शिक्षकहरूका लागि नेपाल सरकारले शिक्षक सहायता अनुदान रकम प्रदान गर्दै आएको छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको अभिलेखअनुसार प्रदेश, जिल्ला र विद्यालयपिच्छे शिक्षक विद्यार्थी अनुपात फरक फरक छ । तराईमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात उच्च रहेको पाइन्छ भने हिमाली भेकमा यो अनुपात न्यून रहेको छ ।

सुर्मा गाउँपालिकाको सवालमा विद्यालय र शिक्षक अनुपात प्राथमिक तह, निम्न माध्यमिक तह, माध्यमिक तह र उच्च माध्यमिक तह न्युन रहेको देखिन्छ ।

चुनौति र अवसरहरु (Challgenges and Opportunities)

शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रूपमा विकास गर्नु एवम् शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेशा बनाएकालाई शिक्षण पेशामा प्रवेश गराउनु, कक्षाकोठाको आवश्यक्ता र पाठ्यक्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचिअनुसारको शिक्षकको आपूर्तिका निम्ति शिक्षक सेवा

आयोगको परीक्षा र पाठ्यक्रमलाई समसामयिक बनाउनु, विद्यालय तहको पाठय् क्रम र शिक्षण आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी विश्वविद्यालयका शिक्षक तयारी कोर्स वा शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरूलाई समायोजन गर्नु, सक्षम शिक्षक आपूर्तिका लागि विश्वविद्यालयमा शिक्षा संकायमा विद्यार्थी भर्ना र शिक्षण सिकाइ तथा मुल्याङ्कन प्रक्रिया सुधार गरी व्यवस्थित बनाउनु, कक्षाकोठालाई पेशागत विकास र सिकाइको थलोको रुपमा विकास गर्नु, पुरष्कार र दण्डको प्रावधानलाई वस्तुगत र न्यायोचित किसिमले कार्यान्वयन गरिनु, विद्यालयहरुमा तहगत रुपमा न्यूनतम विषयगत शिक्षक दरबन्दिको व्यवस्थापन गर्नु, नपुग शिक्षकको आपूर्ति गाउँपालिकाले आफ्नै लगानीबाट गर्नेगरी स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु र शिक्षकको सरुवा र बृत्ति विकासलाई पारदर्शी निष्पक्ष न्यायोचित र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा आधारित बनाउनु शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका क्षेत्रमा देखिएका मुख्य चुनौतिहरु हुन् ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न र शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउन शिक्षणविधि तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा विविधता पुर्यानु, शिक्षक पेसागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित गर्नु,शिक्षकलाई राजनीतिक गन्ध आउने थरिथरिका पेशागत संस्थातिर नभई विशुद्ध पेशाको उन्नयनमा सहयोग पु¥याउने सबैको साझा पेशागत संस्थाप्रति प्रतिबद्ध बनाउनु, शिक्षकको पेसागत विकासको अवसर विस्तार र प्रभावकारीतामा सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रबन्ध गर्नु, विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि लाई शिक्षकको कार्य सम्पादन मुल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न तथा उपलब्ध शिक्षकहरूको औचित्यपूर्ण वितरण गर्नुका साथै आवश्यक विषयगत विशिष्टतासहित आवश्यक शिक्षक दरबन्दी सुनिश्चित गर्नु शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका क्षेत्रमा देखिने सवालहरु हुन् ।

शिक्षक सेवा आयोगले निरन्तर रुपमा स्थायी शिक्षकको पदपूर्ति गर्नु, बढुवाका नियमित कार्यहरु प्रभावकारी रुपमाअगाडि बढाउनु, नेपाल सरकारले शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्नकालागि कार्यदल निर्माण गरी प्राप्त प्रतिवेदन अनुसार दरबन्दी मिलानका कार्यहरु शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रबाट तदारुपताका साथअगाडि बढ्नु, शिक्षकको पेशागत विकास प्रारुपअनुसारपेसागत विकासका तीनवटै तरिकाहरु कार्यान्वयनमा आउनु, प्रदेश र स्थानीय तहले समेत शिक्षक व्यवस्थापनमा लगानी गर्दै आउनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरु रहेका छन् ।

४.२.२ उद्देश्यहरु (Objectives)

उपर्युक्त समीक्षा तथा चुनौतीहरूका आधारमा यस गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्र योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका देहायबमोजिमका उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएका छन् ।

१. र समर्पित पेसाप्रति गरी परिवर्तन प्रक्रियामा तथा स्वरूप वर्तमान तयारीको शिक्षक गरी पुनरावलोकन पक्षको गुणात्मक तयारीको शिक्षक सक्षम शिक्षक आपूर्ति गर्न संघ र प्रदेश सरकारसंग समन्वय र सहकार्य गर्नु ।

२.शिक्षकको छनौट, नियुक्ति र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउन सहजीकरण गर्नु ।

३. अनुसार नीति शिक्षा दरबन्दीमध्ये शिक्षक नपुग गाउँपालिकाले आर्थिक भार व्यहोर्ने गरी कानून बमोजिम शिक्षक दरबन्दीको सिर्जना गरी न्यायोचित किसिमले वितरण गर्नु ।

४. सबै तहमाशिक्षकहरूको । गर्ने सहयोग आवश्यक गर्न सुनिश्चितता निपूणशिक्षकको र दक्ष विषयवस्तुमा गरी पुनरावलोकन योग्यताको

५.गाउँपालिकास्तरमा शिक्षकलाई कार्यसम्पादनमा आधारित पुरष्कार र दण्डको प्रावधानलाई वस्तुगत र न्यायोचित किसिमले कार्यान्वयन गर्नु ।

६.। गर्नु स्थापना प्रणाली सहायता पेसागत निरन्तर तथा विकास शिक्षक

७.प्रोत्साहन आवश्यक निरन्तर पेसागत विकास र सिकाइ आदान प्रदान कार्यक्रमका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम, प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्न आवश्यक सहयोग गर्नु ।

८.चुस्त प्रणालीलाई सुपरीवेक्षण विद्यालय, नतिजामुलक र उपचारात्मक गराउनु ।

४.२.३ रणनीतिहरु (Strategies)

गाउँपालिकास्तरमा शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारीको सक्षमता प्रारूप विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ।

गाउँपालिकाको विद्यार्थी सङख्याको आधारमा दरबन्दि मिलान तथा शिक्षक पुनः वितरण गरिनेछ।

रिक्त तथा विषयगत शिक्षक अभाव भएको विद्यालयहरुमा शिक्षक वितरण गरिनेछ।

शिक्षकको पेशागत सहयोग प्रणाली मार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराइनेछ।

शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरिनेछ।

शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि सङ्घ तथा प्रदेशसँगको समन्वयमा शिक्षण सिप विकास सम्बन्धि तालिम सञ्चालनका लागि समन्वय गर्ने।

विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन कार्यका लागि संयन्त्र निर्माण गरि निरन्तर अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने।

शिक्षकको हाजिरि तथा उपस्थितिको लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति जिम्मेवार बनाइने।

शिक्षकहरुलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्न प्रोत्साहित गरि जिम्मेवार बनाउने।

विषयगत शिक्षक तथा कक्षागत शिक्षकहरु विच अन्तर्क्रिया र छलफल मार्फत नयाँ पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धित नयाँ विषयवस्तुलाई सामान्यिकरण गर्ने।

पाठ्यक्रमले तोकिएका मूल्याङ्कन प्रणाली अबलम्बन गरि र पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने।

शिक्षकले कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन फारमसँग तयार गर्ने

४.२.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य (Outcomes, Key Results and Main Activities and Target)

क उपलब्धि (**Outcomes**)

। हुने सुधार सक्षमतामा सिकाइ विद्यार्थीको भई व्यवस्था शिक्षकको अभिप्रेरित र सक्षम मात्रामा पर्याप्त

ख नतिजाहरू प्रमुख (**Key results**)

१. गाउँपालिकास्तरमा शिक्षक सक्षमता प्रारूपको विकास भई कार्यान्वयन भएको हुने ।

२. शिक्षक तयारीका कोर्सहरूमा पर्याप्त विषयगत तथा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सक्षमता विकास हुने गरी पुनर्संरचना तथा सुधार गर्ने कार्यमा संघ र प्रदेश सरकारसंग सहकार्य र समन्वय गरिने ।

३. कक्षाकोठाको आवश्यक्ता र पाठ क्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचिअनुसारको शिक्षकको आपुर्तिकानिम्ति शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षा र पाठ्यक्रम निर्माण भई लागु गर्न आवश्यक पर्ने सहयोग गरिनेछ ।

४. शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित हुनेछ ।

५. पेसागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण भई गाउँपालिकास्तरमा शिक्षक पेसागत निरन्तर प्रणालीमार्फत सहयोग हुने प्राप्त सहयोग पेसागतछ ।

६. शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण सिकाइ विधि तथा तौरतरिका र कार्यसम्पादनमा सुधार हुनेछ ।

७. विद्यालयमा हुनु पर्ने न्यूनतम शिक्षकका साथै शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत र विषयगत रूपमा उपयुक्त सङ्ख्यामा शिक्षक दरबन्दीको मिलान पुनर्वितरण हुने र शिक्षकको आपूर्ति नियमितरूपमाहुनेछ।

८. शिक्षकको सरुवा र वृत्ति विकासका लागि पारदर्शि रपूर्वानुमानयोग्य र वस्तुनिष्ठ आधारसहितको पद्धतिस्थापित हुनेछ ।

९. गाउँपालिका स्तरमा पारदर्शी, बस्तुनिष्ठ र न्यायोचित आधारमा शिक्षकको प्रोत्साहन र पुरस्कार पद्धतिस्थापित भई कार्यान्वयनमा आएको हुनेछ ।

१०. शिक्षकहरु गुटउपगुटझुण्डलाई हिसावलेहुने आस्थाको राजनीतिक छोडेर विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा बढोत्तरी र आफू स्वयमको पेशागत विकासका लागि एउटै साझा संस्थामा आबद्ध हुने भएको कारण शिक्षकहरुमा पेशाप्रतिको समर्पण र विद्यार्थीप्रतिको सेवाभाव उच्च हुनेछ ।

ग) लक्ष्य तथा क्रियाकलाप प्रमुख(Major Activities and Targets)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
	शिक्षकहरुकानिम्ति कार्यसम्पादनमा सुविधाका तथा प्रोत्साहन आधारित । गर्ने कार्यान्वयन बनाइ मापदण्ड बस्तुनिष्ठ निम्ति		१					
	अस्थायी तथा प्रदेश र स्थानीयतहबाटदरबन्दी सिर्जनागरीनियुक्तशिक्षकहरूकोव्यवस्थापनकालागिउपयुक्त मापदण्डतथा निर्देशिकानिर्माणगरी कार्यान्वयन गर्ने ।	संख्या	१					
	नयाँ नियुक्ति पाएका शिक्षकहरूलाई कम्तिमा ७ दिने सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन गर्ने ।	जना	सबै					
	गाउँपालिकामा रहेको सुर्मा बहुमुखि क्याम्पसलाई शिक्षक तयारी कोर्सको पठ गाउँठनका लागि स्रोत रक्षमताको बिकास गर्ने ।	एक क्याम्पस						
	नियमितशिक्षणसिकाइ सुनिश्चित गर्न मापदण्डको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	संख्या	१					
	कमजोर विद्यार्थीका लागि विशेष सहयोगी कक्षा सञ्चालन एवम् उपचारात्मक शिक्षण पद्धति लागू गर्ने ।	विद्यालय	५	५	५	५	५	

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
	योग्य,दक्ष र उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थाबाट शिक्षणसिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित,परियोजनामा आधारित,समूहकार्यमा आधारित, प्रयोगात्मक कार्यमा आधारित बनाउने गरी शिक्षण तथा सिकाइसामग्री विकास गर्ने ।	सबै विद्यालय						
	शैक्षिक सामग्री लगायत समग्र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन र सिर्जनात्मक कार्य गर्नका लागि विद्यालयमा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने र सोको उपयोगको आधारमा थप व्यवस्थापन गर्दै जाने ।	विद्यालय						
	विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चित गर्न शिक्षकले काममा बिताउने समय सुनिश्चित गर्ने । प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउने ।	सबै प्र.अ.						
	सुपरिवेक्षणलाई विद्यालयमा आधारित बनाउन विद्यालयका प्रधानाध्यापक, अनुभवी शिक्षक वा मेन्टर,विषय विज्ञ र समकक्षी शिक्षकबाट सुपरिवेक्षण गराउने गरी ३ दिने क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गर्ने ।	जना						
	शिक्षण सिकाइमा सुधारका लागि शिक्षकहरुलाई प्रधानाध्यापक प्रति जवाफदेही बनाउने र प्रधानाध्यापकले शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको आधारमा बढुवा र अन्य प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्ने ।	सबै शिक्षक						

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्ष)
			१	२	३	४	५	
	प्रत्येक शिक्षकले प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरुको सुधारका लागि कार्यमुलक अनुसन्धान गर्नुपर्ने र त्यस्ता उत्कृष्ठ अनुसन्धानलाइ गाउँपालिकाले प्रकाशन गरी सम्प्रेषण गर्नुपर्ने ।	सवै शिक्षक						
	शिक्षण सिकाइ लगायत विद्यालयको समग्र पक्षको अनुसन्धान र अनुगमन गरी प्रतिबेदन दिन बिज्ञहरु सम्मिलित भएको तेश्रो पक्षलाई खटाउने ।	पटक						
	गाउँपालिकामा शिक्षक पेसागत सहयोग मार्गदशन विकास कार्यविधिको/ । गर्ने	संख्या						
	मार्गदर्शन-इ शिक्षकहरुको लागि सिकाइका आधारमा कार्यविधिका/ समूह/जालंास बनाउने ।	संख्या						
	शिक्षक मेन्टरिङ कार्यक्रम संचालनका लागि क्षमता विकास कार्यक्रम संचाजन गर्ने । (शिक्षण पेसामा प्रवेश गरेको शिक्षकका लागि कम्तिमा ३ महिना सम्म अनुभवी विज्ञ शिक्षकको साथमा रहेर)	जना						
	शिक्षकरुहको संस्था शिक्षक महासंघलाई शिक्षकहरुको पेशागत सहयोगको निम्ति जिम्मेवार बनाउने ।	जना						

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
	विद्यालयमा आधारित नियमित र प्रभावकारी अनुगमन तथा सुपरिवेक्षकको संयन्त्र विकास गरी कार्यान्वयनमा पुऱ्याने ।	पटक						
	प्रधानाध्यापकबाट नियमित रुपमा शिक्षकको कार्यसम्पादनको अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने ।	सबै विद्यालय						
	शिक्षकलाई परामर्श कार्य गर्न अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन गर्न तथा विज्ञ सेवा प्रदान गर्नको लागि गाउँपालिकामा सेवावृत्त दक्ष शिक्षकहरुको विज्ञटोली गठन गर्ने ।	टीम						
	सहपाठी कक्षा अवलोकन गर्ने । (प्रत्येक शिक्षकको प्रत्येक महिनामा कम्तिमा २ ओटा कक्षा अवोलोकन र पृष्ठपोषण आदानप्रदन गर्ने)	कक्षा संख्या						
	उच्च शिक्षा अध्ययन गर्नका लागि सहयोग प्रणालीको स्थापना	शिक्षक संख्या						
	शिक्षकको पेशागत आवश्यकता अनुसार शैक्षिक तालिम केन्द्रहरुमा खटाइ शिक्षकहरुलाई पेशागत विकास तालिम लिन अभिप्रेरित गर्ने । तालिम आदान प्रदानको संस्कार विकास गर्ने ।	संख्या						

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्ष)
			१	२	३	४	५	
	गाउँपालिका स्तरमा विषयगत शिक्षक समूह निर्माण गरी उक्त समूहलाई अभिवृद्धिका लागि उपयोग गर्ने ।	समूह संख्या						
	गाउँपालिका स्तरमा संचालन हुने प्रधानाध्यापक बैठकलाई नियमित र व्यस्थित गराउनुका साथै हरेक विद्यालयमा गरेको केही अनुकरणीय कार्य अर्थात असल अभ्यासलाई प्रस्तुत गर्नुपर्ने ।	पटक						
	ब्यवहार कुशल तथा एकाइसौं शताब्दीको सिकाइ सिप, आधारभूत तह कक्षा १र समबन्धी शिक्षण कक्षा लागि शिक्षकका पढाउने मा ५-अविधिको छोटो आधारित मागमा समेटी समेत विषयबस्तुलाई अन्तरसम्बन्धित /अनलाइन पुनर्ताजगी तथा अफलाइन शिक्षक तालिम संचालन गर्ने ।	जना						
	प्रारम्भिक बाल विकासमा कार्यरत शिक्षकका लागि १ दिने तालिम संचालन गर्ने ।	पद्धति						
	प्रधानाध्यापकलाई एकिकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सम्बन्धी छोटो अवधिको तालिम संचालन ।	जना	५०	५०	५०	५०	५०	
	प्रत्येक विद्यालयमा कम्तिमा एक जना शिक्षकलाई सूचना प्रविधिको आधारभूत सीपको विकास गरिनेछ ।	३०						

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
	शैक्षिक सत्रको कम्तिमा १० दिन सकारात्मक सोच विकास, पेशागत सीप विकास उन्नयनमा लगाउने गरी अवलोकन भ्रमण कार्यक्रम संचालन गरिने	विद्यालय संख्या						
	शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी प्रति जिम्मेवार बनाउने र सोका आधारमा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्यांकन गर्न प्रधानाध्यापक र शिक्षा हेर्ने अधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउने ।	पद्धति						
	विद्यालयको त्रैमासिक प्रगति प्रतिवेदन पठाउने व्यवस्था गर्ने ।	पद्धति						
	शिक्षकको बढुवा, सरुवा र प्रोत्साहनलाई पूर्वानुमानयोग्य र बस्तुनिष्ठ बनाउन समन्वय र सहजिकरण गर्ने ।	सवै विद्यालय						
	विद्यालयमा उपलब्ध शिक्षकहरु मध्ये हरेक हिसाबले उकत्कृष्ट शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक बनाउने ।	सवै विद्यालय						
	शिक्षक शिक्षणभमा विताउने समयका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउने ।	पद्धति						
	संघले पहिचान गरेका आवश्यक दरबन्दीको लागि संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिने ।							

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
	गाउँ क्षेत्रका उपलब्ध दरवन्दीलाइ हरेक बर्ष विद्यार्थी संख्याका आधारमा न्यूनतम कायम राखी पूर्नवितरण गरिने छ ।							
	विद्यालयमा शिक्षक भर्ना गर्दा अंग्रेजी गणित, विज्ञान र सूचना प्रविधिबारे जानकारलाई प्राथिमिकतामा राखिनेछ ।							
	सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयले राख्ने नीजी शिक्षकहरुको मापदण्ड र सेवा, सर्त र पारिश्रमिकलाई एकरुपकता कायम गरिने छ ।							
	न्यून शिक्षक दरबन्दी तत्कालका लागि परिपूर्ती गर्न हालको स्वयंसेवक शिक्षक परिचालनलाई प्रभावकारी रुपमा व्यवस्थापन गरिने ।	शिक्षक संख्या	६	६	०	०	०	

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
	शिक्षकहरुकानिम्ति कार्यसम्पादनमा आधारित सुविधाका तथा प्रोत्साहन							गाउँपालिका	

	मापदण्ड बस्तुनिष्ठ निम्ति । गर्ने कार्यान्वयन बनाइ								
	अस्थायी तथा प्रदेश र स्थानीयतहबाटदरबन्दी सिर्जना गरी नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त मापदण्डतथा निर्देशिका निर्माणगरी कार्यान्वयन गर्ने ।							गाउँपालिका	
	नयाँ नियुक्ति पाएका शिक्षकहरूलाई कम्तिमा ७ दिने सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका/संघ संस्था	
	गाउँपालिकामा रहेको सुर्मा बहुमुखि क्याम्पसलाई शिक्षक तयारी कोर्सको पठ गाउँठनका लागि स्रोत र क्षमताको बिकास गर्ने ।	२५००	५००	५००	५००	५००	५००	गाउँपालिका	

	नियमितशिक्षणसिकाइ सुनिश्चित गर्न मापदण्डको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका	
	कमजोर विद्यार्थीका लागि विशेष सहयोगी कक्षा सञ्चालन एवम् उपचारात्मक शिक्षण पद्धति लागू गर्ने ।	१०००	२००	२००	२००	२००	२००		
	योग्य,दक्ष र उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थाबाट शिक्षणसिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित,परियोजनामा आधारित,समूहकार्यमा आधारित, प्रयोगात्मक कार्यमा आधारित बनाउने गरी शिक्षण तथा सिकाइसामग्री विकास गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		

	शैक्षिक सामग्री लगायत समग्र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन र सिर्जनात्मक कार्य गर्नका लागि विद्यालयमा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने र सोको उपयोगको आधारमा थप व्यवस्थापन गर्दै जाने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चित गर्न शिक्षकले काममा बिताउने समय सुनिश्चित गर्ने । प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	सुपरिवेक्षणलाई विद्यालयमा आधारित बनाउन विद्यालयका प्रधानाध्यापक, अनुभवी शिक्षक वा मेन्टर, विषय विज्ञ र समकक्षी	१५००	३००	३००	३००	३००	३००		

	शिक्षकबाट सुपरिवेक्षण गराउने गरी ३ दिने क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गर्ने ।								
	प्रत्येक शिक्षकले प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरुको सुधारका लागि कार्यमुलक अनुसन्धान गर्नुपर्ने र त्यस्ता उत्कृष्ठ अनुसन्धानलाइ गाउँपालिकाले प्रकाशन गरी सम्प्रेषण गर्नुपर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	शिक्षण सिकाइ लगायत विद्यालयको समग्र पक्षको अनुसन्धान र अनुगमन गरी प्रतिबेदन दिन बिज्ञहरु सम्मिलित भएको तेश्रो पक्षलाई खटाउने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		

	गाउँपालिकामा शिक्षक पेसागत सहयोग मार्गदशन कार्यविधिको/ । गर्ने विकास	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	शिक्षकरुहको संस्था शिक्षक महासंघलाई शिक्षकहरुको पेशागत सहयोगको निम्ति जिम्मेवार बनाउने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	विद्यालयमा आधारित नियमित र प्रभावकारी अनुगमन तथा सुपरिवेक्षकको संयन्त्र विकास गरी कार्यान्वयनमा पुऱ्याने ।	२५००	५००	५००	५००	५००	५००		
	प्रधानाध्यापकबाट नियमित रुपमा शिक्षकको कार्यसम्पादनको अनुगमन तथा मुल्यांकन गर्ने ।	२५०	५०	५०	५०	५०	५०		

	शिक्षकलाई परामर्श कार्य गर्न अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन गर्न तथा विज्ञ सेवा प्रदान गर्नको लागि गाउँपालिकामा सेवावृत्त दक्ष शिक्षकहरुको विज्ञटोली गठन गर्ने ।	१५००	३००	३००	३००	३००	३००		
	सहपाठी कक्षा अवलोकन गर्ने । (प्रत्येक शिक्षकको प्रत्येक महिनामा कम्तिमा २ ओटा कक्षा अवोलोकन र पृष्ठपोषण आदानप्रदन गर्ने)	१५००	३००	३००	३००	३००	३००		
	शिक्षकको पेशागत आवश्यकता अनुसार शैक्षिक तालिम केन्द्रहरुमा खटाइ शिक्षकहरुलाई पेशागत विकास तालिम लिन अभिप्रेरित गर्ने ।								

	तालिम आदान प्रदानको संस्कार विकास गर्ने ।								
	गाउँपालिका स्तरमा विषयगत शिक्षक समूह निर्माण गरी उक्त समूहलाई अभिवृद्धिका लागि उपयोग गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	गाउँपालिका स्तरमा संचालन हुने प्रधानाध्यापक बैठकलाई नियमित र व्यस्थित गराउनुका साथै हरेक विद्यालयमा गरेको केही अनुकरणीय कार्य अर्थात असल अभ्यासलाई प्रस्तुत गर्नुपर्ने ।								
	प्रारम्भिक बाल विकासमा कार्यरत शिक्षकका लागि १ दिने तालिम संचालन गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		

	प्रधानाध्यापकलाई एकिकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सम्बन्धी छोटो अवधिको तालिम संचालन ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी प्रति जिम्मेवार बनाउने र सोका आधारमा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्यांकन गर्न प्रधानाध्यापक र शिक्षा हेर्ने अधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	पालिका तथा संघ सस्था	
	विद्यालयको त्रैमासिक प्रगति प्रतिवेदन पठाउने व्यवस्था गर्ने ।	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	गाउँपालिका	
	विद्यालयमा उपलब्ध शिक्षकहरु मध्ये हरेक हिसाबले उकत्कृष्ट								

	शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक बनाउने ।								
	शिक्षक शिक्षणमा विताउने समयका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	संघले पहिचान गरेका आवश्यक दरबन्दीको लागि संघीय तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिने ।								
	गाउँ क्षेत्रका उपलब्ध दरवन्दीलाइ हरेक बर्ष विद्यार्थी संख्याका आधारमा न्यूनतम कायम राखी पूर्नवितरण गरिने छ ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
	सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयले राख्ने नीजी शिक्षकहरुको मापदण्ड र								

	सेवा, सर्त र पारिश्रमिकलाई एकरुपकता कायम गरिने छ ।								
	न्यून शिक्षक दरबन्दी तत्कालका लागि परिपूर्ती गर्न हालको स्वयंसेवक शिक्षक परिचालनलाई प्रभावकारी रुपमा व्यवस्थापन गरिने ।								

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरणः

परिचय

मानवजाति सामान्य रुपमा हेर्दा समान देखिएता पनि मानिसको खा गाउँन, सहनसहन, आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक रुपमा एक अर्कामा असमान छन। मानिस शारीरिक बनावटको आधारमा एउटै भए पनि मानिस मानिस विच कुनै र कुनै रुपमा फरक हुदै आएको छ। जसरी बाहिरिए रुपमा फरक छन त्यसै गरि मानवमा हुने रुचि, स्वभाव, क्षमता र सम्भावनाका हिसाबले पनि मानिसहरु एक अर्कामा हुवहु मिल्दैनन।सबै किसिमका मानिसहरुलाई एकिकृत गरि शिक्षाको माध्यमबाट हेरचाह एवम सबैमा समान पहुच अभिवृद्धि गरि साझा आवश्यकताहरुलाई सम्बोधन गर्न शिक्षाको आवश्यकता पर्दछ ।

नेपाल विविधतामा एकतायुक्त मुलुक हो। विभिन्न किसिमका भाषाभाषि, साँस्कृतिक तथा जातिगत समुदायहरुको बसोवास छ।सम्पूर्ण समुदाय समान किसिमले अगाडि बढ्न विभिन्न प्रयास भएता पनि समान रुपमा विकास हुन सक्दैन। भौगोलिक क्षेत्रगत आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ। त्यस्तै विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरुमा शिक्षाको पहुँच पुर्याइ सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ।

विविध विविधता भएको समाज परिवर्तन गर्न विविधताको पहिचान दिनु, सम्मान गर्नु, व्यक्तिगत विविधतालाई कदर गरि विविधतालाई प्रोत्साहित गर्नु आवश्यक छ। बालबालिकामा भएका भिन्नताले पहुच, सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सिर्जना गरि समता कायम गर्नु आवश्यक छ।यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सिर्जना नगरि अवसर असमान हुनका कारण पहिचान गरि तिनलाई समान वनाउन विशेष तथा थप प्रवन्ध गर्नु पर्दछ। समता अभिबृद्धि सहित विविधतालाई समावेश गर्न प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएकव र महत्व महशुस गराउन सक्नु पर्दछ। यस प्रकार शिक्षामा विविधता, समता र समावेशिताको प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ। यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ।

यस परिच्छेदमा यस सुर्मा गाउँपालिकाका सबै नागरिकहरुलाई शैक्षिक समता र समावेशिकरणको वातावरण सुनिश्चित गरि शिक्षामा सबैको सहज पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइका लागि विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा हाल सम्मका कार्यहरुको सङ्क्षिप्त समीक्षा गरि त्यसमा देखिएका अन्तरहरुका आधारमा चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ। यसमा देखिएका चुनौतीहरु हटाइ शिक्षामा सबैको सहज पहुँच,सहभागिता तथा सिकाइका लागि समतामूलक परिवेश कायम गर्नका लागि अपनाइएका रणनीति तथा क्रियाकलापहरु समेत उल्लेख गरिएको छ।

४.३.१ वर्तमान अवस्थाः

नेपालको शिक्षामा वालिका तथा महिलाहरु र अपाङ्गता भएकाहरुको लागि केहि विशेष प्रबन्ध स्वरुप वि.स. २००४ सालमा छात्राहरुका लागिछुट्टै विद्यालय पद्मकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि.स. २०२१ मा ल्याबोरेटरी स्कुलमा दृष्टिविहिन बालबालिकाका लागि एकिकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भइ हाल सम्म सञ्चालित छ। त्यसैगरि विस २०२६ सालमा खगेन्द्र बहादुर बस्नेतको अगुवाइमा सुरु भएको नेपाल अपाङ्ग अन्ध संघ नवजीवन गृहले अपाङ्गताहरुका लागि आवासिय व्यवस्था व्यवस्था सुरु गरेकोमा २०३१ साल देखि महिलाहरुका लागि पनि खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रको रुपमा स्थापित भइ हाल काठमान्डौको जोरपाटीमा सञ्चालन भइ रहेको छ। शिक्षा ऐन २०२८ अनुरुप २०३० सालमा विशेष शिक्षा परिषद गठन भइ अपाङ्गता भएकाहरुको शिक्षाका लागि सरकारबाट औपचारिक रुपमा थालनी भएको पाइन्छ। राष्ट्रिय शिक्षा योजना आयोग २०४९ अनुसार योजना वद्धरुपमा आर्थिक, सामाजिक, भाषिक, लैङ्गिक तथा भौगोलिक कारणले वञ्चितिकरणमा परेका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिगा अभिबृद्धि गर्ने प्रयास गरिएको थियो।

समतामुलक एवम समावेशी शिक्षाका लागि नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समातामूलक अवसर सुनिश्चित गर्ने सम्बन्धि संयुक्त राष्ट्र सङ्घिय प्रामाणिक नियमहरु सन् १९९३, एसिया तथा प्रशान्त क्षेत्रका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको दशक सन् १९९३-२००२, साल्कामान्का घोषणा सन् १९९४, तथा महिला विरुद्ध हुने सबै प्रकारका भेदभाव उन्मुलन गर्ने महासन्धि १९७९ तथा संयुक्त राष्ट्र संघिय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि सन् २००६ आदिमा प्रतिबद्धता जनाएको छ। यी सम्पूर्ण

महासन्धि एवम घोषणापत्रहरुले अपाङ्गता भएका व्यक्ति लगाएत विशेष शिक्षाको आवश्यकता भएका सबैलाई शिक्षाको राष्ट्रिय कार्यक्रमको मूलधारमा समावेश गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएका छन। विशेषगरि संयुक्त राष्ट्र संघिय अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, सन २००६ को धारा २४ले अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिका संगै समान आधारमा समावेशी शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ। यस मान्यतालाई नेपाल सरकारले पनि स्वीकार गरि उक्त अन्तराष्ट्रिय महासन्धिमा हस्ताक्षर गरि अनुमोदन गरिसकेको छ ।

खासगरि सबैका लागि शिक्षाको डकार घोषणापत्र र नेपालले बनाइएको राष्ट्रिय कार्य योजनाले विभिन्न कारणले शिक्षाको पहुँचभन्दा बाहिर रहेका बालबालिकाहरुलाई शिक्षामा समावेश गर्नका लागि समावेशीकरणको अवधारणा सहित पहुँच विस्तारमा जोड दिइ छात्रवृत्तीलगाएतका प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुको साथै महिला शिक्षक नियुक्तिबाट प्रारम्भ भएको आरक्षणलाई कानुनी मान्यता सहित महिला, जनजाती, दलित, मधेशी र दुर्गम क्षेत्रका लागि शिक्षक नियुक्तिमा निश्चित आरक्षणको व्यवस्था भएको छ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ। संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रुपमा लिदै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थीक रुपले विपन्न नागरिकले कानुन बमोजिम निशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ र नेपालमा बसोवास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुनेछ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभपबृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरु तय गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्ति व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धि ऐन २०७४ र अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा नियमावली २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रुपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिदिए बमोजिमका शैक्षिक संस्था द्धारा निःशुल्क रुपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ।

विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचकसहितको एकिकृत समता रणनीति २०७१ कार्यान्वयनबाट बहुवञ्चितीकरणमा परेका बालबालिकाहरुलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ।मुलुकमा बहुदलिय संसदिय व्यवस्थाको

पुनर्वाहाली भए पछि शिक्षामा केहि हद सम्म लगानीको वृद्धि भयो। विद्यालय शिक्षामा छात्रा र दलित समुहको सहभागिता अभिबृद्धिको लागि छात्रबृत्तीको व्यवस्था गरियो।आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना अन्तर्गत सञ्चालन भएको छात्रवृत्ती कार्यक्रमले विद्यालय तहमा छात्रा लगाएत अन्य समुहको भर्ना दर उल्लेख्य रुपमा बढेको अवस्था छ। अहिलेको आवश्यकता भनेको छात्राहरु र दलितहरु मध्ये पनि विपन्न समुहलाई छनोट गरि कहङ्गी समेतलाई मध्येनजर गरि छात्रवृत्ती रकम दिनुपर्ने देखिन्छ।यसका अतिरिक्त अपाङ्गता भएका विद्यार्थी लोपोन्मुख र सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थी, गरीब तथा विपन्न विद्यार्थी, द्धन्द्ध पिडित विद्यार्थी र सहिदका परिवारका विद्यार्थीका निम्ति यस्तो छात्रवृत्तीको व्यवस्था गरिएको छ। अनाथको अभिभावकत्वको देशमा सङ्घियताको कार्यान्वयन सँगसँगै कतिपय प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारहरुले विपन्न समुदाय र छात्राहरुको लागि छात्रवृत्तीको व्यवस्था गरिएको देखिन्छ। यस सुर्मा गाउँपालिकाले आ.व. २०७९।०८० देखि उच्च शिक्षा अन्तर्गत मेडिकल साइन्स अध्ययनको लागि छात्रबृत्तीको व्यवस्था गरेको छ।

सुर्मा गाउँपालिकामा प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म अध्ययन गर्ने विभिन्न किसिमको अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरु अध्यापन गरिरहेका भएता पनि शैक्षिक तथ्याङ्क प्रणालीमा नराखिएको पाइयो।बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क कति रहेको र कुन किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु छन पहिचान हुन सकेको छैन। सुर्मा गाउँपालिकाको शैक्षिक तथ्याङ्क २०७९ अनुसार आधारभूत तह देखि माध्यामिक तह सम्म दलित विद्यार्थीको सङख्या जना र छात्र सङख्या छात्रा सङ्ख्या रहेको देखिन्छ।यसरी जनजाती विद्यार्थी सङख्या ४३ जना रहेको पाइन्छ। ब्राहमण\श्रेत्री विद्यार्थीहरुको सङख्या ....रहेको छ जसमा छात्र ....र छात्रा ....रहेका छन। समतामूलक किसिमले सबै प्रकारका विद्यार्थीहरुको शिक्षामा पहुँच अभिबृद्धिका लागि गाउँपालिकाले हरेक वर्ष विभिन्न किसिमका छात्रबृत्तीहरु प्रदान गरेको अवस्था छ।शैक्षिक सत्रको अभिलेख हेर्दा आधारभूततहमा छात्रा छात्रबृत्ति ....जनालाई दलित छात्रबृत्ति ....जनालाई अपाङ्ग छात्रबृत्ति.................जनालाई प्रदान गरेको देखिन्छ। प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने तर्फ ....विद्यार्थीहरुलाई छात्रवृत्ति प्रदान गरिएको छ।

बालबालिकाहरुलाई समावेशी तथा विशेष शिक्षा प्रदान गर्नका लागि अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई शैक्षिक अवसर प्रदान गर्ने क्रममा घरपरिवार, समुदाय र विद्यालयहरुवाट उचित सहयोग र सकारात्मक सोचको प्रवर्धन गर्नु, अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरुको सामाजिक समावेशिकरणमा अपेक्षित सुधार गर्नु,विशेष शिक्षा मार्फत गुणस्तरिय जीवनयापन र आत्मनिर्भर गराउने कार्यमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु, अपाङगताको प्रकृतिका आधारमा बालबालिकाका निम्ति सहज पहुँच पुग्ने गरि विशेष प्रकारका शिक्षालय स्थापना र सञ्चालन गर्नु, दृष्टिविहिन बालबालिकाहरुका लागि आवश्यक ब्रेललिपिका पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री एवम सुस्तश्रवण भएका बालबालिकाहरुका लागि साङ्केतिक भाषाको सिप दिने शिक्षकको व्यवस्थापन गर्न,विशेष शिक्षाका आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको उत्पादन र व्यवस्थापन गर्नु, विविध प्रकारका बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क तथा सूचना संकलन गर्नु, समावेशी तथा विशेष शिक्षा अनुकुल मूल्याङ्कन प्रणाली र सिकाइ व्यवस्थापनका लागि खोज, अनुसन्धान र अभ्यास हुनु, समाजमा विद्यमान कुरीति र कुप्रथाका कारण समावेशी किसिमको सामाजिक संरचना स्थापना गर्नु आदि जस्ता चुनौतीहरु विशेष तथा समावेशी शिक्षाको क्षेत्रमा प्रमुखरुपमा रहेका छन।

४.३.२ उदेश्यहरुः

१. महिला,दलित, पिछडिएका समुदाय अपाङ्गता भएका, आर्थिक रुपले विपन्न, द्धन्द्ध प्रभावित तथा सामाजिक आर्थिक कारणले अवसरबाट वञ्चितमा परेका व्यक्तिहरुलाइ शिक्षाको पहुच पुर्यानु।

२. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने वातावरण कायम गर्नु।

३. लक्षित समुहका बालबालिकाहरुको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।

४. विविधता, समता एवम समावेशी शिक्षाका मूल्य. मान्यता अनुकुल गुणस्तरिय सेवा प्रवाह गर्ने जनसक्तिहरुको पेशागत दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरुलाई जवाफदेहि बनाउनु।

५. पाठ्यक्रम,पाठ्यसामग्री, शिक्षण प्रक्रिया लगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता समता तथा समावेशिता अभिबृद्धि गरि विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु।

४.३.३ रणनीतिहरुः

१. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरुमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरि विशेष लक्षित समुहका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षा उपलब्ध गराइने छ।

२. पछाडी परेका समुदाय तथा दलित र अपाङ्गता भएका सबै बालालिकालाई विद्यालयमा पहुँच पुर्याउन आवश्यकता अनुसार शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।

३. विद्यालयमा दिवा खाजासहित स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको प्रबन्ध तथा किशोरीहरु लक्षित महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा प्रदान गरिनेछ।

४. आधारभूत तहमा स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमबाट स्थानीय भाषा, संस्कृति. भूगोल. इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गरि सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आवद्ध गरिनेछ।

५. औपचारिक विद्यालय शिक्षाबाट वञ्चितीमा परेका लक्षित समुहका बालबालिकाहरुको शिक्षा पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र औपचारिक विद्यालयहरुलाई सहभागी गरिनेछ।

६. सबै प्रकारका बालवालिकामा उपयुक्त क्षमता विकास हुने गरि औपचारिक, अनौपचारिक खुला तथा दुर शिक्षा र निरन्तर सिकाइको व्यवस्था गर्न सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गरिनेछ।

७. सबै प्रकारका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय तथा शिक्षालयहरुका लागि विभिन्न तहमा भर्ना गरि उनीहरुको शारीरिक, मानसिक, इन्द्रियजन्य र बौद्धिक क्षमताको लेखाजोखा गरिनेछ।

८. अपाङ्गमैत्री शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्न नविनतम सूचना प्रविधिमा आधारित दक्ष मानविय स्रोतको विकास गरिनेछ।

९. गाउँपालिका भित्र निर्माण भइ रहेका विद्यालयका पूर्वाधार र अब निर्माण हुने पूर्वाधारहरुलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउन आवश्यक पहल र समन्वय गरिनेछ।

१०. अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा व्यक्तिहरुको शिक्षा पाउने अधिकार सुनिश्चित आवश्यक पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा श्रव्यदृश्य र सहयोग सामग्रीको विकास र सहज पहुँचका लागि सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य गरिनेछ।

११. अपाङ्गता भएका, अशक्त र घरबाट विद्यालय आवतजावत गर्न असमर्थ तर विद्यालयमा अध्ययन गर्न सक्ने बालबालिकाका लागि पायक पर्ने स्थानमा आवश्यकताको आधारमा छात्रावास सहित विशेष विद्यालय स्थापना गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ।

१२. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको अपाङ्गताको अवस्था हेरि अन्य बालबालिकाहरुसँगै बसेर सिक्न पाउने गरि समावेशी शिक्षाको व्यवस्था गर्न भूमिका निर्वाह गरिनेछ।

१३. अपाङ्गताको प्रकृति हेरी विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरुको लागि विशेष शिक्षा अध्ययनकोलागि अभिभावकहरुसँग परामर्श गरी पहल गरिनेछ।

१४. अपाङ्गता भएका तथा पिछडिएका समुदायका बालबालिकालाई शिक्षाको पहुच शुनिश्चित गर्न अभिभावक जनचेतना फैलाउन अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

१५. सुस्त श्रवण भएका बालबालिकालाई साङ्केतिक भाषा तथा दृष्टिविहिन र न्यून दृष्टि भएका बालबालिकाहरुलाई ब्रेललिपिमा मात्र सिमित नगराइ अन्य उपकरणको प्रयोगबाट सिक्न सक्ने सम्भाव्य विकल्पको खोजी गरि उपयुक्त अवसर प्रदान गर्न सङ्घ एवम प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।

१६. सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाइ विद्यार्थीका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरि विविधता कायम गर्ने छ भने विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद दुर्व्यवहार हेपाई नहुने बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिनेछ।

४.३.४ उपलब्धिहरु, मुख्य मुख्य नतिजाहरु, प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

क) उपलब्धिः

विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरिय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुनेछ।

ख) मुख्य मुख्य नतिजाहरुः

शारीरिक रुपमा कमजोर र सामाजिक रुपमा पछाडि परेका बालबालिकाहरुको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित भएको हुनेछ।

प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारणः

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
१	शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित हुनाको कारण पहिचान गरि वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको शैक्षिक कार्यक्रम तथा सहायता पद्धती निर्माण	निरन्तर								
२	बालबालिकाको परीक्षण गरि अपाङ्गताको आधारमा वर्गिकरण र अभिलेखिकरण गरि उपयुक्त शिक्षाको प्रवन्ध	निरन्तर								
३	विद्यालय उमेर समुहका सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाइ अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा	प्रत्येक वर्ष १ पटक								
४	बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थी विच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइ मुखि शिक्षण पद्धति कक्षाकोठा सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपाय अवलम्बन									

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		लागत	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	अभिभावक अन्तर्क्रिया तथा सचेतना कार्यक्रम	३००	५०	५०	५०	५०	१००	स्थानीय तथा गैरसरकारी संस्था	
२	अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क संकलन	१००	१००					गाउँ तथा वडा	
३	अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय प्रवेश गराउन प्रोत्साहान	२००	५०	५०	५०	५०		गाउँ	
४	वृहत्तर यौनिक शिक्षा प्रवर्दनको लागि सामग्री व्यवस्थापन	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गैर सरकारी संस्था	
५	बृहत्तर यौनिक सुचना केन्द्र व्यवस्थापन सम्बन्धि सम्पर्क व्यक्ति तथा छात्रछात्रा तालिम	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गैर सरकारी संस्था	
६	वयक्तिक शैक्षिक योजना निर्माण								

४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ कार्यक्रम

परिचयः

बालबालिकाको वृद्धि र विकास गुणस्तरीय सिकाइका लागि खाना अनिवार्य तत्व हो । पोषणयुक्त खाना खाएमात्र स्वस्थ्य जीवनको सुरुवात हुन्छ ।मानव पूँजीको विकासको लागि प्रत्येक बालबालिका स्वस्थ र पोषित भई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्नुपर्दछ । यसै

कुरालाई आत्मसात गरी नेपालको संबिधानको धारा ३५ र ३६ ले खाद्य संप्रभुताको हक सुनिश्चित गरेको छ । साथै राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, बालबालिका सम्बन्धी कानुन इत्यादिले बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी अधिकार स्थापित गरेका छन। नेपालमा प्रारम्भिक वाल विकास देखि कक्षा १२ सम्मका बालबालिकाहरू ४ देखि १८ शुरूवाति१ जीवनका प्रमाणहरूले अध्ययन नयाँ र हुन्छन समुहको उमेर,००० दिनका अतरिक्त अर्को ७,००० दिन पनि मानवपुँजी र सामाजिक तथा आर्थिक विकासका लागि उतिकै महत्वपुर्ण मानिन्छ भन्ने स्पाष्ट गरेका छन । त्यसकारण मानवपुँजी र सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा महत्वपुर्ण योगदानका गर्न विद्यालयलाई स्वास्थ्य र पोषण सेवाहरु प्रदान गर्ने एउटा मितव्ययी र प्रभावकारी स्थलगरी आत्मसात कुरा यहि । मानिन्छ रूपमा संस्थाको/ संघीय सरकारले दिवा खाजा सहितको स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम विगत केहि वर्षदेखि कार्यन्वयनमा ल्याएको छ ।

विद्यालयमा आएका बालबालिकाहरूको पोषणयुक्त खाजा व्यवस्थापन गर्न प्रारम्भिक बालविकासदेखि कक्षा सम्म पढिरहेका विद्यार्थीहरूका लागि नगदमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम र खाद्यान्नमा आधारित दिवाखाजा कार्यक्रम गरी २ वटा मोडलमा बिद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम संचालनमा रहेको छ । नगदमा आधारित खाजा कार्यक्रमका लागी नेपाल सरकारले बजेटको व्यवस्था गरेको छ भने खाद्यान्नमा आधारित दिवाखाजा कार्यक्रमका लागी बिश्व खाद्य कार्यक्रमबाट खाद्यान्न सहयोग भईरहेको छ । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत रहेको शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट स्थानीय तहमा नगदमा आधारित दिवाखाजाको रकम ससर्त अनुदानका रूपमा निकासा हुन्छ । विद्यालयहरूले स्थानीयतहमा बजेट माग गरी विद्यार्थीहरूलाई खाजा खुवाउने व्यवस्था मिलाउने गर्दछ। दिवाखाजा व्यवस्थापनका लागि सङघीय एवम प्रदेश सरकार, स्थानीयतह, विद्यालय, अभिभावकलगायत सबै पक्षको सहयोग एवम समन्वय आवश्यक पर्छ । पोषणयुक्त दिवा खाजाबाट बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक विकास भई मानव पुंजी विकासमा योगदान पुग्दछ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले जारी गरेको स्थानीय उत्पादनमा आधारित पोषणयूक्त दिवा खाजा प्रारूपले दिवा खाजाका लागि प्रयोग हुने खाद्य सामग्रीहरू स्थानीय स्तरमा खरिद गर्न जोड दिएको छ जसले कृषि उत्पादनलाई प्रोत्साहन गरी स्थानीय अर्थतन्त्रलाई

पनि टेवा पुग्छ ।यस प्रारूपले दिवा खाजाबाट पाउने पोषणको मापदण्ड पनि तोकेको छ ।त्यसैगरी विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण विद्यालय दिवाखाजालाई थपप्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउन विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति २००६ मा व्यवस्था भएअनुसार दिवाखाजासँगै अरु स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी अन्य सेवाहरूलाई एकीकृत रुपमा परिचालन गर्नु आवश्यक हुन्छ । स्वास्थ्य सेवाप्रदायक निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी विद्यालयहरूले आवधिक रुपमा जुकाऔषधी (पटक २ वर्षको), भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड चक्की खुवाउने (मात्र किशोरीहरूलाई), बिद्यार्थीको बार्षिक स्वास्थ्य परिक्षण, प्राथमिकउपचार सेवालगायत अन्य पोषण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी क्रियाकलापहरू सम्पादन गर्नु पर्छ । यसका लागि विद्यालयले नजिकको स्वास्थ्य सेवा केन्द्र एवम् अस्पतालमा सम्पर्क गर्नु पर्छ ।

४.१ अवस्था वर्तमान

बझाङ्ग जिल्लामा बिद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयअन्तर्गत शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र संग निकट समन्वय तथा परामर्शमा बिश्व खाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न सहयोगमा बिसंचालनमा देखि साल २०५८.स. आईरहेको छ भने यस सुर्मा गाउँपालिकामा पनि बिदिव सालबाट २०५८.स. खाजा संचालनमा रहेको छ, गाउंपालिका भरिका सबै २१ वटा बिद्यालयका बालबिकास देखि कक्षा ८ पढने जम्मा 33जना बिद्यार्थीहरुलाई 3,360 जना बिद्यार्थीहरुलाई समेटर दिवा खाजा कार्यक्रम संचालनमा रहेको छ ।गाउंपालिकाले बिश्व खाद्य कार्यक्रमको सहयोगमा दिवा खाजाका लागि खाद्यान्नको रुपमा प्रति बिद्यार्थी प्रति दिन पोषिलो चामल ८० गा्रम, , तेल १० ग्राम, र नुन २ गा्रम गरेर मासिक १८ दिनका दरले बार्षिक रुपमा १८० दिनका लागी उपलब्ध गराईरहेको छ । बिश्व खाद्य कार्यक्रम कै आर्थिक तथा प्राबिधिक सहयोगमा आगामी अवधिमा संचालनमा आउने नगदमा आधारित दिवा खाजालाई स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजाको स्वरूप दिन पालिकाले कृषि सहकारि तथा किसान समूहसँग सहकार्य गरी स्थानीय स्तरमा उत्पादित र खरिद गरिएको दाल २० ग्राम र हरियो तरकारि ४० ग्राम प्र)ति बिद्यार्थी प्रति दिनका दरले(उपलब्ध गराई रहेको छ। गाउंपालिकाले दिवाखाजा संगै बिद्यालयमा बिद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम पनि संचालनमा गरेको छ । यस अन्तर्गत पालिकाले स्वास्थ्य सेवाप्रदायक निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यमा विद्यालयहरूलाइ आवधिक रुपमा जुकाऔषधी (पटक २ वर्षको), भिटामिन

ए तथा आइरन फोलिक एसिड चक्की किशो)रीहरूलाई मात्रखुवाउने (, बिद्यार्थीको बार्षिक स्वास्थ्य परिक्षण, प्राथमिक उपचार सेवालगायत अन्य पोषण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी क्रियाकलापहरू संचालन गरेको छ । यस कार्यलाई थप व्यवस्थापन गर्न पालिकाले विश्व खाद्य कार्यक्रमसँग सहकार्य गरी यस संलग्न जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धीका कार्यक्रम पनि कार्यान्वयनमा ल्याएका छन् ।त्यसैगरी महिनवारी स्वास्थ्य व्यवस्थापनको लागि स्यानिटरी प्याड पनि वितरण हुँदै आएको छ ।

यस पालिकामा दिवा खाजा कार्यक्रम लामो समय बाट संचालनमा आईरहेको र बाल बालिकाहरुको पोषण, सुरक्षा स्वास्थ्य अवस्थामा सुधार हुनुका साथै स्थानीय उत्पादनको खपतले उत्पादन बृद्धि र आय आर्जनमा टेवा पुग्दै आईरहेको छ भने अझै पुर्ण रुपमा स्थानीय उत्पादनमा आधारित भएर दिवा खाजा संचालन हुदां थप रोजगारी सृजना भई स्थानीय आर्थिक आय आर्जनमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ । बर्तमान दिवा खाजा मोडालिटिमा आएका परिर्वतन र व्यवस्थापनको दृष्टिकोटले यसको व्यवस्थापनको पाटोमा नीतिगत व्यवस्थाको अभाव, जनशक्तिको अभाव, अति आवश्यक भौतिक पुर्वाधार, बजेट अभाव, क्षेत्रगत निकायहरु शिक्षा, स्वास्थ्य तथा कृषि बिचको समन्वयको अभाव,स्थानीय उत्पादन तथा मुल्यमा एकरुपता नहुनु तथा दिवा खाजा संचालनमा अभिभावक र समुदायको साझेदारीको अभाव जस्ता चुनौतीहरु देखियता पनि यसलाई एक अवसरको रुपमा सहि कार्यान्वयन गरेको खण्डमा बहुपक्षिय फाईदाहरु लिन सकिने देखिन्छ ।

४.२ उद्देश्यहरुः

गाउंपालिकाका प्रत्येक विद्यालयका बालबालिकालाई कम्तीमा ३० प्रतिशत पोषण परिपुर्ती हुने गरी स्थानीय उत्पादनमा आधारित स्वस्थ्यकर, ताजा तथा पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्ने ।

विद्यालयमा बालबालिकाहरूको लागि स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छताका सेवाहरू सुदृढ गर्दै एकिकृत प्रणाली मार्फत कार्यान्वयन गर्ने।

दिवा खाजा लगायत अन्य स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम संचालन तथा कार्यन्वयनको लागि सबै विद्यालयमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा उपकरणहरूको व्यवस्थापन गर्ने।

दिवा खाजा सहित विद्यालय स्वास्थ्य पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन लागि आवश्यक पालिका स्तरीय मापदण्डतथा नीतिगत , संरचनागत व्यवस्थाका साथै उत्तरदायित्व सुदृढ गर्ने ।

पालिकाको खाद्य सुरक्षा तथा प्रणाली र स्थानीय अर्थतन्त्रमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने गरी दिवा खाजाको लागि चाहिने खाद्य सामग्रिहरु कृषि क्षेत्रको सहकार्यमा स्थानीय उत्पादन हुने गरी सहकारी मार्फत व्यवस्था गर्ने ।

४.३ रणनीतिहरु

अभिभावकको सहयोगमा दिवा खाजा कार्यक्रमलाई क्रमशः विस्तार गर्दै माध्यमिक तह सम्मका सम्पूर्ण बालाबालिकालाई विद्यालयमा खाजा उपलब्ध गराइने छ ।

दिवाखाजाको लागि विद्यालयमा आवश्यक पर्ने विभिन्न पूर्वाधार तथा सुविधाहरू कोठा भान्सा), भण्डारण, खाजा वितरण कक्ष सहित आवश्यक भान्सा उपकरणहरू आदी(विस्तार गरिने छ।

खाजा कार्यक्रम व्यवस्थापनका लागी भान्से सहितको आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिने छ

गाउँपालिका भित्र स्थानीय कृषि उत्पादनलाई प्रोत्साहन हुने गरी एउटा निश्चित खाद्य टोकरी)मेनु(को आधारमा दिवा खाजाको लागि चाहिने खाद्य सामाग्रीहरू स्थानीय उत्पादनबाट आपुर्ती गर्न व्यवस्था मिलाइने छ ।

विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्री सहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सामुहिक हात धुने धारा, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था गरिने छ ।

विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचार किट, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्यजाँच, जुकाको औषधि तथा सूक्ष्म पोषक तत्व प्रदायक भिटामिन ए तथा आइरन फोलिक एसिड आदिको वितरण र छात्राहरूका लागि महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याड वितरणलाई स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको सहकार्यमा नियमित र प्रभावकारी बनाइने छ ।

दिवा खाजा लगायत स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन साधन, संयन्त्र र प्रक्रियामा पुनरावलोकन गरी थप प्रभावकारी बनाइने छ ।

सुचना सम्प्रेषण र अभिलेखिकरणलाई आधुनिक प्रबिधि संग जोडी प्रभावकारी बनाइने छ ।

पालिका स्तरीय दिवा खाजा कार्य बिधि निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ साथै विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमलाइ प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न पालिका स्तरिय आवश्यक मापदण्डगरिने निर्माण संरचना तथा कार्यविधी , छ ।

दिवा खाजाको व्यवस्थापनको लागि चाहिने परिपुरक खर्च व्यवस्थापन गर्न पालिकामा दिवा खाजा कोष स्थापना गरिने छ ।

दिवा खाजा लाई उद्देश्य उन्मुख बनाई स्थानीय आर्थिक बुद्धि संग जोड्न बिगत लामो समय देखि अभ्यासमा आई स्थापति भई सकेको सहकारी प्रणाली लाई कार्यान्वयनमा ल्याईने छ ।

४.४.४ उपलब्धिहरू, नतिजाहरू, मुख्यक्रियाकलापहरू र लक्ष्य निर्धारण

उपलब्धीहरुः

१) सुधार अवस्थामा पोषणको तथा स्वास्थ्य बालबालिकाको सबै गर्ने अध्ययन विद्यालयमा, मनोसामाजिक कुशलता (well–being) मा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधारसहित सुरक्षिततथा रमाइलो (joyful) सिकाइवातावरणमा पूर्ण पहुँचतथा सहभागिताहुने ।

मुख्य नतिजाहरुः

१) देखि बालबिकास प्रारम्भिकमाध्यमिक तह कक्षा १२ सम्मका सामुदायिक बिद्यालयका सबै बालबालिकाहरुले स्वस्थकर, पोष्टिक र स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवाखाजा प्राप्त गर्नेछ ।

२)सं बिद्यार्थी बिद्यालयमाख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सरसफाई सामाग्री सहित आवश्यक संख्यामा छात्र र छात्राका लागी अलग अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरुका लागी चेन्ज रुम, प्रयोग फोहोरमैला व्यवस्थापन, सामुहिक हातधुने धारा, खाजाखाने कक्ष, स्वच्छ खानेपानी, कक्षा कोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्था हुनेछ ।

३) प्रतिस्थापन तथा वितरण किट उपचार प्राथमिक विद्यालयहरूमा, बालबालिकाहरूको आवधिक स्वास्थ्य जाँच, भिटामिन ए र आइरन फोलिक, जुकाको औषधितथा सूक्ष्म पोषक तत्व वितरण र किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छताका लागि स्यानिटरी प्याडको नियमित वितरण हुनेछ ।

४) हुनेछ व्यवस्था संरचनाको प्रशासकिय आवश्यक र कार्यविधी मापदण्ड चाहिने लागि खाजाको दिवा

५) । हुनेछ स्थापना कोषको खाजा दिवा स्तरिय पालिका

मुख्य क्रियाकलापहरुः

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य (१० बर्ष)
			१	२	३	४	५	
1	दिवाखाजा व्यवस्थापन निर्देशिका तथा मेनु निर्माण							
2	दिवाखाजाका लागि भान्सा तथा भण्डार, खाजा खाने कक्ष, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध							
3	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवा खाजाको प्रबन्ध							
4	भान्सेको व्यवस्थापन							

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
5	खाद्यान्नमा आधारित दिवा खाजा संचालन अवधिका ढुवानी व्यवस्थापनमा सहजीकरण							
6	स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी मापदण्ड एवम् कार्यान्वयन ढाँचा विकास							
7	विद्यालय तथा स्थानीय तहका लागि दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन							
8	आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि र सूक्ष्मपोषक तत्व प्रदायक टयाब्लेटहरू आइरन र ए भिटामिन), फोलिक एसिड आदिप्रदान(							

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
9	तालिम/प्रचार/प्रसार आवधिक अन्य क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलाप							
10	दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्तिमा भाग लिने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग र आपर्ति श्रृखलाको निर्माण							
11	कार्यक्रमको प्रभावकारिता, कार्य कुशलता तथा प्रति एकाइ लागतको अध्ययन तथा विभिन्न मोडालिटीहरूको अध्ययन							
12	विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्री सहित आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि							

क.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य
			१	२	३	४	५	१० बर्षे)
	अलग अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, फोहर मैला व्यवस्थापन, सामुहिक हातधुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेरबारको व्यवस्था							
13	कक्षा ६ देखि १२ सम्म का किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था							
14	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन							
15	विद्यालयमा स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूका							

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक प्रगति (५ बर्ष)					भौतिक लक्ष्य १० बर्षे)
			१	२	३	४	५	
	लागि महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी शिक्षा							
16	प्रभावकारी अनुगमन मुल्यांकन तथा सूचना प्रणालीको बिकास गर्न							

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिका

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८5	२०८6		
1	दिवा खाजा व्यवस्थापन निर्देशिका तथा मेनु निर्माण परिमार्जन	१००				१००		गाउंपालिका/गैरसरकारी संस्था	
2	दिवा खाजाका लागि भान्सा तथा भण्डार, खाजा खाने कक्ष,	६००	२००	१००	१००	१००	१००	गाउंपालिका	

	भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध								
3	स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवा खाजाको प्रबन्ध							संघिय सरकार र गैरसरकारी संस्था	
4	भान्सेको व्यवस्थापन							समुदाय/ पालिका	
5	खाद्यान्नमा आधारित दिवा खाजा संचालन अवधिका ढुवानी व्यवस्थापनमा सहजीकरण	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	पालिका, प्रदेश र गैरसरकारी संस्था	
6	स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी मापदण्ड एवम् कार्यान्वयन ढाँचा विकास								
7	विद्यालय तथा स्थानीय तहका लागि दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन								
8	आवधिक स्वास्थ्यजाँच, जुकाको औषधि र सूक्ष्मपोषक तत्व								

	प्रदायक ट्याब्लेटहरू आइरन र ए भिटामिन), फोलिक एसिड आदि प्रदान(								
9	तालिम/प्रचार–प्रसारर आवधिक अन्य क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलाप								
10	दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्तिमा भाग लिने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग र आपर्ति श्रृखलाको निर्माण	1000	२००	२००	२००	२००	२००		
11	कार्यक्रमको प्रभावकारिता, कार्य कुशलता तथा प्रति एकाइ लागतको अध्ययन तथा विभिन्न मोडालिटीहरूको अध्ययन								
12	विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा सफाइ सामग्रीसहित	६००	२००	१००	१००	१००	१००	पालिका, प्रदेश र गैरसरकारी संस्था	

	आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय तथा युरिनल, किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, फोहर मैला व्यवस्थापन, सामुहिक हातधुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेरबारको व्यवस्था								
13	कक्षा ६ देखि १२ सम्म का किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्था							संघिय सरकार	
14	विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन							गैरसरकारी संस्था तथा पालिका	
15	विद्यालयमा स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा स्वच्छता, पोषण र							गैरसरकारी संस्था, पालिका	

	किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता सम्बन्धी शिक्षा								
16	प्रभावकारी अनुगमन मुल्यांकन तथा सूचना प्रणालीको बिकास गर्न	५००	१००	१००	१००	१००	१००	पालिका, गैरुरकारी संस्था	

४.३ आपतकालिन तथा सङकपूर्ण अवस्थामा शिक्षा

४.३.१ परिचय:-

आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्था भन्नाले सामान्य अवस्था भन्दा भिन्न परिस्थितीलाई जनाउँछ। यस परिस्थिती भित्र विभिन्न खानका दैविय घटनाहरु जस्तै महामारी, भूकम्प, अगलागि बाढी पहिरो, आदि पर्दछन् । यस सन्दर्भमा बझाङ्ग जिल्लामा सुर्मा गाउँपालिकामा पनि यस्ता खालका संकटपुण अवस्था हरु बाट टाढा छ भन्न सकिने अवस्था छैन । यस सुर्मा गाउँपालिकाको बीच बाट भएर वाउलीखोला तथा विभिन्न खोलानालाहरु बग्ने गर्दछन्। साथसाथै यसको भुगोलका हिसावले पनि भिरालो जमिन तथा डाडाँकाडाँ भएका कारण बाढी पहिरो जस्ता जोखिम पनि प्रचुर मात्रामा रहेको छन् । साथै अन्य खालका आपत कालिन अवस्थाहरु भुकम्प,हावाहुरी, आगलागी आदि संकट पुर्ण अवस्थाहरु पनि जुनसुकै बेला घट्न सक्छन् ।

यी र यस्तै सम्भावित र परिस्थितीसँग जुध्न आवक योजनाको तयारी र कार्यन्वयन गर्न अत्यावश्यक देखिन्छ। विश्वमा पछिल्लो समय विभिन्न खालका विपत्तिहरु देखापरि रहेका छन् । भर्खरै टर्की र सिरीयामा गएको भुकम्प तथा केहि महिना अगाढी बझाङ्ग र बाजुरा जिल्लामा गएको भुकम्प बाट पनि हामीले महत्वपुर्ण पाठ सिक्नु पर्ने देखिन्छ । यी घटनाहरुबाट पाठ सिक्दै शैक्षिक जगतमा हुने क्षती कम गर्न निश्चित खालको आपतकालिन योजना बनाउनु आजको जल्दोबल्दो आवश्यकता हो।

४.३.२ वर्तमान अवस्थाः

मानव वा प्राकृतिक सिर्जित कुनै पनि कारणले जनधनको ठुलो मात्रामा क्षति भएको अवस्थामा आपतकालिन स्थिति आउँदछ । सामान्यतया विपद् पूर्व जानकारी र सूचना नदिई मानवीय जनजीवन क्षतविक्षत पार्ने गरी आएको अवस्थामा प्रभावित क्षेत्रलाई आपतकालिन अवस्थाको क्षेत्रको रूपमा स्वीकार गरी तत्काल जनधनको थप क्षति हुन नदिन र विपद् पश्चातको समयमा छिटो भन्दा छिटो जनजीवन पुनस्थापित गर्नका लागि आपतकालिन अवस्थाको सम्बोधन गरिन्छ ।

नेपाल भूकम्पीय जोखिमका हिसाबले ११ औं जोखिमयुक्त मुलुक हो भने बाढीको जोखिमका हिसाबले ३० औं र जलवायु परिवर्तनका कारणले प्रभावित हुनसक्ने जोखिमका हिसाबले चौथो जोखिम युक्त अवस्थामा रहेको छ । विपदले मृत्यु, चोटपटक, धन सम्पत्तिको क्षतिका कारणले जन जीवन अत्यन्त असहज र अस्थिर बनाएको

हुन्छ । घर, विद्यालय, बाटो, सञ्चार लगायत स्वास्थ्य सेवा र सुविधाहरू पनि क्षत विक्षत भएका हुन्छन् । यस्तो विषम अवस्थाको आपत्कालमा समाजलाई थप सुरक्षित र मजबुत भई नियमित जीवनचर्यामा छिटो भन्दा छिटो पुनर्स्थापित गर्नका लागि शिक्षाले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्दछ ।

विशेष गरी बालबालिका तथा युवाहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्ने निकाय र स्थानहरू मार्फत विपतको समयमा थप हानी नोक्सानी हुन नदिन, प्रभावित जनजीवनलाई छिटो भन्दा छिटो सामान्य अवस्थामा लैजानका लागि मनोविमर्श, चेतनामूलक गतिविधि र पुर्नसामाजिकिकरणका गतिविधिमा महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनुपर्दछ । एकातिर विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई छिटो भन्दा छिटो पुनः नियमित गराउन पर्दछ भने अर्को तर्फ विद्यार्थी तथा उनीहरूका परिवारहरूमाथि परेको मानसिक दबाब तथा असरलाई सामान्यीकरण गर्नका लागि पनि जति सक्दो छिटो कदम चाल्नुपर्दछ । बालबालिकाहरूका शैक्षिक र मनोसामाजिक आवश्यकता र उनीहरूका अभिभावकको आफ्ना छोराछोरी प्रतिको उत्तरदायित्वमा सहजीकरण गर्ने भूमिका पनि यस समयमा अति आवश्यक हुन्छ । जुन शिक्षाको माध्यमले सम्बोधन गर्न आवश्यक हुन्छ ।बझाङ जिल्लामा रहेको सुर्मा गाउँपालिकाको धेरैजसो भू–भाग पहिरो, भूकम्प, आगलागी, चट्याङ, हिमपात, अत्यधिक चिसो, जङ्गली जनावर आतङ्क, बाढी, सडक दुर्घटना हावाहुरी र विद्युतीय करेन्ट त्यसका कारणले सिर्जना हुने विपत्तिबाट जुनसुकै बेला प्रभावित हुन सक्ने अवस्था रहेको छ । सो प्रकोपले आम जन जीवन प्रभावित पार्न सक्ने भएको हुँदा, उक्त विपत्तिले शिक्षाको संरचना र पद्धतिलाई पूर्ण नष्ट पार्ने, आंशिक क्षति गर्ने तथा विस्थापित हुनुपर्ने अवस्था आउन सक्दछ । यातायातको कष्टपूर्ण यात्रा, दुर्गम स्थानमा रहेका भौतिक संरचनाको कारणले गर्दा सम्भावित विपद्हरूले पूर्ण या आंशिक विनाशलाई पुनः स्थापना गर्न र पुर्नसञ्चालन गर्न तत्कालीन अवस्थामा निकै कठिन हुन सक्दछ ।

१.२. किन आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा चाहिन्छ

शिक्षा प्रत्येक व्यक्तिको अधिकार हो । यस अधिकारलाई विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरु मुख्य गरी सन् १९४८ को मानव अधिकार सम्बन्धी घोषणा पत्र लगायतका दस्ताबेजहरूमा उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै, सन् १९५१ को शरणार्थी सम्बन्धी घोषणा पत्र, सन् १९९६ मा जेनेभामा सम्पन्न सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी घोषणा पत्र, सन् १९८९ मा सम्पन्न बाल अधिकार महासन्धि र सन् २००० मा डकारमा सम्पन्न विश्व शिक्षा फोरमद्वारा पारित सबैको लागि शिक्षा कार्य योजनामा समेत व्यक्तिको शिक्षा पाउने अधिकार स्पष्ट पारिएको छ ।

आपत्कालीन अवस्था र सङ्कटको समयमा शिक्षा नाजुक हुन्छ । जब विद्यार्थी र शिक्षकहरू शिक्षण-सिकाई बाट वञ्चित हुन्छन् तब तिनीहरूको राम्रो भविष्यको आशा गर्न पनि सकिन्न । आपत्कालीन अवस्थाको शिक्षाले शारीरिक, मनोसामाजिक र बौद्धिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ, जसले गर्दा जीवन बचाउन र जीवन यापन गर्नमा मद्दत मिल्छ ।

आपत्कालीन अवस्थामा शिक्षाले खास गरी प्रभावित बालबालिका तथा किशोर-किशोरीहरूलाई सिकाइका लागि सुरक्षित स्थान उपलब्ध गराई पहिचानका लागि समेत सहयोग पुऱ्याएर जीवन जिउन मद्दत गर्दछ । शिक्षाले द्वन्द्व र विपदले ल्याएको मनोसामाजिक असरलाई सहज बनाउँदै सामान्य अवस्थामा फर्काउन र सङ्कटको बेला भविष्य प्रतिको आसा जगाउँदै स्थायित्व प्रदान गर्न तथा भविष्यमा हुने आर्थिक स्थायित्वको लागि महत्पूर्ण अवसर प्रदान गर्दछ । यसका साथै, शिक्षाले प्रभावित बालबालिकाहरूलाई दुर्व्यवहार, बालशैन्यमा भर्ना, यौन तथा लैङ्गिक हिंसा लगायतका शोषण हुनबाट जोगाई जीवन रक्षा गर्दछ । शिक्षाले आपत्कालमा बाँच्न चाहिने सामान्य सरसफाइ र स्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञान तथा सीपहरू प्रदान गर्दछ, जुन कुरा आपत्कालमा एकदमै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । शिक्षाको माध्यमबाट परिवारसँग बिछोड

भएका बालबालिकाहरूको पहिचान गर्न तथा तिनीहरूलाई आफ्नो परिवारसँग पुनर्मिलन गराउन र उच्च जोखिममा रहेका बालबालिकाको पहिचान गर्न मद्दत पुग्छ, जुन कुरा बालबालिका र तिनीहरूको परिवारले पनि चाहेका हुन्छन् र यद्यपि शिक्षा एउटा निरन्तर चल्ने प्रक्रिया हो, जुन विपद्को बेलामा पनि अवरुद्ध हुनुहुन्न ।

४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपद् न्युनिकरण तथा उत्थानशिलता

परिचय:-

आपतकालिन तथा संकटपूर्ण अवस्था भन्नाले सामान्य अवस्था भन्दा भिन्न परिस्थितीलाई जनाउँछ।यस परिस्थिती भित्र विभिन्न खानका दैविय घटनाहरु जस्तै महामारी, भूकम्प, अगलागि बाढीपहिरो, आदि पर्दछन्। यस सन्दर्भमा बझाङ्ग जिल्लामा सुर्मा गाउँपालिका पनि यस्ता खालका संकटपुण अवस्था हरु बाट टाढा छ भन्न सकिने अवस्था छैन।यस गाउँपालिकाकोबीच बाट भएर सेती नदि तथा विभिन्न खोलानालाहरु बग्ने गर्दछन् । साथसाथै यसको भुगोलका हिसावले पनि भिरालो जमिन तथा डाडाँकाडाँ भएका कारण पाढीपहिरो जस्ता जोखिम पनि प्रचुर मात्रामा रहेको छन् । साथै अन्य खालका आपत कालिन अवस्थाहरु भुकम्प,हावाहुरी, आगलागी आदि संकट पुर्ण अवस्थाहरु पनि जुनसुकै बेला घट्न सक्छन्।

यीर यस्तै सम्भावित र परिस्थिती सँग जुध्न आव योजनाको तयारी र कार्यन्वयन गर्न अत्यावश्यक देखिन्छ। विश्वमा पछिल्लो समय विभिन्न खालका विपत्तिहरु देखा परि रहेका छन्। भर्खरै टर्की र सिरीयामा गएको भुकम्प तथा केहि महिना अगाढी बझाङ्ग र बाजुरा जिल्लामा गएको भुकम्प बाट पनि हामीले महत्वपुर्ण पाठ सिक्नु पर्ने देखिन्छ। यी घटनाहरुबाट पाठ सिक्दै शैक्षिक जगतमा हुने क्षती कम गर्न निश्चित खालको आपतकालिन योजना बनाउनु आज को जल्दोबल्दो आवश्यकता हो ।

४.५.१ वर्तमान अवस्थाः

मानव वा प्राकृतिक सिर्जित कुनै पनि कारणले जनधनको ठुलो मात्रामा क्षति भएको अवस्थामा आपतकालिन स्थिति आउँदछ । सामान्यतया विपद् पूर्व जानकारी र सूचना नदिई मानवीय जनजीवन क्षत विक्षत पार्ने गरी आएको अवस्थामा प्रभावित क्षेत्रलाई आपतकालिन अवस्थाको क्षेत्रको रूपमा स्वीकार गरी तत्काल जनधनको थप क्षति हुन नदिन र विपद् पश्चातको समयमा छिटो भन्दा छिटो जनजीवन पुनस्थापित गर्नका लागि आपतकालिन अवस्थाको सम्बोधन गरिन्छ ।

नेपाल भूकम्पीय जोखिमका हिसाबले ११ औं जोखिमयुक्त मुलुक हो भने बाढीको जोखिमका हिसाबले ३० औं र जलवायु परिवर्तनका कारणले प्रभावित हुनसक्ने जोखिमका हिसाबले चौथो जोखिम युक्त अवस्थामा रहेको छ । विपदले मृत्यु, चोटपटक, धन सम्पत्तिको क्षतिका कारणले जन जीवन अत्यन्त असहज र अस्थिर बनाएको हुन्छ । घर, विद्यालय, बाटो, सञ्चार लगायत स्वास्थ्य सेवा र सुविधाहरू पनि क्षत विक्षत भएका हुन्छन् । यस्तो विषम अवस्थाको आपत्कालमा समाजलाई थप सुरक्षित र मजबुत भई नियमित जीवन चर्यामा छिटो भन्दा छिटो पुनर्स्थापित गर्नका लागि शिक्षाले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्दछ ।

विशेष गरी बालबालिका तथा युवाहरूलाई शिक्षा प्रदान गर्ने निकाय र स्थानहरू मार्फत विपतको समयमा थप हानी नोक्सानी हुन नदिन, प्रभावित जनजीवनलाई छिटो भन्दा छिटो सामान्य अवस्थामा लैजानका लागि मनोविमर्श, चेतनामूलक गतिविधि र पुर्नसामाजिकिकरणका गतिविधिमा महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ । एकातिर विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई छिटो भन्दा छिटो पुनः नियमित गराउन पर्दछ भने अर्को तर्फ विद्यार्थी तथा उनीहरूका परिवारहरूमाथि परेको मानसिक दबाब तथा असरलाई सामान्यीकरण गर्नका लागि पनि जति सक्दो छिटो कदम चाल्नुपर्दछ । बालबालिकाहरूका शैक्षिक र मनोसामाजिक आवश्यकता र उनीहरूका अभिभावकको आफ्ना छोराछोरीप्रतिको उत्तरदायित्वमा सहजीकरण गर्ने भूमिका पनि यस समयमा अति आवश्यक हुन्छ । जुन शिक्षाको माध्यमले सम्बोधन गर्न आवश्यक हुन्छ ।बझाङ जिल्लामा रहेको सुर्मा गाउँपालिकाको धेरैजसो भू–भाग पहिरो, भूकम्प, आगलागी, चट्याङ, हिमपात, अत्यधिक चिसो, जङ्गली जनावर आतङ्क, बाढी,सडक दुर्घटना हावाहुरी र विद्युतीय करेन्ट त्यसका कारणले सिर्जना हुने विपत्तिबाट जुनसुकै बेला प्रभावित हुन सक्ने अवस्था रहेको छ । सो प्रकोपले आम जन जीवन प्रभावित पार्न सक्ने भएको हुँदा, उक्त विपत्तिले शिक्षाको संरचना र पद्धतिलाई पूर्ण नष्ट पार्ने, आंशिक क्षति गर्ने तथा विस्थापित हुनुपर्ने अवस्था आउन सक्दछ

। यातायातको कष्टपूर्ण यात्रा, दुर्गम स्थानमा रहेका भौतिक संरचनाको कारणले गर्दा सम्भावित विपद्हरूले पूर्ण या आंशिक विनाशलाई पुनः स्थापना गर्न र पुर्नसञ्चालन गर्न तत्कालीन अवस्थामा निकै कठिन हुन सक्दछ ।

१.२. किन आपतकालीन अवस्थामा शिक्षा चाहिन्छ

शिक्षा प्रत्येक व्यक्तिको अधिकार हो । यस अधिकारलाई विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरु मुख्यगरी सन् १९४८ को मानव अधिकार सम्बन्धी घोषणा पत्र लगायतका दस्ताबेजहरूमा उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै, सन् १९५१ को शरणार्थी सम्बन्धी घोषणा पत्र, सन् १९९६ मा जेनेभामा सम्पन्न सांस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी घोषणा पत्र, सन् १९८९ मा सम्पन्न बाल अधिकार महासन्धि र सन् २००० मा डकारमा सम्पन्न विश्व शिक्षा फोरमद्वारा पारित सबैको लागि शिक्षा कार्य योजनामा समेत व्यक्तिको शिक्षा पाउने अधिकार स्पष्ट पारिएको छ ।

आपत्कालीन अवस्था र सङ्कटको समयमा शिक्षा नाजुक हुन्छ । जब विद्यार्थी र शिक्षकहरू शिक्षण-सिकाई बाट वञ्चित हुन्छन् तब तिनीहरूको राम्रो भविष्यको आशा गर्न पनि सकिन्न । आपत्कालीन अवस्थाको शिक्षाले शारीरिक, मनोसामाजिक र बौद्धिक सुरक्षा प्रदान गर्दछ, जसले गर्दा जीवन बचाउन र जीवन यापन गर्नमा मद्दत मिल्छ ।

आपत्कालीन अवस्थामा शिक्षाले खास गरी प्रभावित बालबालिका तथा किशोर-किशोरीहरूलाई सिकाइका लागि सुरक्षित स्थान उपलब्ध गराई पहिचानका लागि समेत सहयोग पुऱ्याएर जीवन जिउन मद्दत गर्दछ । शिक्षाले द्वन्द्व र विपदले ल्याएको मनोसामाजिक असरलाई सहज बनाउँदै सामान्य अवस्थामा फर्काउन र सङ्कटको बेला भविष्य प्रतिको आसा जगाउँदै स्थायित्व प्रदान गर्न तथा भविष्यमा हुने आर्थिक स्थायित्वको लागि महत्पूर्ण अवसर प्रदान गर्दछ । यसका साथै, शिक्षाले प्रभावित बालबालिकाहरूलाई दुर्व्यवहार, बालशैन्यमा भर्ना, यौन तथा लैङ्गिक हिंसा लगायतका शोषण हुनबाट जोगाई जीवन रक्षा गर्दछ । शिक्षाले आपत्कालमा बाँच्न चाहिने सामान्य सरसफाइ र स्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञान तथा सीपहरू प्रदान गर्दछ, जुन कुरा आपत्कालमा एकदमै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । शिक्षाको माध्यमबाट परिवारसँग बिछोड भएका बालबालिकाहरूको पहिचान गर्न तथा तिनीहरूलाई आफ्नो परिवारसँग पुनर्मिलन गराउन र उच्च जोखिममा

रहेका बालबालिकाको पहिचान गर्न मद्दत पुग्छ, जुन कुरा बालबालिका र तिनीहरूको परिवारले पनि चाहेका हुन्छन् र यद्यपि शिक्षा एउटा निरन्तर चल्ने प्रक्रिया हो, जुन विपद्को बेलामा पनि अवरुद्ध हुनु हुन्न ।

आपत्कालीन शिक्षा योजना

विद्यालयमा विपद् व्यवस्थापनको मुख्य अभिप्राय विद्यालयलाई विपद्अघि, विपदको समयमा र विपद्पछि पनि आवश्यक सुरक्षाको अनुभूति दिनु हो । किनभने बालबालिकाहरू अध्ययन गर्ने मुख्य स्थानका रूपमा रहेको विद्यालय विपद्का सम्भावित घटनाहरूबाट सुरक्षित रहन आवश्यक हुन्छ । विपद् व्यवस्थापन तथा न्यूनीकरण र सुरक्षा सम्बन्धी शिक्षाका लागि भैपरी आउने योजना बनाउने कुरा गर्दा विपद् व्यवस्थापनसित विद्यालय सुरक्षाको कुरा जोडिएर आउँछ । बालबालिकाहरूलाई विपतयुक्त घटनाको सन्त्रासबाट मुक्त बनाउन र ढुक्क भएर पढ्न पाउने वातावरणको सिर्जना गर्न आवश्यक छ । त्यस्तै विद्यालयमा प्रकोपको समयमा चुनौतीको सामना गर्न र प्रकोपपश्चात् कक्षाहरू सुचारु रूपले सञ्चालन हुन कुनै अवरोध सञ्चालन हुन आवश्यक छ । विपद् व्यवस्थापनलाई विद्यालय सुरक्षाको अवधारणाबाट अलग गरेर बुझियो भने त्यो अधुरो रहन सक्दछ । यसैले विद्यालय सुरक्षा अभिवृद्धि र विपद् व्यवस्थापनका रणनीतिहरूलाई एकीकृत रूपमा तय गर्न जरुरी छ ।

सम्भावित आपत्कालीन अवस्थाको आङ्कलन गर्न तथा सोही अनुरूपका व्यवस्थापकीय पक्षहरूको बन्दोबस्त मिलाउन आपत्कालीन शिक्षा आवश्यक हुन्छ । आपत्कालीन शिक्षा योजनाले मूलतः असहज परिस्थितिमा पनि प्रभावित व्यक्तिहरूलाई सहज जीवनयापन र सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित गर्ने प्रयास गर्दछ । शिक्षाका लागि न्यूनतम मापदण्ड पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र सुधारका मार्ग पहिल्याउन आपत्कालीन शिक्षा आवश्यक हुने भएकोले स्थानीय विशिष्ट अवस्थाको जगमा यसको निर्माण वाञ्छनीय हुन्छ । हाम्रा परिवेशमा घट्न सक्ने सम्भावित विपद्हरू, त्यसको सामना गर्ने संयन्त्र निर्माण र प्रभावित बालबालिकाहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण र अनुकूलित वातावरण निर्माणका लागि सान्दर्भिक वैकल्पिक सिकाइ संयन्त्रहरूलाई उपयोगमा ल्याउनु पर्ने हुन्छ । आपत्कालीन शिक्षा योजनाले सम्भावित विपद्प्रति सजग हुन र भैपरी आउने असहज परिस्थितिमा पनि सिकाइ निरन्तरताको उपयुक्त विकल्प उपयोग गर्न सघाउने भएकोले पनि यसको आवश्यकता महसुस गरिएको हो । गत बर्ष शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले तयार

गरेको विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी आकस्मिक कार्य योजना २०७७ लाई आवश्यकताअनुसार सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा प्रयोग गर्दै सिकाइ निरन्तरताको उत्तम विकल्पको उपयोगमा समुचित ध्यान दिन सक्दा सिकाइ निरन्तरता सम्भव हुन सक्छ । यसो हुँदा सबै स्थानीय तहले आफ्नो परिवेश सापेक्ष आपत्कालीन शिक्षा योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सके सबै बालबालिकाहरूको सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित गर्न सकिने सम्भावना रहन्छ ।

१.४. शिक्षा अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी प्रचलन

बाल अधिकार महासन्धि विश्वव्यापी घोषणालाई नेपाल सरकारले स्वीकार गरी सबै बालबालिकालाई आधारभुत तहको शिक्षा, अनिवार्य तथा निःशुल्क र प्रत्येक बालबालिकालाई माध्यामिक तहसम्मको शिक्षामा पहुँच र उपलब्ध गराउने प्रतिबद्धता २ भाग गरेको छ । त्यसै गरी, सरकारले सबैका लागि शिक्षा र दीगो विकासका लक्ष्यहरु समेत प्रवद्र्धन गरिरहेको छ, जुन कार्यक्रमहरु संसार भरका बालबालिकाहरुलाई आधारभुत तहको शिक्षा पुरा गराउने सुनिश्चितताका लागि विश्वव्यापी रुपमा कार्यान्वयन भइरहेका छन् ।

१.५. नेपाल सरकारका प्रतिबद्धताहरु

नेपाल सरकार आफैं पनि अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरूसँग सम्बन्धित भएकाले विश्वव्यापी शिक्षाको मर्मलाई पुरा गर्न निरन्तर प्रयासरत छ।प्रत्येक नागरिकले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क रूपमा हासिल गर्नुपर्ने र माध्यमिक तहसम्मको निःशुल्क शिक्षा पाउने अधिकार नेपालको संविधानले कानुन अनुसार प्रत्याभूति गरेको छ । यसै सर्तमा रहेर शिक्षा मन्त्रालयले नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको सङ्घीय गणतन्त्रात्मक राज्य संरचना अनुरूप राष्ट्रको सामाजिक-आर्थिक रूपान्तरणका लागि आवश्यक स्वावलम्बी, प्रतिस्पर्धी, प्रवर्तनात्मक र मूल्य उन्मुख नागरिकको विकासमा योगदान पुऱ्याउने दुर्दृष्टिका साथ विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (२०१६-२०२३) र विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना (क्क्भ्ए, द्दण्द्दद्द-द्दण्घद्द) लागु गरेको छ । सरकारको निरन्तर र दह्रो प्रतिबद्धता अनुरूप, जनवरी २०१२ मा काठमाण्डौमा सम्पन्न शिक्षामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय कार्यशालाले नेपाल सरकारका उच्च तहका सचिव लगायतका पदाधिकारीहरू, यू.एन. का आवासीय प्रतिनिधि, अन्य सरोकार क्षेत्रका पदाधिकारीहरू र राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाका पदाधिकारीहरूको सहभागिता र प्रतिबद्धता (हस्ताक्षरमा) "शिक्षामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी १० बुँदे घोषणा पत्र" जारी भयो । यस घोषणा पत्रले विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई शिक्षा नीति नियमहरू तथा योजनाहरूमा मूल प्रवाहीकरण गर्नुपर्ने, शिक्षण सिकाई मा विपद् जोखिम न्यूनीकरण, सुरक्षित विद्यालय र यसको प्रवर्द्धन तथा सन् २०१४ मा विपद् व्यवस्थापन जस्ता विषयहरूलाई जोड दिइएको थियो । सरकारले उपसचिव तहका पदाधिकारीको नेतृत्वमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित कार्यको लागि शिक्षा विभागमा एउटा छुट्टै शाखा व्यवस्था गरेको छ । विद्यालय सुधार योजनाको विषयगत समूहमा विद्यालयको भौतिक पक्ष तथा गैर भौतिक पक्षका साथै आपत्कालीन अवस्थाको पूर्व तयारी पक्षलाई समेत समावेश गरिएको छ । विद्यालय सुरक्षा र विपद् जोखिम न्यूनीकरण विषयलाई राष्ट्रिय पाठ्यक्रम खाकामा समावेश गर्ने, विद्यालयमा विपद्को पूर्व तयारी गर्ने, भूकम्पले क्षति पुर्याएका भवनहरुको प्रबलीकरण गर्ने,

नयाँ निर्माण भएका तथा साबिक विद्यालय भवनहरूको भौतिक अवस्थाको यकिन गर्ने जस्ता प्राथमिकता प्राप्त क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन मार्फत विद्यालय सुरक्षा र विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई मूल प्रवाहीकरण गर्ने रणनीति लिइएको छ ।

विपद् प्रतिकार्य र पूर्व तयारीको अन्तिम जिम्मेवारी सरकारको हुने भएकाले नेपाल सरकारले विपद् पूर्व तयारी र प्रतिकार्यको समन्वय गर्ने सम्पूर्ण जिम्मा गृह मन्त्रालयलाई दिएको छ । यसका लागि नेपाल सरकारले सन् २०१३ मा "राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य ढाँचा" निर्माण गरेको छ । गृह मन्त्रालयले अन्य मन्त्रालयहरू, संयुक्त राष्ट्र संघ अन्तर्गतका निकायहरू तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संघ संस्थाहरूको सहकार्यमा यस ढाँचाका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । उक्त ढाँचा अनुसार मानवीय कार्य गर्ने अन्य संस्थाहरूले विषयगत समूहको सह नेतृत्व गर्दछन् ।

२. अवस्था र जोखिम विश्लेषण

सुर्मा गाउँपालिका नेपालको मध्य पहाडी अथवा हिमाली क्षेत्रको लगभग केन्द्रमा रहेको छ ।यस क्षेत्रको भूभागमा पनि साना ठुला भिराला पहाडहरू मिलेर बनेको छ । यस गाउँपालिका भएर दुई ठुला बाहुली खोला मुख्य खोला लगायत अन्य स-साना खोलाहरु बग्दछन् भने अन्य खहरेहरुको गणना गरेर साध्यै छैन । वर्षायाममा उग्रता का साथ बहने यी खहरे तथा खोलाहरुले भिरालो जमिनको फेदमा कटान गर्ने गरेको छ । त्यस्तै, पछिल्लो समय अत्याधिक संख्यामा सडक खन्ने क्रम तिव्र भएको छ । जमिनको भौगर्भिक अवस्थितिलाई कम ध्यान दिई खनिएका यस्ता सडकहरुले अस्थिर जमिनको फेदी कटान गर्दा पहिरो र भल बाढीको प्रकोप बढीरहेको छ । यसरी खनिएका सडकलाई वर्षाको पानी सोहोरिएर कटान गर्ने, भल तथा लेदो बगेर बालीनाली, घरगोठ र विद्यालय जस्ता संरचनालाई पनि असर पुर्याइरहेको छ । पुराना गोरेटो बाटोलाई विस्थापन गर्दै खनिएका यी सडकहरुलाई वर्षायाममा पहिरोले अवरुद्ध गर्दा आवागमन नै अवरुद्ध हुने गरेको छ ।

विभिन्न अनुसन्धानले बझाङ जिल्लालाई भूकम्प र पहिरो चटयाङको उच्च जोखिममा रहेको जिल्लाको रूपमा संकेत गरेको छ । ईण्डियन प्लेट टिबेटन प्लेट मुनि धसिइरहेको हुनाले यस क्षेत्रलाई सक्रिय भौगर्भिक क्षेत्रको रूपमा लिइन्छ।यस क्षेत्रको भूगर्भमा सक्रिय भौगर्भिक चिरा रहेको छ । विभिन्न वैज्ञानिक अनुसन्धानहरुले यस क्षेत्रमा वि.सं. २०७२ वैशाख १२ गते गोरखालाई केन्द्र बिन्दु बनाएर गएको ७.८ स्केलको भूकम्प भन्दा पनि धेरै ठुलो भूकम्प भविष्यमा जान सक्ने आकलन गरेको छन् (गोदा र अन्य, २०१५)।

४.३.३ उदेश्यहरुः-

१. संकटको सम्भावित जोखिम अनुमान गर्ने विद्यालय तथा समुदायको क्षमता विकास गर्नु ।

२. सम्भावित जोखिम अनुसार पूर्व सवधानी अपनाई भविष्यमा हुन सक्ने क्षती न्युनिकरण गर्नु ।

३. विपद कार्य योजना बनाई लागु गर्नु ।

४। आपतकालिन अवस्थामा पनि विद्यालयहरूमा पठन पाठनका लागी उपयुक्त वातावरण तयार गर्नु

५. विद्यालयको भौतिक संरचना जोखिममुक्त ढंगले निर्माण गर्नु।

४.३.४ रणनीतिहरुः-

१। विपदबाट जोगिनका लागि विद्यार्थीहरुलाई जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गरिने छ।

२।विपदबाट जोगिनका लागि अभिभावक लक्षित जनचेतनामूलम कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

३। खतरा पहिचान तथा जोखिम क्षेत्रको नक्साङ्कन गरिने छ ।

४. संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिन वैकल्पिक विधिका प्रयोग गरिने छ ।

५. प्रत्येक वडामा आपतकालीन संयन्त्रको निर्माण गरिने छ ।

६. प्रत्येक विद्यालयमा आपतकालीन कोष खडा गरिने छ ।

७. जनशक्ति व्यवस्थापन तालिम, गोष्ठिको व्यवस्था गरिने छ ।

८. उद्दार र राहात व्यवस्थापनका लागी आवश्यक काम गरिने छ ।

९. प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक उपचारका लागी चाहिने सामाग्रीहरु व्यवस्थापन गरिने छ ।

४.५.४ अपेक्षितउपलब्धि, क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारणः

उपलब्धिहरुः

१. संकटको सम्भावित जोखिम अनुमान गर्न विद्यालय तथा समुदायको क्षमता विकास भएको हुनेछ।

२. समाजमा आइपर्ने विपदका घटनामा कमी आउनुका साथै क्षतिन्यू नभएको हुनेछ।

३. जोखिमक्षेत्रकोनक्साङ्कनभएकोहुनेछ।

४. संकटपूर्ण अवस्थामा पनिवैकल्पिकमाध्यमबाटशिक्षण सिकाई भएकोहुनेछ।

५. प्रत्येकविद्यालयमा प्राथमिकउपचारका लागी चाहिने सामाग्रीको व्यवस्था भएकोहुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण :

सिन.	क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष					कैफियत
			१	२	३	४	५	
१.	जोखीमको नक्साङ्कन तथा मौसमी पात्रो तयार गर्न ।	पटक	१					
२	प्रत्यक विद्यालयमा विपद प्रतिकार्य योजना बनाउने		१					
३	आपतकालिन सुचना संयन्त्रको स्थापना गर्ने		१					
४	सुरक्षा योजना तयार गर्ने		१					
५	स्थानिय पाठ्यक्रमको निर्माण गर्दा स्थानिय जोखिमका विषय बस्तु समावेश गर्ने							
६	पूर्व जोखिम न्यूनिकरणको लागि प्रशस्त अभ्यास तथा सामाग्रीहरु जस्तै बाल्टिन, बेल्चा, डोरी, कोदालो, अग्नि नियन्त्रण ग्यासको व्यवस्थापन ।							
७	मौसमी क्यालेन्डर अनुसारका जोखिमहरुलाई न्यूनिकरण गर्न अतिरिक्त क्रियाकलाप तथा अन्तरक्रिया गर्ने ।							
८	जोखिमयुक्त संरचनाको साङकेतीकरण तथा व्यवस्थापन गर्ने ।							
९	आपतकालीन संचार सम्पर्क नम्बर प्रहरी), सेना। गर्ने अध्यावधिक (							
१०	बिभिन्न संक्रामक रोग सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम गर्ने ।							
११	विद्यालय रोगबाट बच्नका लागि आवश्यक सुरक्षा सामाग्रीहरुको व्यवस्थापन गर्ने ।							
१२	विद्यालय स्वास्थ शिविर संचालन गर्ने							

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट

क.स.	शिर्षक	आवश्यक वजेट हजारमा	2079	2080	2081	2082	2083	स्रोत
१.	जोखीमको नक्साङ्कन तथा मौसमी पात्रो तयार गर्न ।	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था
२	प्रत्यक विद्यालयमा विपद प्रतिकार्य योजना बनाउने	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था
३	आपतकालिन सुचना संयन्त्रको स्थापना गर्ने	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था
४	सुरक्षा योजना तयार गर्ने	२५०	५०	५०	५०	५०	५०	गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था
५	स्थानिय पाठ्यक्रमको निर्माण गर्दा स्थानिय जोखिमका विषय बस्तु समावेश गर्ने							

६	पूर्व जोखिम न्यूनिकरणको लागि प्रशस्त अभ्यास तथा सामाग्रीहरु जस्तै बाल्टिन, बेल्चा, डोरी, कोदालो, अग्नि नियन्त्रण ग्यासको व्यवस्थापन ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था रेडक्रश कार्यालय
७	मौसमी क्यालेन्डर अनुसारका जोखिमहरुलाई न्यूनिकरण गर्न अतिरिक्त क्रियाकलाप तथा अन्तरक्रिया गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था
८	जोखिमयुक्त संरचनाको साङ्केतीकरण तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था
९	आपतकालीन संचार सम्पर्क नम्बर प्रहरी), सेना (। गर्ने अध्यावधिक							
१०	बिभिन्न संक्रामक रोग सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम गर्ने ।	५००	१००	१००	१००	१००	१००	गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था संघिय सरकार

११	विद्यालय रोगबाट बच्नका लागि आवश्यक सुरक्षा सामाग्रीहरुको व्यवस्थापन गर्ने ।	१०००	२००	२००	२००	२००	२००	संघ, प्रदेश, गाउँपालिका र गैरसहकारी संस्था
१२	विद्यालय स्वास्थ शिविर संचालन गर्ने	५००	१००	१००	१००	१००	१००	संघ, प्रदेश, गाउँपालिका र गैरसहकारी संस्था

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

परिचय

बालबालिकाहरुको लागि दोस्रो घरका रुपमा विद्यालयलाई लिइन्छ। बालबालिकाहरुलाई सुरक्षित वातावरणमा शिक्षा आर्जन गर्न विद्यालयको भौतिक संरचनाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। बालबालिकाहरुलाई सुरक्षित महशुस गर्न, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न, खेलखेल्न, शौचका लागि शौचालय, पिउनका लागि स्वच्छ खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन।एक विद्यार्थीको लागि सुविधाजनक रुपमा पठ गाउँठनमा सहभागि बन्न प्रारम्भिक तह देखि माध्यामिक तहसम्मका लागि आधारभूत तहका लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र माध्यामिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १.० वर्ग मिटर बराबरको क्षेत्रफलको

मापदण्ड शिक्षा नियमावली २०५९ को नियममा तोकिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरुमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिममुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एबम् बालमैत्री, हरित बिद्यालयको रुपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएको छ। राष्ट्रिय नीतिले आत्मसाथ गरको सबैका लागि सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास एवम विस्तारको नीति र हालसम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवको आधारमा शिक्षा क्षेत्रको योजनामा प्रस्ताव गरिएको छ।

यस खण्डमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरु पहिचान गरि आगामि १० वर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको उदेश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरु उल्लेख गरिएको छ।

४.६.१ वर्तमान अवस्थाः

नेपालमा हाल कुल विद्यालयको संख्या .... मध्ये ....सामुदायिक विद्यालय रहेका छन। देश भरिका सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरुमा जम्मा ....विद्यालय भवन रहेकोमा .... पक्कि भवन छन। ती भवनहरुमा जम्मा .... कक्षाकोठा सञ्चालनमा रहेका छन। सामुदायिक विद्यालयको अवस्था हेर्दा प्रधानाध्यापक, स्टाफहरुका लागि तथा कम्प्युटर र पुस्तकालयका लागि छुट्टै व्यवस्थापनका लागि प्रयाप्त कक्षाकोठाको अभाव देखिन्छ। विद्यालयहरुमा प्रयाप्त कक्षाकोठाको आवश्यकता रहेको भएता पनि विविध कारणले विद्यालयमा कक्षाकोठा तथा अन्य भौतिक संरचनाको अभाव रहेको छ।

विद्यालय भौतिक निर्माणको लागि कार्य गर्ने निकाय संघियता कार्यान्वयनसँग परिवर्तन भएको अवस्था छ। संघियता कार्यान्वय पूर्व विद्यालको भौतिक निर्माण सम्बन्धि राष्ट्रिय स्तरमा शिक्षा विभागमा बेग्लै शाखा र जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा प्राविधिक सहितको व्यवस्थापनमा विद्यालय शिक्षामा भौतिक पूर्वाधारको काम हुदै आएकोमा हाल मानव स्रोत विकास केन्द्र मार्फत स्थानीय तह मार्फत कार्यान्वयन हुदै आएको छ भने निर्माण मापदण्ड तथा आधार संघिय तहबाट हैद आएको छ। यसबाट योजना र कार्यान्वयनमा तालमेल मिलाउन र सूचना प्राप्त गर्न चुनौती भइरहेको छ।

विद्यालयका प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता भित्र रहेको कक्षाकोठा, छात्राका लागि बेग्लै शौचालय समेत हालसम्म पूर्ण हुन सकेको छैन भने प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता नै पर्याप्त पूर्वाधार हो वा होइन भन्ने पनि विचार गर्नुपर्ने छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गरेको नीतिगत प्रावधान कार्यान्यन गर्दा विलालयमा तहगत एवम विद्यार्थी संख्याका आधारमा बन्नु पर्ने भौतिक पूर्वाधार के कति आवश्यक हो पर्ने हो र पूर्वाधार निर्माणको दायित्व सङ्घ प्रदेश र स्थानीय तह कसले कसरि लिने हो भन्ने विषय स्पष्ट गर्नु आवश्यक देखिएको छ। विद्यालय शिक्षामा प्रयोग भएको पूर्वाधारको सन्दर्भमा एकिकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा आवद्ध भएता पनि पूर्वाधारको प्राविधिक एवम वस्तुनिष्ट आँकलन गर्न सकिएको छैन। हालैमात्र बृहत रुपमा पुनर्निर्माणका क्रममा केन्द्रिय आयोजना कार्यान्वयन एकाइबाट विद्यालय निर्माणमा ४ ओटा मोडालिटी विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट, ठेक्काबाट, दातृनिकायबाट र गैर सरकारी सङ्घसंस्थाबाट निर्माणहुने अवलम्बन गरिएका छन।

सुर्मा गाउँपालिकामा २१ वटा सामुदायिक विद्यालयहरु छन। यी सबै विद्यालयहरुको भवन संख्या ८४ वटा रहेका छन जसमा ४० पक्कि भवनहरु रहेका छन भने ४४ वटा कच्चि भवनहरु रहेका छन। छात्राहरुका लागि छुट्टै शौचालय भएका विद्यालय संख्या ५ खानेपानी सुविधा उपलब्ध भएका विद्यालय संख्या .... छन विधुत्त सुविधा उपलब्ध भएका विद्यालय संख्या ..... छन। कच्चि पक्कि गरि पठ गाउँठनका निम्ति प्रयोग भएका कक्षाकोठा संख्या ....छन। खेल मैदान अप्रयाप्त भएता पनि सबै विद्यालयमा खेलमैदान रहेका छन। केहि विद्यालय बाहेक अधिकांश विद्यालयमा घेरवारको व्यवस्था हुन बाकि रहेको अवस्था छ। यद्यपि अभिलेखमा जनाइए अनुसार माथि उल्लेख गरिएका सुविधाहरु मध्ये समग्रमा धेरै विद्यालयहरु धेरै आवश्यकताहरु रहेकाछन भने उपयुक्त आवश्यकताहरुको योजनाबद्ध सम्बोधनको अभावले आएका सुविधा तथा उपलब्ध साधन स्रोतको उचित प्रयोग हुन सकेको छैन। भौतिक साधन स्रोत प्रयाप्त भएका विद्यालयहरुमा पनि उचित संरक्षणको अभाव भएको देखिन्छ।

क्र.स.	विद्यालयको नाम	सञ्चालित कक्षा	पक्कि भवन	कच्चि भवन	कक्षाकोठा सङख्या	खानेपानी	शौचालय	घेरवार	कैफियत

विद्याललयको भएका भौतिक संरचनाहरु कोभिड महामारीको बेला क्वारेन्टाइनको रुपमा प्रयोग गर्दा क्षति पुगेको छ। विद्यालय भौतिक निर्माणको कार्य शिक्षण सिकाइको पूर्वसर्त भएता पनि भौगोलिक रुपमा विकट, मौसमको प्रतिकुलताले शिक्षण सिकाइमा प्रत्यक्ष प्रभाव पर्ने गरेको छ। सिकाइलाई व्यवस्थित एवम वालमैत्री वनाउन भौतिक संरचना निर्माणमा विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

विद्यालय निर्माणका लागि हाल सम्म अवलम्बन गरिएका पद्धतिमा लागत अनुमान एकरुपता कायमहुन सकिरहेको छैन। विद्यालय भौतिक निर्माणको लागि केन्द्र देखि विकट दुरदराजमा एउटै लागत इस्टिमेटको आधारमा निर्माण गर्ने परिपाटीले व्यवस्थित एवम उपयुक्त भवनहरु निर्माण हुन सकिरहेका छैनन। भवन बनाउने र बन्ने विधि र प्रक्रियामा कहि कतै विवाद र कानुनी प्रश्न उठिरहेका छन।विद्यालयसँग सम्बद्ध पक्षहरु पनि अरु पक्षको विकास भन्दा पनि भौतिक निर्माणलाई प्राथमिकता दिए तापनि अपेक्षा गरे अनुसारका बन्न सकिरहेको छैन। रकम नपुगेर कतिपय पूर्वाधारहरु अधकल्चो अवस्थामा छन। भवन निर्माण गर्ने शिलशिलामा भवन आचारसंहिताको पालना नभएको कारणले धेरैजसो विद्यालयहरु सुरक्षित, लैङ्गिक र अपाङ्गमैत्री बन्न सकेका छैनन। पूर्वाधारका कार्यक्रम वितरणमा पनि न्याय नभएका आवाजहरु उठिरहेका छन। कसैले कहिल्यै गाउँउने र कसैले सधै पाइरहने अवस्था भइरहेको गुनासो सुन्नमा आएका छन।पछिल्लो समयमा राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यालय भवनहरु वितरण भइरहेका छन तर उक्त

कार्यक्रम वितरण न्यायोचिततथा आवश्यकताको आधारमा विद्यालय छनौट हुदा विद्यालयको भौतिक निर्माणमा सहयोग हुने अपेक्षा लिइएको छ।

प्रदेशबाट सामाजिक विकास मन्त्रालयबाट पनि विद्यालय भौतिक निर्माणको कार्य हुदै आएको पाइन्छ। संघिय तह, प्रदेश तह र स्थानीय तहबाट भौतिक निर्माण अभाव भएको विद्यालयमा प्राथमिकरणको आधारमा छनौट गरि कार्य सञ्चालन तथा प्रभावकारितामा यस योजनाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा लिइएको छ। विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु र जनप्रतिनिधिहरुले विद्यालयको अन्य पक्षलाई भन्दा पूर्वाधार निर्माणको पक्षलाई महत्व र चासो दिनु, तीनै तहका सरकारबाट पूर्वाधार निर्माणका लागि बजेट र कार्यक्रम व्यवस्था हुनु, पूर्वाधार निर्माणका लागि प्रगतिशिल युवा समाज लागुभएको क्षेत्रमा गैरसरकारी संस्थाको समेत योगदान रहनु, पूर्वाधार निर्माणको सबालमा समुदायको योगदान पनि इतिहास देखि नै वर्तमानसम्ममा कायम रहदै आएको छ। विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि स्थानीय तहबाट समेत विकास निर्माणका कार्यमा सहभागि हुनु, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट २०७२ को भूकम्पपछि निर्माणहुने पूर्वाधारहरुलाई भूकम्प प्रतिरोधि हुने गरि निर्माण गर्न अनिवार्य गर्नु आदिलाई अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ। यसका अलावा विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित चुनौतीहरु पूर्वाधार विकासका विधि तथा प्रक्रियालाई गुणस्तरिय पारदर्शी एवम जवाफदेहि बनाउनु, सुरक्षित विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारको लागि उपयुक्त मापदण्ड र मोडालिटी विकास गर्नु, सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम विस्तारका लागि मास्टर प्लान विकास गर्नुआवश्यक स्रोत साधनको विकास गर्नु, पूर्वाधारहरुलाई अपाङ्गमैत्री, लैङ्गिकमैत्री र सिकाइमैत्रि वातावरण अनुकुलित बनाउनु, निर्माण कार्यलाई विवाद र उजुरी रहित बनाउनु, पूर्वाधारका कार्यक्रमहरु वितरण गर्दा न्यायपूर्ण र निष्पक्षताका आधारमा वितरण गर्नुवितरण गर्दा तीनवटा सरकारको विचमा समन्वयको वातावरण हुनु, आदि चुनौतीको रुपमा लिन सकिन्छ।

४.६.२ उदेश्यहरुः

योजनाको यस खण्डमा विषयको लक्ष्य सबै विद्यार्थीहरुलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर उपलब्ध गराउनु रहेको छ भने यसका उदेश्यहरु देहायवमोजिम रहेका छन।

सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार गरि गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु।
विद्यालय शिक्षा पूर्वाधारका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्नु।
विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि न्यायोचित तथा आवश्यकताका आधारमा कार्यक्रम छनौट तथा कार्यान्वयन गर्नु।
भौतिक पूर्वाधारको हिसावले शैक्षिक संस्थाहरुलाई निपूर्ण बनाउनु।

४.६.३ रणनीतिहरुः

उल्लेखित उदेश्यहरु पुरा गर्न देहायका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछनः
विद्यालय शिक्षामा सञ्चालित विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङख्याका आवश्यक पर्ने पूर्वाधारको पुनः परिभाषित गरिनेछ।
पूर्वाधार विकासका लागि विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा प्राथमिकिकरण गरि प्रदेश तथा संघिय तहमा सिफारिस गरिनेछ।
विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझदारीका आधारमा स्रोत व्यवस्थापनको प्रारुप विकास गरिनेछ।
विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विकास साझेदार तथा विभिन्न सङघ संस्थासँग लागत साझदारी गरिनेछ।
पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम वातावणीय पक्षलाई एकिकृत गरि संस्थागत क्षमता अभिबृद्धि गरिनेछ।
विद्यालय पूर्वाधार विकास तथा मर्मत सम्भार गर्दा आवश्यकताको आधारमा वजेट विनियोजन गरिनेछ।
पूर्वाधार निर्माणको लागि कसैको मागको आधारमा भन्दा पनि वास्तविक आवश्यकताको पहिचान गरि पूर्वाधार निर्माण कार्य गर्ने र निर्माण कार्य विवाद रहित किसिमले सम्पादन गर्ने सबालमा आवश्यक संयन्त्र, आचारसंहिता, सहमति विश्वास र प्रतिबद्धताको वातावरण विकास गरिनेछ।
निर्माण गरिएको विद्यालय पूर्वाधारको विकासको संरक्षण संवर्धन र निगरानीका लागि समुदायका मानिसहरुमा अपनत्वको भावना विकास गरिनेछ।

शैक्षिक संस्थाहरुलाई भौतिक पूर्वाधार विकासको दृष्टिकोणले योजना अवधिभर अभावयुक्त थलोको रुपमा विकास हुने गरि पूर्वाधारका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ।

कक्षाकोठालाई रङ्गोगन सजावट गरि सिकाइमैत्री बनाइनेछ।

जस्तापाताले छाएको भवनहरु विस्तापित गरिदै लगिनेछ।

विद्यालयमा बालउद्यान निर्माण गरि वातावरणमैत्री विद्यालय विकास गरिनेछ।

गाउँपालिका भरि क्रमश भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न विद्यालय स्थापना गरिनेछ।

भौतिक पूर्ववाधार निर्माणमा अभिभावकहरुको संलग्नता रहि निर्माण कार्य प्रभावकारी एवम व्यवस्थित गरिनेछ।

४.६.४ उपलब्धि नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलापहरुः

क) उपलब्धिः

१) सबै विद्यार्थीहरुलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक अवस्था सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुने।

ख) नतिजाः

भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता पहिचान र मापदण्ड सहितको कार्य योजना तयार हुने।

गाउँपालिका भरिका सबै विद्यालयहरुमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार हुने।

विद्यालयहरुमा अपाङ्गता एवम् छात्रामैत्री संरचना व्यवस्था हुने।

पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक विधि, मापदण्ड र स्तरीकरणका सूचक तयार हुने।

विद्यालय पूर्वाधार विकासका कामहरु दिगो र विवादरहित हुने।

गाउँपालिकाका शैक्षिक संस्थाहरु भौतिक पूर्वाधार विकासको हिसाबले योजना अवधिभर सम्ममा क्रमश अभावमुक्त भएका हुने।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरुः

क्रसं	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	गाउँपालिका सबै विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माण भएको हुनेछ	पटक	४ वटा विद्यालय	४ वटा विद्यालय	४ वटा विद्यालय	४ वटाविद्यालय	४ वटा विद्यालय	२० वटा विद्यालय	४०	संघ प्रदेश र स्थानीय तह
२	पूर्वाधार विकास र तीनै तहको स्रोत विनियोजन गरिने छ	पटक	१					१ पटक		स्थानीय तह
३	कक्षाकोठा छापामय हुनेछन									
४	विद्यालयहरुको पूर्वाधार निर्माणको मापदण्ड निर्माण	पटक	१					१ पटक	२ पटक	संघ प्रदेश र स्थानीय तह

	भइ लागु भएको हुने									
५	विद्यालयहरुमा अपाङ्गमैत्री र लैङ्गिकमैत्री संरचनाको विकास गरिने	विद्यालय संख्या								केन्द्र,प्रदेश र स्थानीय तह
६	विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण र संरक्षणको लागि समुदायका मानिसहरुमा अपनत्वको विकास गरिने	समुदाय								गाउँपालिका
७	जस्तापाताले छाएको भवनहरु विस्तापित	विद्यालय	४	४	४	४	४	२०	४०	संघ, प्रदेश र गाउँपालिका

८	कक्षाकोठालाई रङ्गोगन सजावट	विद्यालय	३	३	३	३	३	१५		गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था
९	विद्यालयमा बालउद्यान निर्माण गरि वातावरणमैत्री विद्यालय विकास	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	प्रदेश गाउँपालिका, गैरसरकारी संस्था

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		रकम	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	विद्यालय भवन निर्माण	१०००००० दश करोड	दुई करोड	दुई करोड	दुई करोड	दुई करोड	दुई करोड	प्रदेश तथा संघिय सरकार	प्रत्येक वर्ष ४ विद्यालय चारकोठे भवन आवश्यक
२	शौचालय निर्माण	१ करोड	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	संघिय प्रदेश तथा स्थानीय	छात्राको लागि छुट्टै सहित

३	कक्षाकोठा मर्मत तथा जस्ता परिवर्तन	२० लाख	४००	४००	४००	४००	४००	वडा, गाउँ र प्रदेश	
४	घेरवार तथा फिल्ड निर्माण	१ करोड	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	स्थानीय तथा प्रदेश	घेरबार नभएका विद्यालय
५	तट बन्धन तथा अन्य मर्मत	५० लाख	१०लाख	१०लाख	१०लाख	१०लाख	१०लाख	प्रदेश तथा संघिय सरकर	
६	खानेपानी मर्मत	१५ लाख	३लाख	४३लाख	३ लाख	३लाख	३लाख	स्थानीय तथा प्रदेश सरकार र गैरसरकारी संस्था	५ वर्ष भित्र सबै विद्यालयमा खानेपानी सुनिश्चितता
७	फर्निचर तथा बुककर्नर	१करोड	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	संघिय, प्रदेश, गाउँपालिका र गैरसरकारी संस्था	
८	खेलमैदान निर्माण								

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधि-ः

परिचय

वर्तमान विश्व सूचना तथा संचार प्रविधिको युग हो ।आज हरेक व्यक्ति प्रत्येक पल सूचना तथा संचारसँग जोडिएर रहेको हुन्छ । यहाँ सुचनाको अर्थ केही कुराको जानकारी भन्ने हुन्छ भने सञ्चारको अर्थ कुनै एक ठाउँमा रहेको कुनै घटना क्रियाकलाप तथा जानकारीलाई अर्को ठाउँमा प्रक्षेपण गर्नु भन्ने कुरालाई जनाउँछ । तसर्थ सम्बन्धित छन् ।आज विश्वको एक ठाउँमा रहेको सूचनालाई अर्को ठाउँसम्म पुऱ्याउने विभिन्न खालका संचारका साधन तथा प्रविधिहरु रहेका छन्।जस अर्न्तगत रेडियो,नेट,कम्प्युटर,टेभि, । पर्दछन् आदि इन्टरनेट

त्य विद्यालयस्तो स्थल हो जहाँबाट विद्यार्थीले विभिन्न ज्ञान, गुन सिक्दछन् । विद्यार्थीले नयाँनयाँ ज्ञान, सिप र प्रकृति सिक्ने यो थलो पनि समय अनुसार परिवर्तन हुन जरुरी छ । आज विश्वका विभिन्न शिक्षक संस्थाहरुले विद्यार्थीहरुलाई प्रभावकारी ढंगले शिक्षण गर्न विभिन्न खालका प्रविधिहरु प्रोजेक्टरगरी प्रयोग ईन्टरनेटको नेट,बोर्ड स्मार्ट, Zoom, Google Board, Teams आदि विभिन्न खालका माध्यमद्वारा शिक्षण गर्ने गरिएको छ ।

न गर्दै नजर मध्ये फाइदाहरुलाई यी । छन् रहेका फाइदाहरु विभिन्न गर्दा शिक्षण माध्यमकबाट खालका विभिन्न उपरोक्तेपाल सरकारले पनि सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरुलाई सूचना तथा संञ्चार प्रविधिको विकास गर्न बेला बेला सहयोग गर्दै आएको देखिन्छ । यसै परिवेशमा नेपाल सरकारले विगतमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि गुरुयोजना निर्माण गरीलागू गरेको देखिन्छ । पहिलो समय विश्व परिवेशमा देखा परेको Covid-19 को प्रभावले गर्दा शिक्षा क्षेत्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको झन प्रभाव परेको देखिन्छ । यो सँगै शिक्षाको क्षेत्रमा यसको झन महत्त्व बढेको देखिन्छ

४.७.१ वर्तमान अवस्था -:

क्षेत्र प्रविधिका तथा सूचना समय पछिल्लो नेपालमा देश हाम्रोमा ठुलो विकास भएको देखिन्छ । विभिन्न विद्यालयमा कम्प्युटर ल्यावको स्थापना हुन पुगेको छ । विद्यालयहरुमा वाईफाईका सुविधि पुगेको देखिन्छ । विद्यार्थीहरुले विभिन्न विषयका Online कक्षाहरु लिन सक्ने परिपारीको विकास भएको देखिन्छ । यसै सन्दर्भमा नेपालमा सर्वप्रथम राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप २०६३ ले विद्यालय तहमा

सूचना प्रविधिको आवश्यकता औंल्याएको पाइन्छ । यस्तै सूचना प्रविधि नीति २०७२ मा शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधि सम्बन्धि गुरुयोजना कार्यान्वयन गर्ने उल्लेख गरेको छ । शिक्षाको राष्ट्रिय नीति २०७६ मा सूचना तथा संचार प्रविधिलाई शिक्षा प्रणालीको प्रमुख अंगको रुपमाएकिकृत गर्दै विद्यालय तथा शिक्षण सिकाई प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिको पूर्वाधार विकास गर्ने र शिक्षण सिकाई प्रक्रियालाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउने नीति लिएको छ । त्यसैगरी डिजिटल नेपालको कार्य ढाँचा २०७६ ले विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधि शिक्षा प्रदान गर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयले मिति २०७७ जारी मा १८-०२- प्रविधिको सूचना लागि सहजीकरणका सिकाई पनि मा २०७७ निर्देशिका सहजीकरण सिकाई विद्यार्थीको प्रणालीबाट वैकल्पिक गरेको न प्रयोगलाईै बढी जोड दिएको छ । प्रत्येक माद्यामिक विद्यालयलाई ICT ल्याब र इन्टरनेट जडान गर्न केही वर्षोनी रकम सरकारले सहयोग गर्दै आइ रहेको छ । यसै गरी विद्यालयमा ई सहयोग उपकरणहरुको सम्बन्धित प्रविधिसँग सूचना अन्य साथै पुस्तकालयका- । छन् रहेको आइ गर्दै सरकारहरुले तहका विभिन्न पनि

यस सुर्मा गाउँपालिका जिल्लाको सदरमुकाममा अवस्थित भएकाले यो क्षेत्रमा जिल्लाका अन्य पालिकाको तुलनात्मक रुपमा सूचना तथा प्रविधिको राम्रो विकास भएको छ ।

५ वटा माध्यामिक विद्यालय मध्ये ४ विद्यालयमा नेटको सुविधा रहेको छ । अझै यस पालिकाले आफ्नो क्षेत्र भित्र रहेको विद्यालयहरुमा सूचना तथा प्रविधिको विकास गर्न प्रयाप्त अभ्यास गर्नुपर्ने देखिन्छ । समयमा यस पालिकाको विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका चुनौतीहरु यस प्रकार रहेका छन् ।

१. विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधिका सँग सम्बन्धित उपकरणहरुले प्रयाप्त व्यवस्था नहुनु ।

२. भौगोलिक विकटताका कारण पालिकाका प्रत्येक क्षेत्रमा नेटवर्कको राम्रो सुविधा नहुनु ।

३. सूचना प्रविधि मैत्री कक्षा कोठाको व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।

४। हुनु कमी जनशक्तिको प्राप्त तालिम तथा दक्ष .

५। नसक्नु हुन सदुपयोग सहि सुविधाको सम्बन्धि प्रविधि तथा सूचना भएका

४.७.२ उद्देश्यहरु -:

१. शिक्षण सिकाईलाई प्रभावकारी समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय बनाउन सूचना प्रविधिको प्रयोग सबै विद्यालयमा विस्तार गर्ने ।

२. । गर्ने विस्तार पहुँच प्रविधिको संचार तथा सूचना विद्यालयमा सबै

३गर संचालन ढंगले प्रभावकारी प्रयोग प्रविधिको सञ्चार गरी अभिवृद्धि क्षमता शिक्षकको .्ने

४. । बनाउने रमाइलो तथा सहज छरितो छिटो प्रक्रियालाई सिकाई शिक्षण

५. । बनाउने पारदर्शी र मुलक उपलब्धी प्रभावकारी व्यवस्थापन शैक्षिक

४.७.३ रणनीतिहरु -:

१. । छ गरिने व्यवस्था उपकरणको तथा संरचना आधारभूत प्रविधिका सञ्चार तथा सुचना विद्यालयमा सबै

२.सम्पुर्ण शिक्षकलाई सूचना प्रविधि सम्बन्धि तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।

३. । छ गरिने कार्यान्वयन कार्यक्रम ल्याप्टप एक शिक्षक एक

४ । छ बनाइने मैत्री सूचना **कक्षाकोठालाई**

५. । छ गरिने उपलब्ध सामाग्री डिजिटल पर्ने आवश्यक विद्यार्थीहरुलाई

बनाइने सरल र सहज पहुँच प्रविधिको संचार सूचना गरि समन्वय निकायहरुसँग प्रदायक इन्टरनेट

७.निशुल्क विद्यालयमा प्रत्येक WIFI उपलब्ध गरिने छ ।

४.७.४ उपलब्धि नतिजा क्रियाकलाप तथा लक्ष्य -:

क-: उपलब्धी

पालिका क्षेत्रभित्रका प्रत्येक विद्यालयमा सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित पूर्वाधारको विकास भई शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तीय बनाउन मद्दत पुगेको हुनेछ ।

ख-: **नतिजा**

१.छ हुने भएको व्यवस्था उपकरणहरुको तथा संरचना आधारभूत प्रविधिका सञ्चार तथा सूचना विद्यालयमा सबै

२. सवै शिक्षकहरुले सूचना प्रविधि सम्बन्धि आधारभूत तालिम प्राप्त गरेका हुनेछन् ।

३.हुनेछ भएको विकास क्षमता शिक्षण प्रविधिमैत्री सूचना शिक्षकहरुमा

४। छ हुने भएको प्रभावकारी र गुणस्तरिय ,सरल ,सहज शिक्षण कक्षा

५प्रभावकारी सिकाई विद्यार्थीहरुको ., समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय भएको हुने छ ।

६.। हुनेछ पुगेको सुविधा इन्टरनेट गुणस्तरीय तथा शुल्कःनि दिगो विद्यालयमा प्रत्येक

ग-: लक्ष्य तथा क्रियाकलाप प्रमुख

क्रसं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाई	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५ पहिलो)						१० वर्षको लक्ष्य	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	गाउँपालिकामा E-library को स्थापना	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	केन्द्र, प्रदेश र गाउँपालिका
२	विद्यालयहरुमा ICT संरचनाविस्तार	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	केन्द्र, प्रदेश र गाउँपालिका

३	सबै विद्यालयमा इन्टरनेटको सुविधाविस्तार	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	केन्द्र, प्रदेश र गाउँपालिका
४	शिक्षक तथा IEMIS	शिक्षक	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	गाउँपालिका
५	सबै माध्यामिक विद्यालयमा कम्पुटरमा संचालन									
६	सुचनाप्रविधिमार्फत कक्षा संचालन	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	केन्द्र, प्रदेश र गाउँपालिका
७	बालवालिकाको डिजिटल अध्ययन गराउनकालागिसिकाई पोर्टलको पहुँच बृद्धि	विद्यालय	१	१	१	१	१	५	१०	केन्द्र, प्रदेश र गाउँपालिका
८	विद्यालयमा डिजिटल सामग्री प्रयोगका लागि शिक्षकको क्षमताविकास	शिक्षक	५	५	५	५	५	२०	४०	केन्द्र, प्रदेश र गाउँपालिका

शिक्षामा सूचनाप्रविधिका लागि आवश्यक बजेट

क्र.स.	शिर्षक	आवश्यक वजेट हजारमा	2079	2080	2081	2082	2083
१	गाउँपालिकामा E-Library स्थापना गर्न						
२	विद्यालयहरुमा ICT संरचनाविस्तार गर्न						

३	सबै विद्यालयमा इन्टरनेटको सुविधाविस्तार गर्न						
४	शिक्षक तथा IEMIS गर्न						
५	सबै माध्यामिक विद्यालयमा कम्पुटरमा संचालन गर्न						
६	सुचनाप्रविधिमार्फत कक्षा संचालन						
७	बालवालिकाको डिजिटल अध्ययन गराउनकालागिसिकाई पोर्टलको पहुँच बृद्धि गर्न						
८	विद्यालयमा डिजिटल सामग्री प्रयोगका लागि शिक्षाकको क्षमताविकास गर्न						

परिच्छेद ६ सुशासन तथा व्यवस्थापन

सर्वप्रथम विश्व बैंकले सन् १९९२मा उसको एउटा प्रतिवेदन) विकास र सुशासन" Governance and Development सुशासनको मा"(अनुसार का १९९७ युएनडीपी त्यसैगरी |सार्यो अगाडी तत्वहरु विभिन्न सुशासनका कार्यक्रमले विकास राष्ट्रसंघीय संयुक्त| ल्यायो अवाधारणा ,जवाफदेहिता ,कार्यकुशलता एवं प्रभावकारिता ,समता ,अभिमुखीकरण सहमतिपूर्ण ,पारदर्शिता ,जिमेवारी ,शासन विधिको ,सहभागिता यसका लागि दिनका गति समुदायलाई वा समाज एउटा कुनै सुशानले |छ बताएको पर्ने समेटिनु सुशासनमा पक्ष जस्ता दूरदृष्टि रणनीतिक बृहत्तर प्रयोगमा र सम्बन्ध स्रोतको सुशासनमा | गर्दछ निर्धारण भूमिका स्पष्ट सम्बन्धहरुको र प्रक्रिया आवस्यक संचालनमा संस्थाहरुको पारदर्शिता र जवाफदेहिता बाट प्रेरित भएको हुन्छ किनकि परियोजना निर्माण|रहन्छ संलग्नता समुदायको संचालनमा र निर्णय ,

६.१ शिक्षाकव् व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

परिचय

विद्यालय भनेको एक महत्वपूर्ण सार्वजनिक संस्था होगर्‌ कार्यान्वयन पश्चात गरे निर्माण योजना |ने थलो विद्यालय हो। विद्यालयको शिक्षा व्यवस्थित पारी गुणस्तरीय शिक्षा कायम गर्नको लागि स्थानीय सरकार एक्लैले सम्भव छैन। तीन तहका सरकारले आफ्नो जिम्मेवारी पुरा गरे मात्र सिकाइ सम्भव छ। यसले एकातिर वालवालिकाहरुलाई जीवनका लागि चाहिने शिक्षा प्रदान गर्दछ भने अर्कोतिरयसले प्रदान गर्ने शिक्षाको असर समुदायलाई पनिप्रत्यक्ष वा परोक्षरुपमा पर्ने नै हुन्छ मा ३१ धारा को ३ भाग २०७२ संबिधान नेपालको| सम्म तह माध्यमिक र शुल्कःनि तथा अनिवार्य सम्म तह आधारभुत नागरिकलाई प्रत्येक यसमा| छ व्यवस्था हकको मौलिक सम्बन्धि शिक्षा शःनिुल्क शिक्षा पाउने व्यवस्था छ मा १ ज को ५१ धारा दायित्वभित्र तथा नीति ,सिद्धान्त निर्देशक राज्यका ,मा ४ भाग संविधानको | जनमुखी एवं रोजगारमूलक,सीपमुलक ,व्यावसायिक ,प्राविधिक ,वैज्ञानिक शिक्षालाई नीतिमा सम्बन्धि आवस्यकता आधारभूत नागरिकका नैति ,सक्षम बनाउदैक एवं राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तैयार गर्ने र धारा ५१ अभिवृद्धि लगानी राज्यको क्षेत्रमा शिक्षा मा २ ज. -परिच्छेद को २०७४ ,ऐन संचालन सरकार स्थानीय |छ गरेको व्यवस्था हकको मौलिक जस्ता गर्ने३ व्यवस्था सम्बन्धि शिक्षा मा (ज) तह आधारभूत यसमा | छ गरीएको सम्म शिक्षा सम्बन्धी नीति नियमन र मूल्यांकन,अनुगमन ,कार्यान्वयन ,तर्जुमा योजना ,मापदण्ड ,कानून, |छ गरेको व्यवस्था अधिकारको र कर्तब्य ,काम वटा २३ झन्डै जस्ता गर्ने नियमन र समन्वय कार्यक्रमको शैक्षिक को सम्म तह माध्यमिक र राष् संयुक्त सेप्टेम्बरमा को २०१५ सन्ट्र संघको महासभाले दिगो विकासका लक्ष्य २०१५ २०३० - sustainable Development Goals: SDGs 2015 -2030)मा १७ वटा दिगो विकासका लक्ष्य तय गरेकोमा लक्ष्य न गुणस्तरीय समन्यायिक र समावेशी सबैलाई मा ४ . पर्वर्द अवसरको सिकाइका जीवनपर्यन्त र गर्ने सुनिश्चितता शिक्षाको्धन गर्ने लक्ष्य राखेको छ अधिकारको र हक प्रदत्त संविधानद्वारा त्यसैले | रही भित्र क्षेत्र अधिकार तहको स्थानीय र प्रदेश ,संघ गर्दै उपयोग सुर्मा गाउँपालिकाको शैक्षिक क्षेत्र उत्कृष्ट एवं अनुकरणीय सापेक्ष समय , अपरिहार्य एक व्यवस्थापन र सुशासन ,बनाउन गतिशील पक्ष हो थुप्रै व्यवस्थापनका र सुशासन जोडीएका संग विकास सामाजिक | गर्नु प्राप्ति लक्ष्य निर्दिष्ट बनाइ योजना शिक्षाको लागि उत्थानका राष्ट्रको र समाज ,समुदाय गरि प्रयोग र परिचालन अधिकतम अवयवहरुको हो अपरिहार्यता र आवस्यकता आजको।

अवस्था वर्तमान

नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचना संघिय स्वरुपमा तीनै तहमा प्रवाह गर्ने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्ने तत्कालिन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरुपमा केहि परिवर्तन गरि व्यवस्थापन गरिएको छ। बदलिदो परिवर्तन सुशासन कायम हुने भएकाले संघिय संरचना अनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व, शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार,ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगाएतका पक्षहरुलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरि सुशासनको प्रवर्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ।

यसपृथ्वी गाउँपालिकामा रहेका सातबटा शाखाहरुमध्ये शिक्षा सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्यक्रम शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ। यस शाखामा एक जना शिक्षा अधिकृत छैठौं, एक जना प्राविधिक सहायक पाचौं तथा एक जना कार्यालय सहयोगीले यो संरचनामा कार्य गरिरहेका छन। शाखाले शिक्षा सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्य गरेता पनि प्रभावकारी रुपमा कार्य सम्पादनमा जनशक्ति अभावले गर्दा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षणको काम हुन सकिरहेको छैन। विद्यालयहरुको कार्य सम्पादनको मूल्याङ्कन गरि पुरस्कृत गर्नै प्रणालीको विकास हुन सकि रहेको छैन। विद्यालयको शिक्षा प्रति अभिभावक तथा शिक्षकहरुको जवाफदेहिता, उत्तरदायित्व र अपनत्वको भावना विकास हुन सकि रहेको छैन। विद्यालय आउने र हाजीरी गर्ने जाने आफ्नो विषयको सिकाइ प्रति शिक्षकको उदासिनताले शैक्षिक गुणस्तर बृद्धि हुन सकिरहेको छैन।सवै विद्यालयहरुमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारी समिति रहेका छन। सबै विद्यालयमा विद्यालय सहयोगी र माध्यामिक तह सञ्चालनमा भएका सामुदायिक विद्यालयमा एक एक जना विद्यालय सहायकको व्यवस्थापन गररिएको छ। प्रायजसो विद्यालयहरुमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक संघको बैठक अपेक्षाकृत रुपमा बस्न सकेको पाइदैन। सबै विद्यालयहरुको सामाजिक परिक्षण र अन्तिम लेखा परिक्षण गर्ने गरेको छ। विद्यालयको लेखा परिक्षणको कुरो गर्दा एक पल्ट विद्यालयका विल भर्पाइ अनुसारको रकम लेखाबाट उपलब्ध हुने व्यवस्था छ भने अर्को तिर लेखापरिक्षणको लागि सूचना प्रकाशन सामाजिकको नाममा विद्यालयको नेपाल सरकारबाट वार्षिक १५ हजार उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेकोमा विद्यालयबाट दुई तीन लाख खर्च हुने गरेको छ। विद्यालयमा सूचना अधिकारी तोक्ने, नागरिक वडापत्र राख्ने,

गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको विकास, विविधता व्यवस्थापन, अभिभावक भेला र छलफल जस्ता पक्षमा विद्यालयहरुले उपलब्धिपूर्ण तरिकाले काम गरेको पाइदैन।

६.१.२ उदेश्यहरु:

स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु।

जनशक्तिको लागि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।

आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन गर्नु।

६.१.३ रणनीतिहरु:

स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापन गर्न आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने।

संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने।

कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने।

स्थानीय तहमा शिक्षक पेशागत क्षमता विकास प्रणाली स्थापना गर्ने।

प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइ क्षमता विकास गर्ने।

कार्यक्रमको प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्य सम्पादन गर्नको लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन गर्ने।

६.१.४ उपलब्धि,नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

उपलब्धिहरु:

स्थानीय तहमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुनेछ।

संस्थागत क्षमता अभिबृद्धि भइ उत्तरदायित्व तथा जिम्मेवारीमा वृद्धि भएको हुनेछ।

विद्यालयलाई आवश्यक पर्ने स्रोत साधनको व्यवस्थापन भइ प्रभावकारी रुपमा कार्यसम्पालन भएको हुनेछ।

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणाली विकास हनेछ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

क्रसं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	इकाई	भौतिक लक्ष्य (वर्ष ५ पहिलो)						१० वर्षको लक्ष्य	कैफियत
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास		१					१	१०	
२										
३										

६.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

परिचयः

कुनै पनि योजना निर्माण गरेर मात्र हुदैन योजना कार्यान्वयन पक्षले महत्वपूर्ण भुमिका खेल्दछ। योजनाले यस गाउँपालिकाको समग्र शिक्षा क्षेत्रको अवस्था पहिचान गरि समस्या निराकरणको लागि योजनामा व्यवस्थित रुपमा प्राथमिकिरण तोकि संघ, प्रदेश, स्थानीय सरकार र विभिन्न संघ संस्थाहरुबाट प्राप्त वजेटलाई एकद्धार प्रणालीको माध्यमबाट शिक्षालाई व्यवस्थित बनाउन योजनामाविभिन्न क्रियाकलाप उल्लेखित गरिएको छ। योजना निर्माण पश्चात विभिन्न क्रियाकलाप कार्यान्वय सफल ढंगले कार्यान्वयन गर्न सके समग्र शिक्षा सुधारको अपेक्षा लिइएको छ। शिक्षा विकासको मूल आधार हो र शिक्षामा तीन तहका सरकार तथा विभिन्न संघ संस्थाहरुले वार्षिक रुपमा ठुलो संख्यामा वजेट विनियोजन गरेता पनि यो रकमको व्यवस्थित प्रयोगका लागि यो योजना फलदायी हुने विस्वास लिएको छ।यस योजनाको विभिन्न परिच्छेद तथा अन्तरसम्बन्धि उपक्षेत्रहरु समावेश गरि उदेश्य, रणनीतिति, कार्यनीति, क्रियाकलाप

तथा लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ। उक्त क्रियाकलापहरु शैक्षिक विकास तथा सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षको अपनत्व, जिम्मेवारी, जवाफदेहि तथा जनशक्ति व्यवस्थापन गरि मौजुदा रकम तथा जनशक्तिहरुलाई उचित व्यवस्थापन गरि कार्य प्रभावकारी गरिनेछ। नेपालमा सङ्घिय संरचना अनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना निर्माण भइ तिनै तहका सरकार क्रियाशिल भएका छन। संघिय सरचना अनुरुप जनशक्ति व्यवस्थापन तथा कार्य विभाजन भइ सक्दा पनि अझै पनि अन्योल रहेको अवस्था छ। त्यसैले एकातिर यो सङ्क्रमण कालिन अवस्थाबाट सहज रुपमा अवतरण गर्नुपर्ने अवस्था छ भने अर्को तिर योजना कार्यान्वयनमा विशिष्ट कार्यहरु सम्पादनका लागि आवश्यक संरचना तथा प्रक्रियाले समग्र शिक्षा प्रणालीलाई प्रभाव पार्ने भएकाले कार्यान्वय प्रवन्धको दिगोपना, प्रभावकारीता तथा कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ।

६.२.१ वर्तमान अवस्थाः

शैक्षिक कार्यक्रमलाई व्यवस्थित तथा कार्यान्वयन योग्य बनाउन केन्द्रिय तह देखि स्थानीय तह सम्म विभिन्न संयन्त्र निर्माण गरि कार्यान्वयनमा रहेको अवस्था छ। संघमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयहरुसँग समन्यय र सहकार्य गर्दछ। त्यसै गरि विकास साझेदारहरुसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरु कार्यान्वय गर्ने गर्दछ। संघिय संरचना अनुसार कार्य सम्पादन गर्नका लागि परिवर्तन भएको उल्लेखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरि कुशल व्यवस्थापनको लागि प्रयाप्त देखिदैन। पालिकामा कर्मचारी अभावको कारण तथा कार्य विभाजनमा अन्योलताले कार्यान्वयनमा जटिलता आउने गरेका छन। योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि वर्तमान प्रवन्धमा परिमार्जन तथा सुधार आवश्यक देखिएको छ। हालको संरचनामा देखिएका केहि समस्या तथा चुनौतिहरु रहेको पाइन्छ।

शिक्षा सम्बन्धि कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायमा कार्य गर्ने जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु।

शिक्षा सम्बन्धि केन्द्रिय निकाय, प्रदेश, स्थानीय तह तथा संघ संस्थाहरुलाई एकद्धार प्रणालीमा ल्याउनु।

स्थानीय स्तरबाट शिक्षाका क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्नका लागि स्रोत तथा लगानी व्यवस्थापन गर्नु।

शिक्षक अभिभावक संघ र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय गराउनु।
प्रस्तावित विद्यालय धेरै हुनु र विद्यालयमा जनशक्ति उपलब्ध गराउनु।

६.२.२ उदेश्यहरुः

शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु।
योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्याहरुलाई समयमै सम्बोधन गरि अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुनु।

५.२.३ रणनीतिहरुः

संघित तथा प्रदेश तहबाट वित्तिय हस्तानान्तरण मार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत संलग्न गरि वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तय गर्ने।
कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यकता अनुसार कानुन, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने।
योजना कार्यान्वयनको लागि शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाको अतिरिक्त गाउँस्तरिय समिति तथा उपसमिति निर्माण गर्ने।
शिक्षकहरुलाई समय समयमा योजना तथा शैक्षिक क्रियाकलापका बारेमा अभिमुखिकरण गरिनेछ।
एकिकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन मार्फत नियमित रुपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजा बारे समीक्षा गर्ने।
विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजिकरण गर्ने।
वित्तिय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षाकोठामा समय तथा कार्य सुनिश्चितताको आवश्यक मापदण्ड तयार गर्ने।
वडा कार्यालय मार्फत अभिभावक तथा सरोकारवालाहरुसँग अन्तर्क्रिया तथा छलफल गरि शैक्षिक गतिविधिको बारेमा अन्तर्क्रिया गरिनेछ।

विद्यालय व्यवस्थापन सँग अन्तरक्रिया गरि निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि प्रधानाध्यापकहरुलाई जिम्मवारी प्रदान गरि उत्तरदायी बनाउने संयन्त्र निर्माण गर्ने।

५.२.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

उपलब्धिहरुः

शिक्षा योजनको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।

प्रमुख नतिजाः

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भइ बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	५		
२	कानुन,कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण	पटक	१							आवश्यकता अनुसार
३	समिति तथा उपसमिति निर्माण	पटक	१							
४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि अभिमुखिकरण	पटक	१	१	१	१	१	५		

५	शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५		
६	शिअस र विव्यसलाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अध्यावधिक	पटक	१	१	१	१	१	५		
७	सरोकारवालाहरुसँग अन्तर्क्रिया तथा छलफल	पटक	१	१	१	१	१	५		
८	खरिद प्रक्रिया कक्षाकोठा सम्म पुर्याउने व्यवस्था	पटक	१							
९	प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाइनेछ।	पटक	१	१	१	१	१	५		

कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयनका लागि आवश्यक अनुमानित वजेट तालिकाः

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा						स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण							गाउँपालिका	छलफल तथा अन्तर्क्रिया
२	कानुन,कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण							गाउँपालिका	
३	समिति तथा उपसमिति निर्माण							गाउँपालिका	

४	कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि अभिमुखिकरण	५००	१००	१००	१००	१००	१००		
५	शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन	५००							
६	शिअस र विव्यसलाई विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अध्यावधिक	५००	१००	१००	१००	१००	१००	संघ संस्था तथा गाउँपालिका	
७	सरोकारवालाहरुसँग अन्तर्क्रिया तथा छलफल	५००							
८	खरिद प्रक्रिया कक्षाकोठा सम्म पुर्‍याउने व्यवस्था								
९	प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाइनेछ।								

परिच्छेद ७ लगानी र स्रेत व्यवस्थापन

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

आधारभूत र माध्यमिक शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनका लागि स्थानीयतहहरू परिपक्व हुन नसकेको परिप्रेक्षमा संघीय र प्रदेश सरकारले पनि पर्याप्त मात्रामा लगानी गर्दै आएका छन्। शिक्षक तलब भत्ता, भौतिक पूर्वाधार विकास, शैक्षिक गुणस्त सुधारका कार्यक्रमहरू, छात्रवृति,आधारभूत तह ६ कक्षा)-८स्यानिटरीप्याड लागि छात्राहरूका तहका माध्यमिक र (, छात्रवृति, पाठ्यपुस्तक,अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षा आदिमा ससर्तका कार्यक्रम र स्थानीय तहले आवश्यकतानुसार खर्च गर्न सक्ने गरी समानीकरण बजेट स्थानीय

तहलाई उपलब्ध गराउनु यसका दृष्टान्त हुन् । स्थानीय सरकारले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्रको शैक्षिक प्रणालीमा सुधार गर्न भरमग्दुर प्रयास गरिरहेको छ । अल्पसंख्यक तथा दलित बस्तीमा पहुँच पुर्याउन विशेष अनुदान,शिक्षक कर्मचारी दरबन्दी अभाव रहेको सन्दर्भमा स्थानीय शिक्षक कर्मचारी परिचालन र तिनका लागि निर्वाह खर्चको व्यवस्था, प्रधानाध्यापकहरूका लागि भत्ता र बैठक भत्ताको व्यवस्था, विद्यालय सहयोगी कर्मचारीका लागि प्रोत्साहन स्वरूप रकम, माध्यमिक शिक्षा कक्षा बनाउन निःशुल्क (१२-११) अनुदान थप, शिक्षकहरूको क्षमता विकास तालिम सञ्चालन, विद्यार्थीको प्रतिभा विकास, खेलकुद तथा अतिरिक्त क्रियाकलाप लगायतका कार्यक्रम ल्याइनेछन् ।

७.२.उदेश्य

१. शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक वजेटको अनुगमन गर्नु

२. योजनामा समावेश भएका कार्यक्रम कार्यन्वयनका लागि आवश्यक वित्तिय स्रेत पहिचान गर्ने

३. उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न

स्रोत व्यवस्थापन

शैक्षिक योजनामा स्रोत व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। योजना कार्यन्वयनका लागि आवश्यक पर्ने आर्थिक तथा मानवीय स्रोत व्यवस्थापन कहाँबाट गर्ने र कसरी गर्ने भन्नेकुरा चुनौतिका रूपमा रहेको हुन्छ। देशको बदलिदो रानितिक अवस्था, शासकीय स्वरूप र शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको व्यवस्थापनले योजना कार्यान्वयन र स्रोत व्यवस्थापनमा प्रभाव पारेको हुन्छ। यो योजना कार्यन्वयनका लागि सुर्मा गाउँपालिकाले देहाय बमोजिमका रणनीतिक कार्यक्रमहरू तयार पारेको छ

७.३ रणनीति

संघीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त भइरहेको शशर्त कार्यक्रमहरूको निरन्तरता दिँदै यिनै कार्यक्रमको सङ्ख्यात्मक विरस्तारका लागि पहल गर्ने,

संघीय र प्रदेश सरकारबाट समेट्न नसकेका कार्यक्रमहरुको हकमा शशर्त नै कार्यक्रम विस्तार गर्न संघीय र प्रदेश सरकारलाई पहल गर्ने,

भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि संघीय सरकारको ५०%, प्रदेश सरकारको ३०र % सुर्मा गाउँपालिकाको कोषबाट २० गर्ने लगानी % मिलाउने प्रबन्ध,

विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास कार्यक्रम सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको क्षेत्रमा क्रियाशील संघ संस्थाहरू र सुर्मा गाउँपालिकाको संयुक्त प्रयासमा सञ्चालन गर्ने,

One Laptop Per Teacher कार्यक्रम कार्यन्वयनमा ल्याउन संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र सुर्मा गाउँपालिकाको संयुक्त कार्यक्रम क्रमिक रूपमा विस्तार गर्ने,

शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि संघीय सरकारबाट सञ्चालनमा रहेका पेशागत विकास तालिमका अतिरिक्त पालिकास्तरीय क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गरिने र गाउँस्तरीय क्षमता विकासका लागि आवश्यक बजेट स्थानीय सरकारको लगानीमा गर्ने,

शिक्षकको तलब भत्ता संघीय सरकारको शशर्त बजेटबाटै व्यवस्था गरिने छ भने सुर्मा गाउँपालिका स्थानीय शिक्षक कर्मचारीअनुदान रकम गाउँपालिकाले आफ्नो स्रोतबाट व्यवस्थापन गर्ने,

बाल विकास केन्द्र सञ्चालन र व्यवस्थापनका लागि संघीय र प्रदेश सरकारबाट कार्यक्रम विस्तार गर्न सरकार समक्ष जोडदार माग गर्ने र अपुग ठाउँहरुमा सुर्मा गाउँपालिकाले उपयुक्त पूर्वाधार सहितका बाल विकास केन्द्र सञ्चालनमा ल्याउने,

पुस्तकालय, इपुस्तकालय-, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर प्रयोगशालाको विस्तार गर्न संघीय, प्रेदेश सरकारमार्फत पहल गर्ने र सोबाट अपुग विद्यायलयहरूमा गाउँपालिकाले उक्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

प्रत्येक वडाहरूमा खेलमैदान तथा बालउद्यान व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाबाट बजेटको व्यावस्था गर्ने,

अनौपचारिक, निरन्तर र जीवनपर्यन्त शिक्षाका लागि संघीय सरकारका कार्यक्रमहरूमा गाउँपालिकाको बजेटबाट थप गरी प्रभावकारी ढँगले कार्यन्वयनमा ल्याउने,

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास गर्न एक स्थानीय तह एक प्राविधिक विद्यालय कार्यक्रम माग गरी सुरुवात गर्ने र पालिकाले आफ्नो स्वलगानीमा अन्य विद्यालयहरूमा विस्तार गर्ने,

हाल गाउँपालिका क्षेत्रमा एउटा उच्च शिक्षा दिने संस्था शिक्षा उच्च परिप्रेक्षमा रहेको (क्याम्पस)लाई व्यवस्थित गर्न विश्वविद्यालय अनुदान आयोगसँग पहल गर्ने र थप व्यवस्थापन तथा क्षमता विस्तारका लागि पालिकाले अनुदानको व्यवस्था गरिने छ ।

संघिय सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुमा प्राप्तहुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३	५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
१	सहयोगीकार्यकर्ता पारिश्रमिक	९०२१०००	११६४५०००					
२	प्रति विद्यार्थि लागत	४३९८०००	२५८१०००					
आधारभूत तह								
१	शिक्षक तलब भत्ता	१३६०८१०५२	१४४३०००००					
२	छात्रवृत्ति	१७४७०००	११६१२००					

३	विद्यालय संचालन तथाव्यवस्थापन	२८२२०००	२८२२०००					
४	स्यानीटेरी प्याड	२६५००००	२४७००००					
५	कोभीड बाट १९-पुगेकोक्षतिको परिपुरण	५०००००	५०००००					
६	विद्यालयमा शैक्षिकगुणस्तर सु कार्यसम्पादन	५६३००००	२१७२०००					
७	पाठ्यपुस्तक	४८७४०००	४६३५०००					
८	संस्थागत क्षमता विकास	०	८५००००					
९	भवन निर्माण भौतिकनिर्माण							
१०	शैक्षिक पहुँचसुनिश्चितता		१३८००००					

ख) प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुमा प्राप्तहुने अनुमानित बजेट

क.स.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३	५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
बालविकास र शिक्षा								
१	बालविकास केन्द्र व्यवस्थापन र सुधार		१५0000					
२	भौतिक निर्माण							
३	घेरवार							
४	ल्याव व्यवस्थापन							
५	SEE परीक्षा केन्द्र व्यवस्थापन							
६	ICT Lab							
७								
८								
९								

ग) स्थानीय सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरुमा प्राप्तहुने अनुमानित बजेट

क.स.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप						५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३		

बालविकास र शिक्षा								
१	बालविकास केन्द्र व्यवस्थापन र सुधार							
२	बालकक्षा तलब भत्ता							
३	सहजकर्ता तालिम							
४	आधारभूत तह							
माध्यामिक तह								
५								

घ) अन्य संघसंस्थाहरुबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप						५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/८१	२०८१/०८२	२०८२/०८३		
बालविकास र शिक्षा								
१	शैक्षिक सामग्री वितरण							
२	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम							
३	सहजकर्ता तालिम							

आधारभूत शिक्षा								
४								
८								
९								

परिच्छेद ८ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

८.१ वर्तमान अवस्था

योजना तर्जुमा योजनाको कार्यक्रम तथा आयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । त्यसै गरी योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई नतिजामूलक र पारदर्शी बनाई सार्वजनिक जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न पनि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका समस्याहरू तत्काल पहिचान गरी समाधान गर्न योजना कार्यान्वयन प्रक्रियालाई नतिजामुखी बनाउन अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अपरिहार्य हुन्छ । त्यसै गरी सुशासनको प्रत्याभूति दिलाउन कार्यान्वयन प्रक्रियालाई बढी पारदर्शी बनाउनमा समेत यसले महत्व राख्छ । विकास आयोजनाहरूको व्यवस्थित अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ऐन २०८० तथा राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन, २०७५ कार्यान्वयनमा रहेको छ। प्रदेशको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली विकासका लागि प्रदेश अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शन, २०७५ तयार भइ कार्यान्वयनमा आएको छ । दिगो विकास लक्ष्यमैत्री

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि सूचक तयार गरी प्रदेशगत रूपमा समेत तथ्याङ्कको व्यवस्थापन कार्यहरू भएका छन् । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई अन्तर निकाय र अन्तर सरकारी तहको समन्वय र सहकार्य गर्नु पर्ने अवस्था रहन्छ । यसबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन थप प्रभावकारी हुन जान्छ । संवैधानिक अधिकार, संघबाट प्रदत्त अधिकार तथा निर्देशिका, प्रदेश सरकारबाट प्राप्त निर्देशन समेतका आधारमा योजना कार्यान्वयनको निरन्तर अनुगमन र मूल्याङ्कन गरिनु पर्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ऐन २०८० अनुसार कार्यान्वयन चरणमा रहेका वा सम्पन्न भएका योजनाको सामञ्जस्यता, प्रभावकारिता, कार्यदक्षता, प्रभाव तथा दिगोपनाको अवस्था, कार्यान्वयनको चुनौती र जोखिमको अवस्था, गुणस्तरको अवस्था र समयमा र लागतप्रभावी रूपमा अपेक्षित नतिजा हासिल भएको अवस्था जस्ता विषयवस्तुहरूमा उद्देश्यपूर्ण र व्यवस्थित तरिकाले गरिने गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो। मूल्याङ्कन निश्चित मापदण्ड र विशिष्ट साधन प्रयोग भइ गरिने भएकोले प्रभावको आकलन र सुधारका क्षेत्रहरू पहिचान भइ महत्वपुर्ण निर्णय लिन सहयोग गर्ने भएकोले यसको विशेष महत्व हुन्छ । त्यसैगरि अनुगमन कार्यक्रम कार्यान्वयनको क्रममा गरिने गरिन्छ। सोही ऐन अनुसार अनुगमन भन्नाले शैक्षिक कार्यक्रमहरु तथा योजना कार्यान्वयनको क्रममा बिभिन्न विषयहरूमा प्रवाह साधनको तथा लगानी-जस्तै), चाहिने आवश्यक जनशक्ति, अपेक्षित नतिजा, स्रोत साधनको प्राप्ति र प्रयोग, स्वीकृत मापदण्ड, डिजाइन, स्पेसिफिकेशन र गुणस्तरको पालना, कार्यान्वयनमा समस्या वा बाधा शैक्षिक क्रियाकलापहरु निर्धारित कार्यतालिका अनुसार समयमै कार्यान्वयन भइ लक्षित प्रतिफलतर्फ उन्मुख भएका छन या छैनन आदि (निगरानी रूपमा आवधिक र निरन्तर, निरीक्षण, अवलोकन, सूचना सङ्कलन, विश्लेषण तथा सुधार गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ।

सुर्मा गाउँपालिकाले यस शिक्षा योजनाले परिकल्पना गरेका उदेश्य, रणनीति, क्रियाकलाप, लगानीलाइ उपयुक्त, सान्दर्भिक, कार्यदक्ष, सामञ्जस्य र प्रभावकारि बनाउनका लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्न कार्यलाइ व्यवस्थित, समय सान्दर्भिक र मापदन्डमा आधारित बनाउन तत्पर छ । गाउँपालिकाले विगतका केहि वर्ष देखि संयुक्त अनुगमन तथा शिक्षा शाखाको कर्मचारीहरूबाट वर्षमा कम्तिमा एक पटक पालिकाको सबै विद्यालयहरू पुगेर सुपरिबेक्षण तथा एकल अनुगमन जस्ता कृयाकलापहरू शुरू गरेको छ ।त्यसैगरि गाउँपालिकाले सबै विद्यालयले वार्षिक रूपमा सामाजिक परिक्षण गराउने सुनिश्चितता गर्दै आएका छ । तर यी अनुगमन तथा जवाफदेहिता कार्यहरूको दस्ताबेजीकरण हुन सकेको छैन भने अनुगमनबाट आएका प्रतिवेदनतथ्याङ्क , र प्रमाणको आधारमा महत्वपुर्ण

निर्णय लिने पद्दतीको विकास हुन सकेको छैन । त्यसैगरी यी अभ्यासहरू एउटा विशेष मापदण्ड, आवश्यक प्रकृया, उपकरण र पूर्वाधार अबलम्बन गरी संस्थागत हुनु पर्ने आवश्यक्ता देखिन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्राविधिक विषयवस्तु भएकोले कार्यान्वयनमा दक्षता चाहिने भएकोले मौजुदा अवस्थामा गाउँपालिकाका कर्मचारि तथा जन प्रतिनिधिहरूलाइ अनुगमन र मूल्याङ्कन सम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान, सीप सहित क्षमता अभिवृद्धी गर्ने आवश्यक्ता पनि रहेको छ । अनुगमन पनि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार र hardware सँग सम्बन्धित कृयाकलापहरूमा मात्र सिमित छ भने यसले software सँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरु जस्तै कक्षाकोठामा भएका पठ गाउँठन, सिकाइ उपलब्द्धता, शैक्षिक गुणस्तर, विद्यालय सुशासन समेटन सकेको छैन । त्यसैगरी गाउँपालिकामा अनुगमन तथा मुल्याङ्कनलाइ चाहिने आवश्यक प्रबिधिमैत्रि उपकरण, पूर्वाधारहरूको व्यवस्थापन हुनसकेको छैन । गाउँपालिकाका सबै विद्यालयहरूले सामजिक परिक्षण गराउने गरेको भए पनि यो कर्मकाण्डि भएको अवस्था हो भने स्थानीय तहमा र विद्यालयहरूमा रहेका गुनासो संयन्त्रहरूबाट आएका गुनासोहरूको सुनुवाइ, प्रतिकृया तथा आवश्यक कारवाहि हुन सकेको छैन् ।गाउँपालिकाले अनुगमन कार्यका लागि केहि बजेट व्यवस्थापन गरे पनि यो प्रयाप्त नभएको अवस्था छ । अनुगमनका केहि कृयाकलापहरू अघि बढे पनि मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा केहि काम नहुन सकेको अवस्था पनि विद्यमान छ ।

समस्या

अनुगमनका चरणहरू अनुशरण गरी तथा नतिजा खाकाको आधारमा (गरी प्रयोग प्रश्नाबली आधारित सूचकमा) व्यवस्थित रूपमा अनुगमन नहुनु,

अनुगमन फितलो हुनु र विकास नीति, योजना तथा कार्यक्रमले पारेको समग्र प्रभाव,

असर र दिगोपनालाई ध्यानमा राखी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नहुनु,

योजना तर्जुमाको क्रममा नै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि आवश्यक कार्ययोजनाले प्राथमिकता गाउँउनु,

अनुगमनबाट आएका सुचना तथा तथ्याङ्कहरूलाई विश्लेषण गरी प्रतिवेदन तथा दस्ताबेजीकरण नगर्नु,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रतिवेदन तथा सुझावका आधारमा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गरिने अवस्था नरहनु,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले उच्च प्राथमिकता प्राप्त गर्न नसक्नु,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका आधारमा दण्ड तथा पुरस्कारको व्यवस्था कार्यान्वयनमा आउन नसक्नु,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीसँग आबद्ध जनशक्तिको पर्याप्त क्षमता विकास गर्न नसक्नु,

अनुगमान तथा मूलयाङ्कनका लागि चाहिने प्रविधिमैत्री साधन-स्रोतको अपर्याप्तता रहनु,

Software तथा गुणस्तर सँग सम्बन्धित विषयवस्तुहरु लगायत समय, लागत, परिमाण जस्ता पक्षहरू अनुगमनको प्राथमिकतामा नपर्नु

गुनासो सुनुवाइ संयन्त्रको व्यापक प्रचार प्रसार नहुनु तथा आएका गुनसाहरूको सुनवाइ तथा कारवाहि नहुनु,

विद्यालयहरूले गर्ने सामजिक परिक्षणको नतिजाहरूलाइ सुधार गर्ने प्रतिवद्धता नहुनु,

संघीय संरचना अनुरूप संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्य र समन्वयमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य नहुनु ।

चुनौती

अनुगमन तथा मूयाङ्कन पद्दितलाई संस्थागत गरी नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई अभ्यास ल्याउनु,

मापन योग्य सूचकमा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी योजना सञ्चालनकै क्रममा सञ्चालन प्रक्रिया तथा गुणस्तरीयता सुनिश्चत गर्नु,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित सूचनालाई व्यवस्थित गर्न सक्षम जनशक्ति विकास गर्नु र विकसित जनशक्तिलाई टिकाइ राख्नु,

एकीकृत अनुगमन पद्धति विकास गरी सहभागितात्मक सामुहिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको सुनिश्चितता गर्नु।

शैक्षिक गुणस्तर लगायत software सँग सम्बन्धित कृयाकलापहरू अनुगमनमा प्राथमित्ताको विषय बनाउनु अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सूचना प्रविधिको उपयोगमा व्यापकता दिनु।

गुनासो सुनवाई, विद्यालयको सामजिक परिक्षण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निष्पक्ष, भरपर्दो र विश्वसनिय बनाउनु

अवसर

स्थानीय सरकारले विद्यालय शिक्षा सम्मको अनुगमन संयन्त्र अनुगमन साधन सक्षमता विकास अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रयोग गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु,

संघ प्रदेश तथा स्थानीय सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्दतिलाई व्यावहारिक एवम् सुधारमुखी बनाउने अवसर हुनु,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा संलग्न पदाधिकारीहरूको सक्षमता विकास गर्न सक्नु ।

संघिय सरकारबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ऐन २०८० जारी गरीनु ।

दातृनिकाय तथा विकास साझेदार संघ संस्थाको सहयोग र साझेदार गर्ने प्रतिवद्धता हुनु

गाउँपालिकाद्धारा बालिबालिकाहरुको हुनु सुरुवात मापनको सिकाई माध्यमबाट परिक्षाको (आधारभूत)

८.२ उद्देश्य

(क) मापनयोग्य सूचकमा आधारित कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली, संरचना, पद्दतिलाई संस्थागत गर्नु ।

(ख) जवाफदेहिता संयन्त्रलाई सुदृढ गरी संस्थागत गर्नु ।

(ग) शैक्षिक कार्यक्रमहरुमा स्रोत र साधनको उपयुक्त प्रयोग तथा त्यसको गुणस्तर तथा प्रतिफल मापन गर्नु ।

(घ) अनुगम तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाको आधारमा आवश्यक निर्णय तथा शैक्षिक सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु ।

८.३ रणनीति

नतिजामुखी तथा प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली र जवाफदेहिता संयन्त्र विकास गरी कार्यान्वयनमा गर्ने ।,

समन्वय तथा सहकार्यका आधारमा नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन पद्दतिलाई संस्थागत गर्ने,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा सरिक हुने मानवस्रोत तथा जनशक्तिको विकास गर्ने,

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट योजना तथा कार्यक्रमका समस्या पहिचान र समयमै समाधान गर्न आवश्यक संरचना विकास र कार्यान्वयन गर्ने ।

शैक्षिक कार्यक्रमहरुको गुणस्तर तथा प्रतिफल मापन गरी प्राप्त नतिजाको आधारमा आवश्यक शैक्षिक सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

गाउँपालिकाका शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको प्रभावकारिताको अध्ययन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।

७.२.८ कार्यनीति

नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई संस्थागत गरिनेछ ।

सूचक तथा मापदण्डमा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका अत्यावशयक पद्दति विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई संस्थागत गरिने छ ।

नतिजा खाकाको आधारमा सुचकहरू सहितको प्रश्नावलि तथा अन्य साधनहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सूचक तथा मापदण्ड विकास गरी कार्यान्वयमा ल्याइनेछ ।

अन्तर निकायगत सहयोग र समन्वय र विकास साझेदार संघ संस्थाहरू सहकार्यमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका जनशक्तिको सक्षमता विकास गरिने छ ।

वार्षिक रूपमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा आधुनिक विधि, डिजिटल उपकरण, प्रविधिप्लेटफर्म , तथा प्रक्रिया अवलम्बन गरिने छ ।

अनुगमन समितिलाई सक्रिय बनाइ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई प्रभावकारी एवम् एकीकृत गरिनेछ । पालिकामा जनप्रतिनिधि, कर्मचारी तथा विज्ञ शिक्षकहरूको छुट्टाछुट्टै अनुगमन टोलि तयार गरी छुट्टाछुट्टै विषयवस्तु अनुगमन गर्ने गरी परिचालन गरिनेछ ।

अनुगमन तथ्याङ्क विशलेषण गरी आवधिक)चौमासिक तथा वार्षिक(रूपमा प्रतिवेदन तयार गरी सरोकारबालाहरु बिच छलफल तथा बहश गर्ने सिकाइ प्रणाली कार्यान्वयन गरिनेछ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा आवश्यक सुधार गरिनेछ ।

विद्यालहरूको सामाजिक परिक्षण र गुनासो संयन्त्रलाई थप व्यवस्थित, पारदर्शि र परिणाममूखि बनाउन जनप्रतिनिधिहरू सम्मिलित आवश्यक संयन्त्र विकास गरिनेछ ।

कक्षा कोठामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने, पाठ्यक्रम तथा अन्य शैक्षिक क्रियाकलापहरूको कक्षा कोठामा परेको प्रभाव समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने पद्धतिको विकास गर्ने ।

शैक्षिक सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा कक्षाकोठामा आधारित EGRA का आधारमा विद्यालयमा शिक्षक सहयोग पद्धति विकास गरिनेछ ।

वार्षिक रूपमा विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा समग्र कार्य सम्पादनको अवस्था एकिन गरिनेछ ।

पालिका स्तरमा विज्ञहरुको अध्ययन टोली गठन गरी पालिका शिक्षा योजनाको मध्यावधिक (mid-term) र अन्तिम (endline) मूल्याङ्कन गरिनेछ ।

८.४ अपेक्षित उपलब्धि

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको उपयुक्त संयन्त्र विकास भइ सस्थागत भएको हुने छ ।

योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा सँगै अनुगमन कार्य योजना तयार भइ कार्यान्वयनमा आएको हुनेछ ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा संलग्न जनशक्तिले नतिजमा आधारित अनुगमन तथा मूद्य्याङ्कन सम्बन्धी क्षमता विकासको अवसर प्राप्त गरका हुनेछन् ।

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सरोकारवालाहरूको सहभागिता सुनिश्चित भएको हुने छ ।

अनुगमन तथम मू मूल्याङ्कन बाट प्राप्त सुझावका आधारमा कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा सुधार भएको हुने छ ।

सुचकको आधारमा अनुगमन प्रश्नावलिहरू तथा साधनहरू निर्माण भएको हुनेछ ।

डिजिटल प्रणाली प्रयोग भइ अनुगमन मूलयाङ्कनको आधुनिकीकरण भएको हुनेछ ।

पालिकाका जनप्रतिनिधिवि तथा कर्मचारी ,ज्ञ शिक्षकद्वारा अनुगमन भएको हुनेछ ।

अनुगमन सम्पन्न भएका विद्यालयहरुको निष्कर्षलाई अर्धवार्षिक रुपमा पालिका स्तरीय शिक्षा समितिमा पेश गरिएको हुनेछ ।

शिक्षक पेडागोजिकल सहयोगबाट विद्यालयका शिक्षकहरूले पेसागत सहयोग पाएको हुनेछ ।

विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धि मापन भएको हुनेछ। पलिकाले शैक्षिक गुणस्तर परिक्षण केन्द्र द्धारा तयार गरिएको सिकाई विश्लेषण औजारको प्रयोग गरि वार्षिक रुपमा कक्षा ३ को बालबालिकाहरुको मूल्यांकन भएको हुनेछ ।

चौमासिक अनुगमन प्रतिवेदन तथा वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन तयार भएको हुनेछ ।

चौमासिक रूपमा अनुगमन प्रतिवेदननतिजा/ सार्वजनिक भई छलफलहुनेछ भएको वहस ।

विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन भएको हुने ।

८.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाई	पहिलो पाँच वर्ष २०८४	दोस्रो पाँच वर्ष २०८९	जिम्मेवार पक्ष	कैफियत
१	पालिकाको उपाध्यक्षज्यूको संयोजकत्वमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति गठन वा कृयाशिल बनाउने					अनुगमन तथा मूल्यांकन ऐन २०८० बमोजिम
२	अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको मापदण्ड सहितको योजना खाका विकास					
३	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नतिजा खाका तयारी तथा पुनराबलोकन					यसै दस्ताबेजको अनुसूची X मा
४	अनुगमन प्रश्नावलिहरू तथा साधनहरू निर्माण तथा					

	अध्यावधिक तथा विकाश					
५	डिजिटल उपकरण, साधन र अन्य प्लेटफर्फको खरिद, जडान व्यवस्थापन र अध्यावधिक					
६	पालिकाका जनप्रतिनिधि, कर्मचारी तथा विज्ञ शिक्षकहरूको छुट्टाछुट्टै अनुगमन टोलि गठन					जनप्रतिनिधिहरूको अनुगमन टोलि - समग्रता कर्मचारी टोली—कार्यक्रम, प्रकृया र लगानी आदी व्यवस्थापन विज्ञ शिक्षकहरूको टोलि -कक्षाकोठा कृयाकलाप र गुणस्तर

७	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी क्षमता विकास					५ दिने अनुगमन सम्बन्धि क्षमता विकास
८	नियमित रुपमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाबाट अनुगमन	सबै विद्यालय	वर्षमा कम्तिमा १ पटक		पालिका	
९	जनप्रतिनिधिबाट अनुगमन	वडा भित्रका सवै विद्यालय	प्रत्येक महिना कम्तिमा १ पटक			
१०	जनप्रतिनिधि, कर्मचारी तथा सरोकारबालाहरू द्धारा संयुक्त विद्यालय अनुगमन	सबै विद्यालय	वर्षमा कम्तिमा १ पटक			
११	विज्ञ शिक्षकहरूको टोलिद्वारा कक्षाकोठा र शैक्षिक गुणस्तर	सबै विद्यालय	प्रत्येक चौमासिकमा कम्तिमा एक पटक			

	अनुगमन तथा शिक्षक पेडागोजिकल सहयोग					
१२	CB EGRA सहितको सिकाइ उपलब्धि मापन	सबै विद्यालय	प्रत्येक वर्ष ४ वटा कक्षाको			
१३	चौमासिक र वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन तयारी	पटक	प्रत्येक चौमासिकमा १ प्रतिवेदन र वार्षिक रूपमा१			
१४	चौमासिक रूपमा अनुगमन प्रतिवेदन/नतिजा छलफल/वहस	पटक	प्रत्येक चौमासिकमा कम्तिमा १ पटक			पालिका स्तरीय प्राधानाध्यापकहरूको महिनावारी बैठक र चौमासिकरूपमा पालिका स्तरीय कार्यपालिकाको बैठकमा
१५	विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन	सबै विद्यालय	प्रत्येक वर्ष			

१६	पालिका शिक्षा योजनाको मध्यावधिक (mid-term) मूल्याङ्कन	तोकिएको विद्यालय	शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको मध्यतिर			
१७	योजना समपन्न (endline) मूल्याङ्कन	तोकिएको विद्यालय	शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको अन्त्य तिर			

७१०.२. कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप कार्यान्वयन तालिका एवं बजेट विवरण

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	बजेट विवरण रु हजारमा						बजेटको स्रोत	कैफियत
		कुल बजेट	२०८०	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	पालिकाको उपाध्यक्षज्यूको संयोजकत्वमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति गठन								

२	अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको मापदण्ड सहितको योजना खाका विकास								
३	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नतिजा खाका तयारी तथा पुनराबलोकन								
४	अनुगमन प्रश्नावलिहरू तथा साधनहरू निर्माण तथा अध्यावधिक								
५	डिजिटल उपकरण, साधन र अन्य प्लेटफर्फको खरिद, जडान व्यवस्थापन र अध्यावधिक								

६	पालिकाका जनप्रतिनिधि, कर्मचारी तथा विज्ञ शिक्षकहरूको छुट्टाछुट्टै अनुगमन टोलि गठन								
७	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी क्षमता विकास								
८	नियिमत रुपमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाबाट अनुगमन								
९	जनप्रतिनिधिबाट अनुगमन								
१०	जनप्रतिनिधि, कर्मचारी तथा सरोकारबालाहरू								

	द्धारा संयुक्त विद्यालय अनुगमन								
११	विज्ञ शिक्षकहरूको टोलिद्वारा कक्षाकोठा र शैक्षिक गुणस्तर अनुगमन तथा शिक्षक पेडागोजिकल सहयोग								
१२	सिकाइ उपलब्धि मापन								
ज्ञघ	चौमासिक र वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदन तयारी	पटक	प्रत्येक चौमासिकमा १ प्रतिवेदन र वार्षिक रूपमा१						
ज्ञद्ध	चौमासिक रूपमा अनुगमन	पटक	प्रत्येक चौमासिकमा						

	प्रतिवेदन/नतिजा छलफल/वहस		कम्तिमा १ पटक						
१छ	विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन								
१ट	पालिका शिक्षा योजनाको मध्यावधिक (mid-term) मूल्याङ्कन								
१ठ	योजना समपन्न (endline) मूल्याङ्कन								